

**ДОСЛІДЖЕННЯ,
ПРОВЕДЕНІ В РАМКАХ ПІДГОТОВКИ
ВОСЬМОЇ ПЕРІОДИЧНОЇ ДОПОВІДІ
ПРО ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ КОНВЕНЦІЇ
ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ
ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК**

Київ – 2014

ЗМІСТ

Аналітичний звіт за результатами проведення інтерв'ю з експертами у галузі ґендерної політики. Функціонування національного механізму реалізації ґендерної політики	5
Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження. Доступність соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства	27
Оцінка обізнаності про існування Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та дотичних до неї законів	81

ПЕРЕДМОВА

Восьму періодичну доповідь Україна подала Генеральному секретареві ООН відповідно до статті 18 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 30 вересня 2014 року.

У процесі підготовки доповіді були проведені три дослідження:

1. Експертне опитування «Функціонування національного механізму реалізації гендерної політики», метою якого було отримання інформації для формулювання відповідей на Заключні зауваження Комітету при підготовці восьмої періодичної доповіді України CEDAW та розробки пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення функціонування національного механізму реалізації гендерної політики в Україні.
2. Соціологічне дослідження «Доступність соціальних послуг жінкам, постраждалим від сімейного насильства», метою проведення якого були: оцінка організаційного та ресурсного потенціалу закладів, які надають стаціонарні послуги потерпілим від насильства жінкам; аналіз соціально-демографічних характеристик клієнток центрів; вивчення перешкод і обмежень у наданні послуг цій категорії клієнток; розробка пропозицій щодо вдосконалення існуючої системи надання соціальних послуг жінкам, постраждалим від насильства.
3. Масове репрезентативне опитування населення з метою отримання даних про обізнаність населення стосовно наявності міжнародних і національних законів, які забороняють будь-які види дискримінації щодо жінок, і про поширеність практик дискримінації серед жінок в Україні.

**АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРВ'Ю
З ЕКСПЕРТАМИ У ГАЛУЗІ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ
«ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ
РЕАЛІЗАЦІЇ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ»**

*Експерт – Ю. М. Галустян,
кандидат соціологічних наук*

Київ – 2014

ЗМІСТ

1. Основні висновки дослідження	7
2. Вступ	9
3. Мета та завдання дослідження	10
4. Методологія дослідження	10
5. Результати дослідження	11
6. Пропозиції та рекомендації щодо удосконалення національного гендерного механізму	24

1. ОСНОВНІ ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

- Національний ґендерний механізм протягом останніх чотирьох років зазнав значного послаблення у зв'язку із проведенням у 2010 р. адміністративної реформи, у результаті якої була знищена управлінська вертикаль та координація діяльності між центральними і місцевими органами влади. Під час цієї руйнації жодна державна установа не займалася ґендерними питаннями.
- Вирішенням питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на центральному і місцевому рівнях займаються різні управління та відділи, які не становлять єдину цілісну управлінську вертикаль. Ґендерні питання не є наскрізними у роботі центральних органів виконавчої влади.
- Органи влади ігнорують питання ґендерної рівності. В умовах складної політичної ситуації в країні питання якісного впровадження державної ґендерної політики не на часі і мало можна прогнозувати час, коли ґендерні питання реально стануть на порядок денний в уряді.
- У країні є абсолютно низькою інституційна спроможність місцевих органів влади реалізувати державну ґендерну політику, що призводить до формального виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».
- Однією з головних причин, що сприяють поширенню дискримінації за ознакою статі в українському суспільстві, є те, що дискримінація у всіх її проявах в Україні практично не карається. Норми законів, які гарантують рівність і недискримінацію, є деклараціями. Держава не здатна забезпечити дотримання задекларованого у статті 24 Конституції України принципу рівності, оскільки органи влади не мають реальних важелів впливу на порушників. Базовий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не вважається дієвим та ефективним, оскільки існує переважно де-юре, бракує механізму його реалізації, не прописано чітко відповідальність за його порушення або невиконання.
- Незважаючи на неприйняття 2011 р. Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, обласні програми з утвердження ґендерної рівності було прийнято і вони виконувалися. Але інформації про узагальнений аналіз регіональних програм, їхню ефективність немає. Кожний регіон діє на власний розсуд, виходячи з побажань зацікавлених осіб та їх спроможності домогтися фінансування місцевих ініціатив. Немає горизонтальних контактів між виконавцями програм у різних регіонах України.
- Основною проблемою залишається декларативний характер ґендерної рівності в нашому суспільстві та формальність прав жінок. Продовжують існувати стереотипи масової свідомості, згідно з якими жінка розглядається як слабка порівняно з чоловіками істота і як така, що є другорядною в суспільному, політичному та економічному житті.
- Необхідним для боротьби з дискримінацією за ознакою статі є запровадження концепції непрямой дискримінації у свідомість підприємців та працівників, набуття нею статусу частини культури виробничих/торговельних/комерційних відносин.

-
- Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» порівняно з базовим Законом визнано більш ефективним та дієвим. Незважаючи на загальмування в процесі реформування органів влади національного ґендерного механізму, робота щодо запобігання насильству в сім'ї на рівні країни відбувалася: проводилися тренінги з представниками правоохоронних органів щодо насильства в сім'ї; запроваджено корекційні програми роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, тощо. Але ця робота проводилася й проводиться несистемно, немає чіткого механізму моніторингу у цій сфері, кризові центри для жінок майже недієздатні. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України значно звужив компетенцію дільничних інспекторів міліції на реагування у випадках домашнього насильства, а також відніс до справ приватного обвинувачення нетяжкі та середньої тяжкості злочини, які вчиняються в сім'ї.
  - Необхідно прискорити прийняття закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з тим, щоб ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція).
  - На регіональному рівні дуже важливими є дослідження щодо висвітлення ґендерного портрета області або міста. Результати досліджень з ґендерної політики вкрай необхідні. І керівники, які розуміються на ґендерних питаннях, доволі активно оперують даними цих досліджень.
  - Громадська складова у реалізації ґендерної політики є більш активною, ніж державна. При цьому доволі часто громадські організації компенсують (а інколи й замінюють) функції державних установ.
  - Незважаючи на те, що жінки отримали де-юре рівний з чоловіками статус, де-факто вони продовжують зазнавати дискримінації в політичній сфері. Низьким є рівень представленості жінок у політичному житті. Як наслідок, жінки мають обмежені можливості впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни. Суспільству бракує позитивного досвіду, який можна було б використати для просування ідей ґендерної рівності та розширення прав жінок.

2. ВСТУП

Національний механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні передбачає законодавче регулювання імплементації гендерної рівності в усі сфери життєдіяльності та складається із системи центральних виконавчих органів влади, органів місцевого самоврядування, інституту гендерних радників, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, громадського сектору. Склад та основні функції національного механізму було визначено у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» та Указі Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Розвиток національного механізму є одним із пріоритетів державних програм забезпечення гендерної рівності. До 2010 р. проводилися численні заходи із підвищення кваліфікації державних службовців та депутатів усіх рівнів з питань розробки, реалізації та моніторингу гендерної політики, гендерної статистики, гендерного бюджетування, гендерної обізнаності та чутливості тощо. Загалом такими заходами було охоплено понад 30 тисяч державних службовців та депутатів. Але наприкінці 2010 р. ця діяльність звузилася у зв'язку з адміністративною реформою. Відновлення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей, яке розпочалося наприкінці 2011 р., триває досі.

Успіхи у цьому напрямі, які були досягнуті величезними зусиллями кількох поспіль урядів і громадянського суспільства, починаючи з 1995 р., стрімко було зруйновано та майже зведено нанівець протягом останніх трьох років. Ця тенденція є вельми небезпечною, бо не лише псує міжнародний імідж України, а й реально гальмує розвиток суспільства, людського потенціалу.

З метою виявлення експертних думок фахівців міжнародного, національного та регіонального рівнів, що обізнані та працюють у галузі забезпечення гендерної рівності, було проведено глибокі інтерв'ю з цими фахівцями. На підставі отриманих даних та узагальнених відповідей зроблено цей звіт, який сприятиме підготовці восьмої періодичної доповіді про виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, подання якої планується у вересні 2014 р.

3. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження: отримання інформації для формулювання відповідей на Заключні зауваження Комітету при підготовці восьмої періодичної доповіді України до CEDAW та розробка пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення функціонування національного механізму реалізації гендерної рівності в Україні.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- збір та аналіз інформації щодо функціонування окремих складових національного механізму реалізації гендерної рівності та його ефективності в цілому;
- розробка пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного механізму реалізації гендерної політики.

4. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метод дослідження: глибинні інтерв'ю з національними, регіональними та місцевими експертами у галузі гендерної політики. Експертні опитування передбачають одержання інформації про об'єкт дослідження від фахівців-професіоналів. Експертів для опитування відібрано за рівнем їхньої компетенції та досвіду роботи у галузі реалізації державної гендерної політики в Україні.

Загалом було опитано 13 експертів, з них:

- 5 експертів – представники державних закладів національного, регіонального та місцевого рівнів;
- 2 експерти – представники міжнародних організацій;
- 6 експертів – представники НУО.

Глибинні інтерв'ю з експертами з гендерних питань проводилися віч-на-віч (face-to-face) або за допомогою Skype (вибір тієї чи іншої форми проведення інтерв'ю залежав від побажань та домовленості конкретно з кожним експертом).

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У ході проведення експертних глибинних інтерв'ю фахівцям у галузі гендерної політики ставилася низка запитань відповідно до гайду. Нижче наведено узагальнені відповіді й коментарі експертів стосовно запитань, що обговорювалися.

ДІЄВІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Під час впровадження адміністративної реформи 2010 р. українські урядовці обіцяли, що головним її результатом стане оптимізація процесів урядування. Але координація дій у рамках деяких сфер державної політики отримала пасивний статус і державній гендерній політиці довелося стати однією з них. Унаслідок адміністративної реформи 2010 р. був ліквідований головний уповноважений орган виконавчої влади, що займався реалізацією забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків – Міністерство сім'ї, молоді та спорту України. Фактично була зруйнована управлінська вертикаль. Координація діяльності між центральними і місцевими органами влади стала розбалансованою і вже не могла забезпечувати нагальні потреби. Відсутність вертикалі на місцевому рівні відобразилась у мінімізації, а в деяких випадках і припиненні будь-якої діяльності з впровадження державної гендерної політики.

«Національний механізм не сформовано, тому що гендер залишається поки що незрозумілим для багатьох людей... треба працювати ще багато, в тому числі й у законодавчому полі».

«Налагоджених зв'язків на національному рівні немає. Має бути міжвідомча рада, але поки що її немає. Поки є одне міністерство, є парламент, але вони всі діють відособлено».

«Більшість українців не готові сприймати питання рівності як такої. Треба змінювати менталітет людей, повернути їх до сприйняття гендерних питань».

Одним із кроків назад у досягненні гендерної рівності та розширенні прав і можливостей жінок стало значне послаблення національного механізму забезпечення рівних прав і можливостей після грудня 2010 р.

Експерти зауважили, що національний механізм чотири роки тому досяг найвищого рівня свого розвитку, але у результаті адміністративної реформи Уряду Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту було розформоване, а його функції передані до інших центральних органів виконавчої влади. Хоча формально підрозділ, відповідальний за гендерну політику, було збережено, його статус та функції до листопада 2011 р. залишалися невизначеними. Протягом наступних років національний механізм поступово відновлювався, але він досі не досяг свого рівня кінця 2010 р. та не має достатнього потенціалу для виконання своєї головної ролі – бути каталізатором включення гендерних підходів у систему управління в державі. У результаті на сьогоднішні вирішення питань рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на центральному і місцевому рівнях займаються різні управління та відділи, які не становлять єдину цілісну управлінську вертикаль.

«Національний механізм на сьогодні є повністю атрофованим. Ми маємо не прогрес, а регрес. У піковому 2010 р. було знайдено певні форми дії механізму та його частин. Механізм – це наявність компонентів та взаємозв'язки між ними. На сьогодні усього цього немає. Залишився один рудимент – це Міністерство соціальної політики із відповідним департаментом».

ПРІОРИТЕТНІСТЬ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

На думку багатьох опитаних експертів, ґендерна проблематика ніколи не була пріоритетною на національному рівні. Вона завжди розглядалася як щось другорядне і неважливе, незважаючи на усі активності, які відбувалися. Водночас однозначно сказати про те, що ґендерна проблематика в українському суспільстві ніколи не привертала увагу, не можна. По-перше, це сформований жіночий рух, який на той час об'єднався. І по-друге, це зовнішній вплив міжнародних організацій, які сприяли реалізації багатьох проектів з ґендерної проблематики.

«Національний ґендерний механізм намагалися зруйнувати. Це робила попередня влада, і починаючи з 2010 р. («не женское это дело» – висловлювання М. Азарова). Лише в квітні 2011 р. обов'язки по забезпеченню ґендерної рівності покладено на інше міністерство. Багато речей не було зроблено».

«Ґендерна проблематика не була очевидною для багатьох можновладців. Адже ґендерна політика має бути наскрізною».

Говорячи про пріоритетність ґендерної проблематики в нашому суспільстві, експерти вказували й на несприйняття ґендерних проблем населенням, байдужість або небажання керівників «бачити» ці проблеми, а тим більше – їх розв'язувати. Абсолютно усі експерти, які брали участь в опитуванні, зазначили основним чинником, що впливає на процес формування національного механізму, забезпечення ґендерної рівності, наявність політичної волі.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (STAFFING)

На думку опитаних фахівців, у місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування бракує єдиної структури, яка б відповідала за один і той же напрям роботи. Не в усіх містах, районних та обласних адміністраціях визначена уповноважена особа (координатор) органу виконавчої влади з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Не всюди є і консультативно-дорадчі органи. Громадська рада при Міністерстві соціальної політики протягом 2011–2012 рр. фактично не працювала. Лише у вересні 2012 р. розпочався черговий процес її перезавантаження.

«Треба зробити «інвентаризацію» людських ресурсів, фахівців, які займаються ґендерними питаннями. Скільки у нас є таких фахівців, яким є їхній потенціал, ніхто цим питанням не займався».

«Реального забезпечення рівних прав і можливостей немає. У нас багато що гарантовано, але в реальності не діє». «Ґендерна проблема не актуалізована в нашому суспільстві, немає розуміння проблеми. Треба навчати людей розпізнавати проблему»

Якщо в обласних та районних адміністраціях гендерні питання хоча б ставляться на порядок денний, то в міських радах здебільшого цим питанням мало хто займається навіть на формальному рівні. Ці питання також не розглядаються на сесіях органів місцевого самоврядування та на колегіях місцевих адміністрацій. Проблемами подолання дискримінації за ознакою статі в органах місцевого самоврядування або взагалі ніхто не займається, або ведуть цю роботу поверхово.

На думку опитаних експертів, органи влади абсолютно ігнорують питання гендерної рівності. Доводиться констатувати, що на сьогодні, в умовах складної політичної ситуації в країні, питання якісного впровадження державної гендерної політики знову не на часі. І мало хто з експертів під час опитування був спроможний спрогнозувати час, коли гендерні питання реально стануть на порядок денний в Уряді.

Наразі фахівців, які вільно оперують такими поняттями, як, наприклад, «гендерно-збалансоване представництво в місцевих структурах влади», чи вміють врахувати питання гендерної рівності у розробці, реалізації та оцінці соціально-економічних програм та проектів в Україні – навіть на регіональному рівні недостатньо. А на місцевих рівнях таких людей взагалі мало. Можливо, саме через це регіональні програми з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків мають формальний характер і часто-густо копіюють Державну програму, яка не враховує регіональних особливостей.

Тому експерти констатували абсолютну низьку інституційну спроможність місцевих органів влади реалізовувати державну гендерну політику, що призводить до формального виконання Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Нерозуміння гендерної проблематики на рівні найвищих керівників держави призвело до тривалої пасивності центрального органу виконавчої влади, відповідального за гендерну політику, втрати зв'язків між елементами національного механізму та інших проблем. Водночас експерти акцентували увагу на тому, що досвід, який було накопичено протягом попередніх років (за часів ефективної роботи проекту ПРООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні»), продовжує використовуватися й досі.

«Головне, щоб керівник розумів важливість гендерних питань. Треба навчати керівників бачити проблеми».

«У нас абсолютно відсутні знання щодо важливості гендерних питань, причому на усіх рівнях влади й серед населення».

Громадські та міжнародні організації проводять численні заходи з підвищення кваліфікації працівників, готують та розповсюджують навчальні матеріали, включають Україну у міжнародні мережі з питань гендерної рівності та ведуть адвокаційну роботу. Але регулярна ротація осіб, які приймають рішення, та неспроможність охопити навчальними заходами найвищих керівників держави знижує ефективність цих зусиль.

На регіональному рівні державну політику в галузі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків здійснюють управління у справах сім'ї, молоді та спорту (при обласних та міських радах). Радників з гендерних питань голів облдержадміністрацій було скасовано. На сьогодні залишаються одиничні приклади областей, де такі радники збереглися. Експерти впевнені у тому, що вирішити питання в позитивному напрямі можливо лише за умови, якщо в кожному відділі, секторі, управлінні будуть фахівці, які розуміються на гендерних питаннях.

Щодо районів, то, на думку експертів, хоча там і було збережено відділи у справах сім'ї та молоді, але згідно зі штатним розписом у них працює один-два працівники, на яких покладені питання протидії насильству, ґендерної рівності, питання дітей та молоді. Таке навантаження є надто великим. Отже, з одного боку, відбувається скорочення апарату державних чиновників, з другого – зменшується їх спроможність у такому разі якісно виконувати прийняті закони. Як вихід, можна розглядати делегування більших повноважень інститутові громадських ґендерних радників і радниць.

ПОТЕНЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ МІНІСТЕРСТВА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

На сьогодні у структурі Міністерства соціальної політики України існує Департамент сімейної, ґендерної політики та протидії торгівлі людьми, який, по суті, є координуючим органом щодо формування та реалізації ґендерної політики в Україні. Діє також Експертна рада з питань дискримінації за ознакою статі, яка створена з метою недопущення всіх форм дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання ґендерному насильству, протидії торгівлі людьми.

Багато експертів поділяють думку про те, що ґендерними питаннями повинно займатися не лише міністерство (Міністерство соціальної політики), ці питання повинні бути наскрізними в діяльності будь-якого міністерства або відомства. І тут головне – довести керівникові важливість інтегрування ґендерних підходів у будь-яку галузь.

«Прикро те, що ґендерними питаннями займається лише один департамент в одному міністерстві. Решта міністерств намагаються уникати цих питань і відсторонюватися від них. Треба адаптувати досвід інших країн щодо присутності ґендерних питань у роботі майже кожного міністерства чи відомства».

Думки експертів розподілилися майже порівну стосовно оцінки потенціалу Міністерства соціальної політики у впровадженні ґендерної політики. Одні експерти висловили думку, що міністерство абсолютно забезпечено людськими ресурсами і робить багато в напрямі формування та реалізації ґендерної політики, інші ж дотримуються протилежної думки і обстоюють точку зору, згідно з якою для діяльності міністерства характерні пасивність, бездіяльність і аморфність щодо ґендерних ініціатив.

«Треба міняти структуру державного управління. Не можна займатися ґендерними питаннями лише одному міністерству. Міністр повинен довести своїм співробітникам, що він/вона буде займатися цими питаннями. Треба демонструвати відданість проблемам ґендеру. Політична воля залишається головним чинником».

Водночас експерти, оцінюючи спроможність Міністерства соціальної політики України щодо впровадження ґендерної політики, висловили критичну думку про те, що питання ґендерної політики, на жаль, не інтегровано в загальну діяльність міністерства, а залишається лише завданням одного із підрозділів – Департаменту сімейної, ґендерної політики та протидії торгівлі людьми. Ґендерні питання не включено у діяльність інших структурних підрозділів міністерства (Департамент захисту прав дітей та усиновлення, Управління профілактики соціального сирітства, Департамент у справах людей похилого віку та надання соціальних послуг). Відповідно відсутнім є цілісний підхід до концепції інтегрування ґендерної рівності.

ОЦІНКА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ҐЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Експерти в ході обговорення підтвердили відому тезу про те, що в цілому українське законодавство є ґендерно нейтральним, не містить дискримінаційних положень щодо жінок або чоловіків та не встановлює різне правове становище жінок та чоловіків.

«Зрозуміло, що закони треба виконувати... у нас хороші закони, які не виконуються. За законодавством у нас немає підстав говорити про дискримінацію. Але нам потрібно таке законодавство, яке би дало більше можливостей для жінок».

Значна частина законодавчих норм не сприяє усуненню ґендерних диспропорцій та вирівнюванню становища жінок і чоловіків у тих сферах, де ті чи інші відчувають дискримінацію. Від експертів, які так вважають, лунала незадовільна оцінка чинного ґендерного законодавства.

«Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» є недосконалим. Так, з боку міжнародної наглядової ради МОП було зазначено, що він не повністю відображає міжнародні зобов'язання України за трьома Конвенціями МОП – Конвенція № 100 (про рівну оплату за рівноцінну роботу), Конвенція № 111 (про дискримінацію в галузі праці та занять) та Конвенція № 156 (про працівників із сімейними обов'язками)».

«У базовому законодавстві з ґендерної рівності відсутнє чітке тлумачення дискримінації...».

Водночас більшість експертних думок зійшлися на тому, що ґендерна складова повинна бути наскрізною в усьому чинному законодавстві. Базовий Закон не вважається експертами дієвим, він існує переважно «на папері», оскільки немає механізму його реалізації, не прописано чітко відповідальність за його порушення або невиконання.

«Нам потрібен Закон з реальною «ґендерною вагою».

«Незважаючи на існування міжвідомчих обласних рад з питань дискримінації за ознакою статі, відсутній порядок розгляду скарг, люди не знають куди звернутися у випадках дискримінації».

Отже, задля того, щоб базовий закон з утвердження ґендерної рівності ефективно працював і виконувався, необхідно, щоб чітко був прописаний інструментарій його роботи.

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ ТА МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК І ЧОЛОВІКІВ НА ПЕРІОД ДО 2016 р.

У результаті обмеженої функціональності підрозділу, відповідального за ґендерну політику, в Україні протягом трьох років (2011 – осінь 2013 рр.) не було ухвалено Державної програми із забезпечення ґендерної рівності. Це було пов'язано також із парламентськими виборами, проведеними восени 2012 р., та зміною керівництва Міністерства соціальної політики.

Відповідальність за виконання Державної програми була передана від ліквідованого Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту до Міністерства соціальної політики. Перехід відбувався довго і неефективно.

У вересні 2013 р. було прийнято Державну програму забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р., а фінансування її заходів з державного бюджету розпочалося у 2014 р. Ухвалення Держпрограми відбулося завдяки активному лобіюванню з боку громадських та міжнародних організацій.

На думку експертів, ця Державна програма суттєво відрізняється від попередньої. По-перше, змінився відповідальний за гендерну політику орган виконавчої влади. Якщо у 2006 р. ним було Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, то у 2013-му відповідальність покладена на Міністерство соціальної політики.

Фінансування Програми здійснюватиметься за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також інших джерел. Обсяг фінансування Державної програми становить 5897,14 тис. грн, у тому числі з державного бюджету – 1268,51 тис. грн, місцевих бюджетів – 1787,13 тис. грн. Передбачено залучення позабюджетних коштів у сумі 2841,5 тис. грн.

Експерти більш високо оцінили змістовну частину прийнятої Державної програми.

«Попередня Державна програма мала переважно нарративні ознаки, ця програма написана з урахуванням критеріїв, висунутих до програм такого рівня».

Стосовно регіонів експерти зауважили, що, незважаючи на неприйняття свого часу у 2011 р. Державної програми, обласні програми з утвердження гендерної рівності прийняті були й виконувалися. Але інформації про узагальнений аналіз регіональних програм, їхню ефективність немає. Кожний регіон діє на власний розсуд, виходячи з побажань зацікавлених осіб та їх спроможності домогтися фінансування місцевих ініціатив. Немає горизонтальних контактів між виконавцями програм у різних регіонах України.

ДИСКРИМІНАЦІЯ ЩОДО ЖІНОК

На думку експертів, основною проблемою залишається декларативний характер гендерної рівності в нашому суспільстві та формальність прав жінок. Реальна ситуація є прямо протилежною правовим нормам. Продовжують існувати стереотипи масової свідомості, згідно з якими жінка розглядається як слабка порівняно з чоловіками істота, яка є другорядною у суспільному, політичному та економічному житті.

«Треба боротися зі стереотипами в суспільстві, у сім'ї, починаючи із дитячого садка. Стереотипи формують комплекс меншовартості серед жінок».

Дискримінація жінок в Україні, на думку експертів, є системним та структурним явищем, а належних механізмів захисту їхніх прав досі не створено.

«Дискримінація є, але вона приховується і замовчується, не обговорюється широко в суспільстві. Українці не звикли говорити про те, що жінок при працевлаштуванні запитують про наявність дітей, бажання піти у декретну відпустку тощо».

Показовими, на думку експертів, є оголошення про вакансії. Такі оголошення з зазначенням бажаної статі працівника продовжують друкуватися в газетах, журналах з працевлаштування і на сайтах з працевлаштування в Інтернеті, так само, як і в приватних рекрутингових фірмах, агенціях з працевлаштування. Такі оголошення явно дискримінують як жінок, так і чоловіків,

---

оскільки вони зменшують рівність можливостей на ринку праці. Однією з причин дискримінації жінок, на думку експертів, є економічна залежність від чоловіків.

«У нас створилася армія непрацюючих жінок, які не зареєстровані у центрах зайнятості. Ці жінки економічно залежні від чоловіків. Жінкам вигідніше залишатися вдома з дитиною, аніж найняти няню. Таким чином, жінки втрачають конкурентоспроможність на ринку праці і ще більше підсилюють свою залежність».

«Інколи й самі чоловіки забороняють жінкам йти працювати».

Експерти особливо вказали на групи жінок, які найбільш уразливі до дискримінації. По-перше, це сільські жінки.

«Якщо жінка живе у віддаленій сільській місцевості, їй складно доїхати до лікарні, складно знайти роботу, і в цьому вже виявляється обмеження її прав».

Ще однією уразливою групою є жінки-інваліди. Для них у нашій країні загалом відсутня інфраструктура. Жінки-інваліди не мають доступу до певних ресурсів через відсутність можливості дістатися до того чи іншого місця. Тому для повноцінної реалізації прав жінок в Україні, зокрема, потрібно облаштовувати інфраструктуру, отже, до розробки гендерно виваженої політики має підключатися, зокрема, й Міністерство інфраструктури, інші відомства.

«Якщо якась із міністерств розробляє державну політику у «своїй» сфері, то воно має зважувати цю політику: які наслідки матиме вона для жінок і чоловіків, які вигоди і втрати понесуть жінки й чоловіки від запровадження якоїсь із новацій».

Незважаючи на те, що жінки отримали де-юре рівний з чоловіками статус, де-факто вони продовжують зазнавати дискримінації і в політичній сфері. Експерти вбачають у цьому кілька причин. Серед них низький соціальний статус жінок, економічна залежність від чоловіків, нерівноцінний розподіл сімейних обов'язків, відсутність центрів з політичної освіти населення, відсутність підтримки жінок-політиків з боку чоловіків та нерозуміння останніми важливості проблеми представлення жінок у владі, вплив стереотипу «політика – чоловіча справа».

«Жінки залишаються в меншості. Вони не можуть нарівні із чоловіками конкурувати і обстоювати свою думку».

Серед інших уразливих до дискримінації жінок з боку експертів були названі такі: молоді жінки, які працевлаштовуються; жінки передпенсійного віку; матері-одиначки, ВІЛ-інфіковані жінки. Таким чином, жінка може потерпати одразу від різних видів дискримінації, з боку різних суб'єктів.

ЗАХИСТ УРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ ЖІНОК ВІД УСІХ ВИДІВ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Усі опитані експерти наголосили на тому, що однією з головних причин, що сприяють поширенню дискримінації за ознакою статі в українському суспільстві, є те, що дискримінація у всіх її проявах в Україні практично не карається. Сьогодні норми законів, які гарантують рівність і недискримінацію, є не більш ніж деклараціями. Держава не здатна забезпечити дотримання задекларованого у статті 24 Конституції України принципу рівності, оскільки органи влади не мають реальних важелів впливу на порушників.

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення також не може слугувати інструментом протидії дискримінації. Крім відповідальності за вчинення насильства, він не містить жодного положення, яке б встановлювало відповідальність за дискримінаційні дії чи порушення принципу рівності. Тобто сьогодні навіть у випадку встановлення факту дискримінаційних дій винна сторона не несе відповідальності.

Крім того, як жінки, так і чоловіки не захищені від дискримінації за ознакою статі з боку юридичних осіб. Так, за Законом України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» особи, винні в порушенні вимог законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність. Однак розмір і вид цивільно-правової відповідальності ані в цьому, ані в інших актах законодавства не визначено.

Тому серед основних пропозицій з боку експертів щодо захисту жінок від дискримінації було вказано приведення чинного українського законодавства у відповідність до міжнародних норм та стандартів у частині визначення відповідальності за порушення прав однієї зі статей.

Якщо проаналізувати базовий Закон, то, за словами експертів, можна побачити, що в ньому немає жодної згадки про Інспекцію праці, яка має інспектувати факти дискримінації на робочому місці. Це парадокс. І це означає, що у випадку недотримання норм законів про працю щодо гендерної рівності жодна особа до Інспекції не звертається. Брак знань працівників та профспілок щодо концепції непрямой дискримінації закриває можливості подання скарг, які відбивали б колективну точку зору. Тобто непряма дискримінація відкривається тоді, коли аналізується шкода, що завдається групі працівниць на підприємстві, виходячи за межі особистих конкретних ситуацій.

Необхідною для боротьби із дискримінацією за ознаками статі, на думку багатьох експертів, має бути запровадження концепції непрямой дискримінації у свідомість підприємців та працівників, набуття нею статусу частини культури виробничих стосунків. Треба включити це визначення до переліку визначень у Законі «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Треба також включити її до Трудового кодексу.

«В усьому світі тягар доказування у суді переноситься на обвинуваченого, а у нас – на жертву».

«Ефективною буде політика тоді, коли за одне й те саме порушення буде одне й те саме покарання. Національне трудове законодавство не дає визначення поняття «дискримінація», тому інспектору праці важко ідентифікувати такі факти».

Крім того, на думку експертів, величезним резервом щодо протидії дискримінації є інформаційно-просвітницька робота з населенням, засобами масової інформації, які формують і впливають на свідомість людей.

«Люди не розуміють у нас, що таке дискримінація». «Варто розвивати жіночі лідерські програми, запроваджувати просвітницькі програми для хлопців, семінари з відповідального батьківства для чоловіків. І починати треба змалку, з дитячого садка, з сім'ї». «Треба реформувати офіс омбудсмена. У нас це політична фігура. Немає прикладів громадського обговорення порушення прав людини за статтю».

НАСИЛЬСТВО ЩОДО ЖІНОК

Експерти у ході інтерв'ю майже однаково оцінили ефективність Закону «Про попередження насильства в сім'ї». Порівняно із базовим Законом, безумовно, експерти назвали його більш діючим і ефективним. Так, незважаючи на занепад національного гендерного механізму, робота щодо запобігання насильству в сім'ї на рівні країни все ж таки відбувалася: проводилися тренінги з представниками правоохоронних органів щодо насильства в сім'ї; запроваджено корекційні програми роботи із особами, що вчинили насильство в сім'ї тощо. Але, на думку експертів, ця робота проводилася й проводиться несистемно, немає чіткого механізму моніторингу у цій сфері, кризові центри для жінок майже недієздатні.

«Звичайно, Закон відіграє свою позитивну роль. Правоохоронці мають сприймати проблему насильства. Однак жінка-жертва побоюється осуду, залишається у стані подвійного насильства».

«Багато українських жінок страждають від сімейних побоїв та психологічних травм, часто не наважуючись звернутися за допомогою до фахівців, щоб не «винести сміття з хати»». «Жінки нерідко терплять знущання з боку чоловіків до останнього, аби не зруйнувати сім'ю».

«Необхідно включати основи гендерних знань у систему освіти, в школи, навчальні заклади».

Постраждалі від домашнього насильства сьогодні зазнають подвійної дискримінації, подвійного порушення своїх прав, оскільки, постраждавши від насильства, вони потім стикаються з відсутністю реагування органів державної влади, правоохоронних органів на скарги та звернення за захистом своїх прав.

Йдеться не тільки про недосконалість Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», а й про новий Кримінальний процесуальний кодекс України, адже він значно звузив компетенцію дільничних інспекторів міліції на реагування у випадках домашнього насильства, а також відніс до справ приватного обвинувачення нетяжкі та середньої тяжкості злочини, які вчиняються в сім'ї. Це означає, що держава виступить на захист жінки лише тоді, коли жінка буде скалічена.

У лютому 2013 р. за ініціативою Міністерства соціальної політики України розпочато створення робочої групи з питань удосконалення законодавства у сфері попередження насильства в сім'ї. Під час засідань робочої групи відбулися обговорення законопроекту «Про запобігання та протидію домашньому насильству», влітку 2013 р. було здійснено його суттєве доопрацювання відповідно до зауважень Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України та експертного середовища. На обговорення міжвідомчої робочої групи також виносились питання впровадження корекційних програм роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї, затвердження уніфікованої програми Міністерством соціальної політики; розроблення мінімальних стандартів соціальних послуг для осіб, які постраждали від насильства в сім'ї; внесення змін до порядку звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення тощо.

Експерти впевнені у тому, що проблема насильства повинна розв'язуватися на рівні держави, передусім шляхом удосконалення законів, які вже діють на території України і які повинні розширити законодавче забезпечення прав жінок від приниження, побиття, зґвалтування, психологічного тиску тощо.

Зокрема, експертами висловлено пропозицію про необхідність приведення Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» у відповідність до Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція), яка потребує ратифікації. Йдеться передусім про зміни у частині понятійного визначення домашнього насильства та встановлення чіткої відповідальності за вчинені насильницькі дії, оскільки в чинній редакції Закону лише згадується про таку відповідальність.

Розділ IV. Відповідальність за вчинення насильства в сім'ї

Стаття 15. Відповідальність за вчинення насильства в сім'ї

Члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону.

Закон України «Про попередження насильства в сім'ї»

«Закон «Про попередження насильства в сім'ї» не є поганим... але необхідно привести його у відповідність до Стамбульської конвенції, оскільки він був прийнятий раніше Конвенції. Треба перейти до термінології домашнього насильства і врахувати моменти щодо покарання насильників (часто насильник сплачує кошти із бюджету сім'ї)».

Стамбульська конвенція оцінена експертами як прогресивний міжнародний документ у галузі протидії насильству щодо жінок. Мета цього документа полягає у створенні «нульової толерантності» до різних форм насильства, від яких потерпають жінки. Він прагне змінити спосіб думок і менталітет громадян, закликаючи все суспільство змінити своє ставлення до ситуації насильства над жінками. Конвенція закладає основу для впровадження нових понять у Кримінальний кодекс для ефективного запобігання насильству, захисту потерпілих і переслідування винних. Насильство щодо жінок розглядається в Конвенції як порушення прав людини і як форма дискримінації. У ній говориться, що насильство щодо жінок є проявом історично сформованої нерівності між чоловіками і жінками, що є причиною чоловічого панування і дискримінації щодо жінок.

Крім того, на думку експертів, треба запровадити систему медичних, психологічних і юридичних консультаційних пунктів у районних центрах, завдяки чому необхідна допомога стала б доступною потерпілим жінкам у сільській місцевості. Також необхідно створити дієві кризові центри з наданням юридичної, психологічної, медичної допомоги жінкам, постраждалим від насильства.

Експерти вказали на те, що завдяки міжнародним ініціативам (йдеться про проект ПРООН «Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні») проведено інвентаризацію діючих кризових центрів, центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї щодо оцінки потенціалу сервісних послуг жертвам насильства.

«Станом на 2010 р. було проведено інвентаризацію усіх сервісних місць, де жертви можуть отримувати різні послуги, щоб розуміти інфраструктуру надання цих послуг... Був підготовлений проект стандартів послуг, які надаються жертвам.

Але не було досягнуто розуміння моделей і форм кризових центрів, які працюють в українських реаліях. Кризові центри не можуть існувати в кожному місті. Проблеми залишаються – як жертві дістатися до цих центрів. Є міжнародний приклад, коли у громаді є волонтери-добровольці, які мають намір допомогти жертвам, тому їх навчають за державні кошти, готують до того, щоб надавати притулок жертвам. В Україні деякі центри на сьогодні не використовують свій потенціал, не доукомплектовані. Необхідно залучати саму громаду до розв'язання проблеми насильства. Кому, як не громаді, найкраще знати, в яких сім'ях коїться насильство, адже члени громади добре знають один одного».

Загалом, на думку опитаних фахівців, розв'язання проблем насильства на державному рівні залежить від вирішення проблеми децентралізації. Необхідно чітко виконувати те, що встановлюється функціональними обов'язками та повноваженнями.

«Наприклад, не може Міністерство соціальної політики, що займається розробкою стандартів, формуванням та реалізацією соціальної політики загалом, вирішувати проблеми окремо взятої конкретної людини. Це не його завдання, а завдання регіонів та громади. Якщо міністерство намагається вирішувати проблеми конкретної людини – це лише фінансова втрата, викривлення самої проблеми».

ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Думки експертів щодо наявності досліджень з гендерної проблематики розійшлися. Одні опитані фахівці вказали на достатню кількість досліджень з гендерної проблематики, причому як на національному, так і на регіональному рівнях. Інші експерти вважають, що досліджень вкрай мало. Однак їхні думки щодо впливу результатів цих досліджень на процес прийняття рішень у галузі забезпечення гендерної рівності були одноставними.

«Продовжує існувати ситуація, коли дослідження проводяться заради дослідження. Результати нікому не потрібні. Прочитали й забули. На жаль, вплив соціології у нас є викривленим».

«Політичні партії не завжди використовують результати досліджень. Вони не розуміють важливості теми».

«Дослідження проводяться, результати надаються, але що з того: інколи почитають і на цьому все, навіть жодної реакції».

На регіональному рівні, на думку експертів, дуже важливими є дослідження щодо висвітлення гендерного портрета області або міста. І тут як раз результати вельми необхідні. І керівники, які розуміються на гендерних питаннях, доволі активно використовують та апелюють даними цих досліджень.

На думку експертів, в Україні громадська складова є більш активною, ніж державна. Доволі часто громадські організації компенсують (а інколи й замінюють) функції державних установ.

«Кожне дослідження повинно мати замовлення з боку державних органів. У нас громадські активісти презентують результати досліджень, які, на жаль, не є основою державної політики. У нас політика твориться у «чистих» кабінетах, без емпіричних даних. Необхідно встановити цей зв'язок, чи мотивувати, чи примусити державні

органи прислухатися до результатів досліджень. Треба знаходити партнерів з обох боків, тоді дослідження стануть потрібними».

УЧАСТЬ ЖІНОК У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ

На думку експертів, низьким є рівень представленості жінок у суспільному та політичному житті. Як наслідок, жінки мають обмежені можливості впливати на прийняття рішень, що стосуються їхнього життя, життя їхніх громад та всієї країни. Крім того, суспільство має дуже мало позитивного досвіду, який можна було б використати для просування ідей гендерної рівності та розширення прав жінок.

«Участь жінок у політичній сфері є маскулінною. Навіть самі жінки цього не розуміють або це не було до них донесено. Інформаційний потік не спрацював. Є прагнення того, щоб у Парламенті були жінки, які б представляли інтереси усіх груп жінок. Але ця тема недостатньо доноситься до населення».

Водночас експерти говорили про те, що громадські та міжнародні організації проводять навчання жінок-лідерок, реалізують адвокаційну діяльність та сприяють Уряду в підготовці законопроектів про запровадження тимчасових позитивних дій (системи квотування) для розширення представництва жінок у виборчих процесах, у складі Верховної Ради та місцевих рад.

Так, Комітет ВРУ з питань прав людини, національних меншин та міжнаціональних відносин на своєму засіданні 5 лютого 2014 р. розглянув проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі), поданий народними депутатами України О. К. Кондратюк, М. В. Томенком, А. П. Яценюком, В. В. Кличком, І. В. Геращенко (реєстр. № 3411), а також альтернативні проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо визначення кількості кандидатів однієї статі у виборчому списку), поданий народними депутатами України І. Г. Бережною, І. М. Єремєєвим, Н. І. Шуфричем, О. В. Ляшком (реєстр. № 3411–1), та проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, поданий Кабінетом Міністрів України (реєстр. № 3411–2). Комітет ухвалив рекомендувати Верховній Раді України прийняти за основу проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у виборчому процесі), (реєстр. № 3411), внесений народними депутатами України О. К. Кондратюк, М. В. Томенком, А. П. Яценюком, В. В. Кличком, І. В. Геращенко. Цей законопроект на сьогодні Верховною Радою України не прийнято.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів стосовно забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» передбачає: 1) впровадження 30% гендерних квот у списках політичних партій та виборчих списках, серед депутатів рад усіх рівнів, в органах державної виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; 2) забезпечення представництва жінок у керівництві підприємств, зокрема, шляхом внесення змін до колективних договорів.

Аналіз гендерної представленості в органах державної влади та в органах місцевого самоврядування демонструє відсутність гендерної збалансованості. Особливо гостро ця проблема

простежується у представництві жінок та чоловіків на вищих щаблях влади, що призводить до зниження якості та ефективності прийняття управлінських рішень.

Принцип рівності прав жінок і чоловіків закріплений у Конституції України. Зокрема, Конституцією у статті 24 гарантується рівність прав і свобод усім громадянам та відсутність обмежень за ознакою статі. У статті 24 Конституції України також зазначено: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти та професійній підготовці, у праці та винагороді за неї...».

Рівне виборче право забезпечується, зокрема, згідно з частиною п'ятою статті 3 Закону України «Про вибори народних депутатів України» «забороною привілеїв чи обмежень кандидатів у депутати за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Проте в реальному житті жінки стикаються з багатьма проблемами в процесі реалізації цих прав.

Незважаючи на двовідсоткове зростання (2%) жіночого представництва у Верховній Раді, показник 9,4% залишається одним із найнижчих серед відповідних показників у Європі. Кількість жінок-кандидаток, які балотувалися на виборах народних депутатів 2012 р., була такою ж малою – 16%.

«У нас трохи збільшилося представництво жінок у національному законодавчому органі. У Парламенті було жінок на рівні 8%, нині – менше 10%. Політичні партії звернули увагу на те, що треба номінувати більше жінок-кандидаток, хоча їх було надзвичайно мало».

«Починаючи з 2010 р., запроваджена нова система виборів (введена частина з одномандатними округами), що є несприятливим для жінок, пропорційна система виборів для жінок більш сприятлива».

«Політичне середовище на сьогодні в Україні є доволі агресивним і багато жінок не хочуть асоціювати себе із таким середовищем».

Тому, на думку опитаних фахівців, дуже важливим моментом є забезпечення прозорого фінансування політичного життя. Політичні партії, які орієнтовані на більшість виборців (а жінки – це більшість), є більш демократичними.

«Коли в партії немає внутрішньої демократії, жінкам – найважче. До багатьох партій зараз лише приходять ця теза про важливість представленості жінок».

За результатами опитування українців (опитування Національного демократичного інституту, 2012 р.), щодо сприйняття населенням жінок, які займаються політикою, виявляється, що жінки в уявленнях населення є тими політичними гравцями, які мають більше шансів змінити політичну культуру. Більшість населення вважає, що жінок-лідерок в Україні мало. Серед пріоритетів, якими мають займатися жінки-лідерки, за даними опитування населення, є три основні напрями: 1) реформування політичної культури; 2) пенсійне забезпечення та 3) свобода мирних зібрань (і це за рік, як стався Майдан).

У зв'язку з цим одним із завдань державної кадрової політики в Україні є сприяння кар'єрному зростанню жінок на державній службі та в органах місцевого самоврядування та впровадження заходів щодо досягнення гендерного паритету в державному управлінні.

6. ПРОПОЗИЦІЇ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ҐЕНДЕРНОГО МЕХАНІЗМУ

За результатами узагальнення відповідей експертів, що брали участь у глибинних інтерв'ю, можна сформулювати такі пропозиції та рекомендації стосовно посилення національного механізму реалізації ґендерної політики:

1. У ЗАКОНОДАВЧІЙ СФЕРІ:

1.1. Узгодити українське законодавство з конституційними принципами рівності, міжнародними нормами та стандартами, а саме:

1.1.1. Прискорити прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» стосовно виборчого процесу, згідно з яким забезпечується загальне ґендерне співвідношення на рівні не менше 30% і не більше 70% однієї статі у відповідних виборчих списках. У першій п'ятірці кандидатів пропонується запровадити частку представників однієї статі на рівні не більше 60%.

1.1.2. Встановити конкретний вид відповідальності за порушення Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

1.1.3. Передбачити у проекті Трудового кодексу України відповідальність роботодавців за впровадження дій, які підпадають під ознаки опосередкованої (непрямої) дискримінації.

1.1.4. Прискорити прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з тим, щоб ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція).

1.1.5. У Законі України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» прописати чіткий механізм вимагання відшкодування за дискримінацію в суді.

1.1.6. Ввести дієву систему відповідальності за невиконання статті 24–1 «Реклама послуг із працевлаштування» та статті 26 «Контроль за дотриманням законодавства про рекламу» Закону України «Про рекламу».

1.1.7. Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (ст. 3) та Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (ст. 6) доповнити прямою вказівкою на недопустимість поширення інформації, дискримінаційної за ознакою статі.

2. В ІНСТИТУЦІЙНІЙ СФЕРІ:

2.1. Запровадити для керівників центральних та місцевих органів виконавчої влади звітність про проведену ними роботу та персональну відповідальність за невиконання обов'язків щодо забезпечення рівності жінок і чоловіків.

2.2. Встановити, що посадові особи центральних та місцевих органів виконавчої влади, на яких покладені функції щодо забезпечення рівності прав і можливостей жінок і чоловіків, організують, у межах своїх повноважень, роботу відповідних органів виконавчої влади.

2.3. Запровадити систему медичних, психологічних і юридичних консультаційних пунктів для жінок у районних центрах.

3. У ПРОСВІТНИЦЬКО-ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ:

3.1. Запровадити на постійній основі громадські слухання про порушення прав жінок.

3.2. Запровадити на постійній основі навчання щодо подолання дискримінації стосовно жінок для працівників міліції, прокурорів, прикордонників та суддів.

3.3. Створити ефективну процедуру повідомлень щодо випадків порушення рівноправності та дискримінації жінок з боку працівників правоохоронних органів.

3.4. Проводити спеціальні інформаційні кампанії серед населення щодо висвітлення важливості гендерних питань.

3.5. Ввести в освітні програми навчальних закладів усіх рівнів акредитації спеціальний предмет з основ гендерних знань.

3.6. Широко висвітлювати результати й пропозиції досліджень з гендерної тематики серед депутатів, посадовців усіх рівнів, привертаючи увагу до проблемних питань й застосовуючи громадський контроль за їх виконанням.

4. У ГАЛУЗІ МОНІТОРИНГУ ТА ОЦІНКИ:

4.1. Удосконалити збір гендерної статистики та відновити на постійній основі підготовку «Гендерного аналізу українського суспільства».

4.2. Запровадити моніторинг реалізації гендерної політики в Україні.

4.3. Посилити громадський контроль за виконанням міжнародних зобов'язань та задекларованих принципів рівності прав та можливостей жінок і чоловіків.

**АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
«ДОСТУПНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ЖІНКАМ,
ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА»**

*Автор – Ірина Демченко,
кандидат економічних наук,
директор АЦ «Соціоконсалтинг»*

ЗМІСТ

Подяка	29
Резюме	30
Вступ	35
1. Спеціальні заклади, де отримуть допомогу жінки, які постраждали від насильства в сім'ї ...	37
2. Клієнтки центрів	45
3. Дані про кривдників	51
4. Протидія насильству та послуги спеціалізованих закладів	55
Рекомендації	63
Додаток: Історії життя клієнток спеціалізованих закладів	65

ПОДЯКА

Проведення соціального дослідження, що ґрунтується на зборі та аналізі емпіричних даних про важкодоступні групи, такі, як, зокрема, жінки, які зазнали насильства у сім'ї, є досить складним і відповідальним завданням. Його проведення було б неможливе без участі чималой кількості небайдужих спеціалістів-практиків і вагомому внеску інших науковців і аналітиків.

Висловлюю свою глибоку повагу та вдячність керівникам центрів матері та дитини, кризових центрів, центрів соціально-психологічної допомоги, реабілітаційних центрів для дівчат та жінок, притулків для тимчасового перебування жінок, які зазнали насильства в сім'ї, за співпрацю у проведенні соціологічного дослідження для проекту «Сприяння розширенню прав і можливостей жінок та гендерній рівності через гендерно збалансовану політику та запобігання гендерному насильству».

Особливу подяку за високий рівень професіоналізму, бажання сприяти проведенню дослідження, відповідальне ставлення до виконання завдань, а також за допомогу інтерв'юерам висловлюю таким організаціям і закладам, як:

- Центр у справах сім'ї та жінок Деснянського району міста Києва;
- Чернівецька обласна комунальна установа «Соціальний центр матері та дитини»;
- Хмельницький обласний центр соціально-психологічної допомоги;
- Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги;
- Комунальний заклад «Козятинський обласний соціальний центр матері та дитини»;
- Луганський обласний центр соціально-психологічної допомоги;
- Чернівецька обласна комунальна установа «Соціальний центр матері та дитини»;
- Чернігівський обласний центр соціально-психологічної допомоги;
- Харківське відділення Всеукраїнського благодійного «Фонду допомоги жертвам насилля»;
- Обласний комунальний заклад «Дніпропетровський центр соціально-психологічної допомоги»;
- Київське обласне відділення «Благодійний Фонд «СОС – Дитяче Містечко»;
- Реабілітаційний Центр «Софія» для дівчат та жінок, які постраждали від різних форм насильства (Громадський рух «Віра, Надія, Любов»);
- Притулок для тимчасового перебування жінок, які зазнали насильства в сім'ї Київського міського центру роботи з жінками;
- Івано-Франківський міський соціально-реабілітаційний центр матері та дитини «Містечко милосердя Святого Миколая».

Мені було дуже приємно працювати над методологією цього дослідження та обговорювати його результати із чудовими спеціалістами – експертами із гендерних питань канд. екон. наук Надією Комаровою та Лідією Козуб. Їх поради і рекомендації, наші спільні дискусії дали мені можливість більш об'єктивно та повно дати відповіді на основні дослідницькі запитання. Також я щиро вдячна менеджеру АЦ «Соціоконсалтинг» Аліні Безуглій за велику допомогу по збору та систематизації емпіричних даних.

З повагою до усіх
дослідниці і авторка наукового звіту канд. екон. наук Ірина Демченко

РЕЗЮМЕ

При підготовці восьмої періодичної доповіді України до Комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок було виявлено низку інформаційних прогалин. Однією з них є відсутність сучасного всебічного аналізу з питань доступності соціальних послуг, у т. ч. притулків для жінок, які постраждали від насильства, організаційного та ресурсного потенціалу таких закладів, перебігу та результативності їх роботи.

Для вивчення зазначених питань проведено дане соціологічне дослідження, під час якого здійснено:

- інтернет-анкетування директорів і соціальних працівників центрів/притулків з питань функціонування 32 закладів;
- збір деперсоналізованої інформації про 135 жінок, які зазнали насильства та перебували у спеціалізованих закладах протягом 2013–2014 рр.;
- гнучкі інтерв'ю з 6 клієнтками закладів, які перебували у цих закладах протягом 2013–2014 рр.

Аналіз отриманих емпіричних даних дав змогу дійти таких викладених нижче висновків.

ДОСТУПНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

У більшості регіонів України є заклади, що можуть надавати соціальні послуги жінкам, які постраждали від насильства в сім'ї, включаючи надання тимчасового притулку. Більшість цих закладів належать до комунальної або державної власності, їх основними різновидами є центри соціально-психологічної допомоги¹ і соціальні центри матері та дитини². Відносно меншу частку становлять центри, засновниками яких є благодійні та громадські організації, релігійні громади, дуже рідко – благодійники, які є фізичними особами.

Частина закладів спеціалізується виключно на допомозі жінкам, які постраждали від насильства. Водночас є чимало центрів (щонайменше третина), діяльність яких спрямована на широкий спектр клієнтів. Це стосується закладів комунальної форми власності, зокрема центрів соціально-психологічної допомоги, адже особи, які постраждали від насильства (зокрема жінки), є лише однією з категорій, яким надається допомога в цих закладах³. Це свідчить про те, що поряд із жінками, які постраждали від насильства, тут отримують послуги особи, які звільнились з місць позбавлення волі, безхатьки, інші клієнти з асоціальною поведінкою, здебільшого чоловіки. Така ситуація не лише не сприяє ефективній допомозі постраждалим жінкам, а й може викликати нові загрози, зокрема провокації й конфлікти всередині закладів.

1 Станом на 1.01. 2014 року в Україні створено та функціонувало 22 таких заклади, зокрема в: АР Крим, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях, в містах Київ та Севастополь.

2 Станом на 1.01.2014 р. в Україні створено та функціонувало 18 соціальних центрів матері та дитини, зокрема у: Вінницькій, Донецькій, Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській (2), Чернівецькій, Чернігівській областях, АР Крим, м. Севастополь.

3 Відповідно до пункту 1 Типового положення про центр соціально-психологічної допомоги, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2004 р. № 608, центр надає соціальні послуги особам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, учинення стосовно них злочину, насильства (у тому числі в сім'ї) або реальної загрози його вчинення та за інших обставин (далі - особи, які опинилися у складних життєвих обставинах), наслідки яких вони не можуть подолати самостійно.

Окрім того, соціальні центри матері та дитини⁴, метою діяльності яких є проведення соціальної роботи, спрямованої на профілактику соціального сирітства,⁵ здебільшого надають допомогу жінкам, які мали намір або в яких існує загроза відмови від новонародженої дитини. І це переважно жінки, які передусім потребують корекції поведінки, що також передбачає дещо інші підходи та напрями роботи.

Статистичні дані свідчать про тенденцію щодо збільшення насильства у сім'ях і, відповідно, зростання потреби жінок, які від нього постраждали, у кваліфікованих соціальних послугах. За даними Міністерства соціальної політики України, протягом 2013 р. в Україні зареєстровано 144848 звернень з приводу насильства в сім'ї, що на 34836 звернень, або на 32%, більше порівняно з показниками 2012 р. (протягом 2012 р. зареєстровано 110012 звернень). Із загальної кількості звернень, що надійшли з приводу вчинення насильства в сім'ї, переважна більшість – 126498 – звернення від жінок (порівняно з 2012 р. кількість таких звернень зростає на 28%⁶).

Проте існуюча мережа соціальних закладів є недостатньою для забезпечення організації повноцінної соціальної роботи з особами, які постраждали від насильства в сім'ї. За результатами розгляду згаданих звернень до центрів соціально-психологічної допомоги протягом 2013 р. було направлено лише 73 сім'ї, що на 52% менше порівняно з 2012 р.

Такий показник може свідчити як про формальний розгляд звернень з приводу вчинення насильства в сім'ї, так і про низький рівень взаємодії закладів, установ та організацій, до компетенції яких належить забезпечення необхідною допомогою постраждалих від такого насильства.

Іншими чинниками, які обмежують доступ постраждалих жінок до послуг спеціалізованих закладів, є:

- Низький рівень обізнаності жінок через брак інформації про ці заклади, їх послуги та умови, на яких вони надаються клієнткам.
- Низький рівень довіри жінок, які зазнають насильства, до будь-яких соціальних закладів.
- Брак вільних місць у закладах. На це нарікали спеціалісти із 42% центрів, які взяли участь у дослідженні.
- Перебування в закладі жінки разом з дитиною (або дітьми). У деяких положеннях про заклади передбачено забезпечення притулку лише дорослим особам.
- Обмежене фінансування. В окремих закладах немає грошей на придбання продуктів харчування, не вирішено питання щодо ремонту приміщень, відсутнє теплопостачання тощо.
- Стан здоров'я жінок. Згідно з типовим положенням, на основі якого функціонують чимало кризових центрів, жінки зі значними проблемами зі здоров'ям не можуть бути їх клієнтками.
- Частково – вік клієнтки. Кожен четвертий заклад, що був проаналізований, є центром матері та дитини. Згідно з положенням про цей вид закладів вік їх клієнток може становити від 18 до 35 років.

---

4 Відповідно до пункту 1 Типового положення про соціальний центр матері та дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2005 р. № 879 це – заклад тимчасового проживання жінок на сьомому-дев'ятому місяці вагітності та матерів з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку.

5 Пункт 5 Типового положення про соціальний центр матері та дитини, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2005 р. № 87.

6 Показник кількості звернень від жінок щодо вчинення над ними насильства в сім'ї протягом останніх років становить близько 85 % загальної кількості звернень.

Різні обмеження щодо здоров'я і віку клієток мають своє підґрунтя, але в цій ситуації необхідно відкривати інші центри (або відділення у вже існуючих), які б дали змогу надати можливість звертатися за допомогою всім жінкам, незалежно від віку, стану здоров'я.

Отримані у ході дослідження дані свідчать про те, що не в усіх центрах належним чином забезпечена безпека для жінок: не завжди гарантується конфіденційність перебування жінок, відсутній оперативний зв'язок з міліцією та необхідне технічне обладнання («тривожні кнопки», камери відеоспостереження та ін.). Актуальною є розробка, затвердження та впровадження нових вимог щодо забезпечення безпеки жінок у центрах.

Незадоволеною є значна потреба в навчанні фахівців закладів. У кожному шостому центрі за 2013–2014 рр. навчання не пройшов жоден фахівець. Вкрай обмежені можливості для навчання мають співробітники центрів, які належать до комунальної та державної власності. Особливої уваги потребують питання підвищення кваліфікації практикуючих психологів; розгляд особливостей надання психологічної допомоги постраждалим від сімейного насильства, стан яких обтяжений посттравматичним стресовим розладом внаслідок ситуації, що склалася в країні; ознайомлення з новими методами і підходами у роботі з особами, які постраждали від насильства; надання послуг медіації; формування практичних навичок надання психологічної допомоги особам, які постраждали від насильства.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ КЛІЄТОК ЦЕНТРІВ

Аналіз соціально-демографічного портрета клієток центрів здійснений на основі зібраної деперсоналізованої інформації про жінок, які зазнали насильства та перебували у центрах протягом 2013–2014 рр. Із 135 жінок 24% перебували в центрах матері та дитини, 37% – у центрах соціально-психологічної допомоги, 39% – у центрах інших видів, що належать НУО, та комунального притулку для тимчасового перебування жінок, які зазнали насильства в сім'ї, Київського міського центру роботи з жінками.

Основними рисами портрета клієтки спеціалізованого центру є:

- Наявність дітей: 70% клієток перебувають разом з дітьми, у т. ч. 45% – з однією дитиною, 25% – з кількома.
- Середній вік клієток центрів – 35,5 року. Проте від насильства потерпають жінки різного віку. Наймолодшій клієтці було 15 років, найстаршій – 83 роки.
- Різний освітній рівень. Отримані дані спростовують поширену думку, що на насильство зазвичай наражаються неосвічені жінки: 31% клієток мають вищу і неповну вищу освіту, 55% – середню і лише 14% неповну середню.
- Більшість клієток належать до економічно активного населення (79%), проте незначна частина з них працює (27%), ще менше – отримують дохід, який дає змогу фінансово забезпечити жінку та її дітей. Чимало жінок перебувають або у відпустці по догляду за дитиною, або є де-факто безробітними. Кожна п'ята не має професії/спеціальності.
- Майже третина клієток – із сільської місцевості. Це спростовує інший міф про те, що сільські жінки не звертаються до кризових центрів, попри те, що ці заклади зазвичай розташовані в містах.

- Відсутність власного житла. Лише 40% клієток центрів мали власне житло. Проте навіть ці жінки є співвласниками квартири або будинку з людьми, які здебільшого є джерелом насильства.
- Дві з трьох клієток не мають налагоджених родинних зв'язків.
- Лише половина жінок мають підтримку близького соціального оточення.
- Здебільшого жінки, потрапляючи у заклад, перебувають у кризовому психологічному стані, близько 90% були не впевненими у власних силах.
- Здебільшого тривалий період перебування у ситуації насильства. Лише стосовно чверті клієток насильство тривало менше одного року, майже половина страждала по кілька років, решта – 10 років або більше.
- Частина жінок мають серйозні психоемоційні розлади, алкогольну залежність, інші шкідливі звички, через що часто порушують правила внутрішнього розпорядку спеціалізованих закладів.

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ КРИВДНИКА

Основними рисами соціально-демографічного портрета кривдника є такі:

- Переважна більшість кривдників – чоловіки (91%), проте є і жінки (9%).
- Здебільшого це особи середнього віку: 31–40 років (46%), старші 40 років (33%), значно менше молоді віком 25–30 років (21%); осіб молодше за 25 років дослідженням не виявлено.
- Освітній рівень кривдників є нижчим за освітній рівень їхніх жертв, проте чверть кривдників (26%) мають вищу та неповну вищу освіту.
- Найбільша частина кривдників 65% – це партнери жінок (співмешканці (38%), чоловіки (27%). Решта зазвичай є родичами (батько, мати, брат, син, сестра), рідше – колишні чоловіки, роботодавці, сусіди та ін.
- Типовою проблемою є алкогольна та/або наркотична залежність.

Найбільш поширеними видами насильства є фізичне (82%) і психологічне (80%). Відносно рідше жінки скаржаться на економічне (51%) і сексуальне насильство (11%). Зазвичай насильство є комплексним, 43% клієток зазнали щонайменше три види насильства (фізичне, психологічне, економічне).

Понад половина жінок (60%) звертались за допомогою з метою припинення насильства до влаштування до центрів. Найчастіше вони зверталися до міліції – 52%; центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – 44%; суду – 35%, представників органів влади – 29%, служб у справах дітей – 28%, представників місцевого самоврядування – 25%, територіальних центрів соціального обслуговування – 21%.

Доволі часто вжиті заходи були неефективними. Факти відмови від прийняття заяв щодо сімейного насильства мали місце в територіальних центрах соціального обслуговування, органах місцевого самоврядування і судах. Із відсутністю реакції на звернення стикались клієнтки в органах влади, міліції і судах.

Порівняно результативними були звернення жінок до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, міліції та органів місцевого самоврядування. У цих установах жінки найчастіше

отримували конкретні рекомендації щодо подальших дій, а також переадресацію до інших закладів/установ/організацій.

РЕЗУЛЬТАТИ ПЕРЕБУВАННЯ ЖІНОК, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА, У ЦЕНТРАХ

У більшості випадків звернення жінок до центрів забезпечило позитивний результат. Найкращим показником виявилася динаміка психоемоційного стану: 96% клієнток отримали допомогу психолога і 91% поліпшили свій психоемоційний стан.

Практично усі, хто шукав захист від кривдника (89%), знайшли його – 86%.

Високою є результативність зусиль центрів з відновлення або встановлення соціальних, у т. ч. родинних, зв'язків клієнток, формування у них навичок з догляду за дітьми та інші.

Більш складним виявляється завдання допомогти клієнтці знайти прийнятне житло (28% отримали цю послугу, 21% розв'язали житлову проблему), працевлаштування (відповідно: 21% і 13%), відновлення документів (16% і 11%).

Ускладнюється соціальна робота та знижується її ефективність через небажання до співпраці певної частини клієнток, що є наслідком їх алкогольної залежності, соціальної занедбаності, а інколи й розумової відсталості.

За результатами перебування жінок у центрі, вжитих стосовно кривдників заходів насильство припинилося у 20% випадків; у 43% – клієнтка і кривдник більше не спілкуються; у 19% – проявів насильства стало менше, лише у 7% ситуація не змінилася.

Таким чином, є підстави говорити про переважно позитивні результати діяльності центрів, що надають послуги жінкам, які постраждали від проявів насильства.

ВСТУП

У процесі підготовки восьмої періодичної доповіді України до Комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок здійснено глибокий огляд наявних аналітичних матеріалів стосовно забезпечення гендерної рівності та розширення можливостей жінок в Україні. Особливу увагу було приділено основним проблемним сферам, зазначеним у останніх Заключних зауваженнях Комітету.

Проведений вторинний аналіз виявив низку проблемних питань, стосовно яких бракує даних, що унеможлиблює підготовку на них аргументованої відповіді у національній доповіді. Серед виявлених прогалин – відсутність досліджень з питань доступності соціальних послуг, у т. ч. притулків, для жінок, які постраждали від насильства, не здійснено аналізу ані організаційного та ресурсного потенціалу таких закладів, ані перебігу та результативності їх роботи.

Для вивчення зазначених питань проведено дане соціологічне дослідження.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виходячи із мети дослідження, яка полягає у вивченні доступності соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства, було вирішено низку дослідницьких завдань, а саме:

- Оцінка організаційного і ресурсного потенціалу закладів, які надають або можуть надавати соціальні послуги жінкам, які постраждали від насильства, із забезпеченням притулку.
- Аналіз цільової групи – клієнток згаданих закладів, включаючи їх соціально-демографічні особливості, потреби, глибину проблем, можливості щодо їх вирішення.
- Дослідження перешкод і обмежень у наданні соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства і потребують тимчасового притулку.
- Розробка пропозицій стосовно вдосконалення наявної системи надання соціальних послуг жінкам, які постраждали від насильства.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для збору та аналізу даних були обрані кількісні та якісні соціологічні методи, а саме:

- **Інтернет-анкетування директорів і соціальних працівників центрів/притулків з питань функціонування закладу.**

Для реалізації цього методу був сформований список закладів, що надають або можуть надавати допомогу жінкам, які постраждали від насильства, із забезпеченням притулку в Україні. Наступним кроком стало формування «скороченого» списку закладів, до якого увійшли лише такі, що протягом 2013–2014 рр. дійсно надавали допомогу жінкам, які постраждали від насильства. За допомогою телефонної комунікації було перевірено інформацію про сучасну діяльність закладів, основні напрями їх роботи, наявність у них клієнток – представниць цільової групи. У разі відповідності організації завданням дослідження керівникові чи виконавчу обов'язків керівника було запропоновано взяти участь у дослідженні. До скороченого

списку увійшли центри соціально-психологічної допомоги, соціальні центри матері та дитини, інші заклади, засновниками яких можуть бути як громадські, благодійні, релігійні організації, так і фізичні особи-філантропи.

Із 49 організацій, яким було запропоновано взяти участь у дослідженні, 32 надіслали заповнені анкети з інформацією про заклад, у т. ч.:

- центри соціально-психологічної допомоги – 17;
- центри матері та дитини – 8;
- інші центри – 7.
- **Збір деперсоналізованої інформації про жінок, які зазнали насильства та перебували в центрах протягом 2013–2014 рр.**

Цим методом передбачено заповнення співробітниками закладів спеціально підготовлених бланків «Картка клієнта». На кожну клієнтку, яка перебувала у закладі впродовж 2013–2014 рр. або перебуває у теперішній час, заповнено окремий бланк. Для цього співробітники використовували матеріали її особової справи, власні записи і згадки фахівців, які надавали послуги цій клієнтці. Отже, співробітники закладів мали заповнити стільки карток, скільки впродовж зазначеного періоду перебувало у них клієнток. При цьому отримана інформація є деперсоналізованою, тобто не містить даних щодо імен, прізвищ або адрес клієнток. Тим самим забезпечено максимальну конфіденційність даних клієнтів та дотримання інших етичних норм дослідження.

Всього отримано 135 анкет про жінок-клієнток закладів, у т. ч. від:

- центрів соціально-психологічної допомоги – 32;
- центрів матері та дитини – 50;
- інших центрів – 53.

Варто зазначити, що не усі заклади, які взяли участь у дослідженні та можуть надавати послуги жінкам, які постраждали від насильства, впродовж 2013–2014 рр. мали таких клієнток. Із 32 закладів лише 24 мали клієнток з-поміж представниць цільової групи та відповідно надіслали на них деперсоналізовану інформацію. Проте решта закладів (8) також можуть і фактично надають соціальні послуги представницям цільової групи. Проте не ведуть базу даних про кривдників, адже вони більш орієнтовані на допомогу іншим цільовим групам, передусім взагалі жінкам, які опинились у складних життєвих обставинах, вагітним жінкам і молодим мамам, біженкам тощо.

- **Гнучкі інтерв'ю з жінками – клієнтками закладів, що надають допомогу жінкам, які постраждали від насильства.**

Всього проведено 6 гнучких інтерв'ю із жінками. Опитування проведено у 4 містах, а саме: Київ (1), Жовті Води Дніпропетровської області (1), Хмельницький (2), Одеса (2). Таким чином, представлені усі регіони України. Половина жінок, у яких взято інтерв'ю (3), уже вибули із закладів, решта – продовжують перебувати у них.

Період збору емпіричних даних: 16–27 червня 2014 р.

1. СПЕЦІАЛЬНІ ЗАКЛАДИ, ДЕ ОТРИМУТЬ ДОПОМОГУ ЖІНКИ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї

За результатами кабінетного аналізу, в Україні є чимало закладів, орієнтованих на допомогу жінкам, які постраждали від насильства. Такими установами є як комунальні або державні заклади, зокрема центри соціально-психологічної допомоги⁷, соціальні центри матері та дитини⁸, так і заклади, засновниками яких є як громадські, благодійні, релігійні організації, так і фізичні особи-філантропи. Зрозуміло, що потенціал і діяльність таких закладів суттєво відрізняються залежно від обсягів і джерел фінансування, тривалості роботи, місця розташування, кваліфікації фахівців та інших чинників. Водночас інформація про роботу таких закладів є доволі обмеженою через необхідність забезпечення безпеки клієнток, які перебувають у них, та порядку скеровування, а саме: переважно переадресації постраждалих жінок органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, працівниками НУО, інших установ і закладів, до яких можуть звернутися постраждалі.

На підготовчому етапі дослідження був сформований «скорочений» список закладів, до якого увійшли лише такі, що протягом 2013–2014 рр. дійсно надавали допомогу жінкам, які постраждали від насильства. За допомогою телефонного зв'язку було перевірено інформацію про сучасну діяльність організацій, основні напрями їх роботи, наявність у них клієнток – представниць цільової групи. У випадку відповідності організації завданням дослідження керівникові чи виконавчу обов'язків керівника було запропоновано взяти участь у дослідженні. Лише 3 із 4 центрів, які отримали пропозиції від дослідників, прийняли її. Через анексію АР Крим і бойові дії на Сході України в опитуванні не взяли участь заклади АР Крим, Севастополя та Донецької області.

У ході проведення дослідження були опитані 32 заклади, у т. ч. 8 центрів матері та дитини, 17 центрів соціально-психологічної допомоги, 7 інших видів центрів.

Із усіх учасників дослідження 24 заклади брали участь у аналогічному дослідженні у 2012 р. Систематизація даних забезпечила можливість простежити динаміку зміни клієнтів за 2011–2014 рр. (табл. 1).

7 На сьогодні в Україні створено та функціонує 22 таких заклади, зокрема, в: АР Крим, Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Івано-Франківській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях, у містах Києві та Севастополі.

8 Станом на 1.01.2014 р. в Україні створено та функціонувало 18 соціальних центрів матері та дитини, зокрема у: Вінницькій, Донецькій, Закарпатській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Львівській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській (2), Чернівецькій, Чернігівській областях, АР Крим, м. Севастополь.

Таблиця 1

Кількість жінок, потерпілих від домашнього насильства які перебували у закладах, за роками⁹, та групування закладів за кількістю клієнтів (осіб)

	2011	2013	2014 ¹⁰
<i>Заклади, де кількість жінок, які постраждали від насильства, що перебували в них у 2013 р., становила понад 100 осіб</i>			
Притулок для жінок, які постраждали від насильства, Київського міського центру роботи з жінками	62	105	62
<i>Заклади, де кількість жінок, які постраждали від насильства, що перебували в них у 2013 р., була понад 20 осіб</i>			
Одеський обласний центр соціально-психологічної допомоги	0	23	5
Реабілітаційний центр «Софія» для дівчат та жінок, які постраждали від різних форм насильства (Громадський рух «Віра, Надія, Любов»)	0	21	11
Всього	0	44	16
<i>Заклади, де кількість жінок, які постраждали від насильства, що перебували в них у 2013 р., становила від 10 до 20 осіб</i>			
Чернівецький обласний центр соціально-психологічної допомоги	0	13	5
Притулок для тимчасового перебування жінок, які зазнали насильства, Центру у справах сім'ї та жінок, Деснянський район м. Києва	11	12	5
Запорізький обласний центр соціально-психологічної допомоги	5	12	4
Всього	16	37	14
<i>Заклади, де кількість жінок, які постраждали від насильства, що перебували в них у 2013 р., була від 5 до 9 осіб</i>			
Козятинський обласний соціальний центр матері та дитини Вінницької області	0	9	2
Центр соціально-психологічної допомоги у Львівській області	7	8	2
Державний заклад «Хмельницький обласний центр соціально-психологічної допомоги»	5	7	2
Луганський обласний центр соціально-психологічної допомоги	0	7	2
Івано-Франківський обласний центр соціально-психологічної допомоги	0	6	4
Обласна комунальна установа «Дніпропетровський центр соціально-психологічної допомоги»	0	6	6
Волинський обласний центр соціально-психологічної допомоги	11	5	0
Харківське відділення Всеукраїнського благодійного «Фонду допомоги жертвам насильства»		5	2
Всього	23	53	20
<i>Заклади, де кількість жінок, які постраждали від насильства, що перебували в них у 2013 р., була менше за 4 особи</i>			
Реабілітаційний центр для осіб у кризовому стані Полтавського центру сім'ї «Родинний дім»	0	4	8
Чернігівський обласний центр соціально-психологічної допомоги	3	3	1
Рівненський обласний центр соціально-психологічної допомоги	5	3	0
Обласний центр соціально-психологічної допомоги Миколаївської області	5	2	1

⁹ Дані за 2011 р. взято зі звіту «Де і як можуть отримати допомогу постраждали від насильства в сім'ї. Звіт за результатами моніторингу спеціальних закладів» (2012 р.).

¹⁰ Дані за період з 01.01.2014 до 01.06.2014.

Закарпатський обласний центр соціально-психологічної допомоги	2	2	0
Тернопільський обласний центр соціально-психологічної допомоги «Родина»	31	2	1
Соціальний центр матері і дитини у Львівській області	0	2	1
Житомирський обласний центр соціально-психологічної допомоги	1	1	1
Сумський обласний центр соціально-психологічної допомоги Сумської ОДА	25	1	1
Полтавський обласний соціальний центр матері та дитини	0	1	0
Всього	72	21	14
Разом	173	260	126

Кількість клієнтів у 2013 р. збільшилася на 50% порівняно з 2011-м: у 2011 р. у 24 центрах, що були опитані, перебувало 173 клієнтки, у 2013 р. – 260, на початку 2014 р. – 122, тобто очевидна тенденція збільшення клієнтів, які потерпали від насильства.

За кількістю клієнтів, які постраждали від сімейного насильства, весь масив був умовно поділений на 5 груп за кількістю осіб, які перебували в закладах у 2013 р.

Таблиця 2

Розподіл клієнтів за групами центрів і роками

Центри за кількістю клієнток	2011		2013		2014	
	<i>Осіб</i>	<i>%</i>	<i>Осіб</i>	<i>%</i>	<i>Осіб</i>	<i>%</i>
Понад 100 осіб	62	36	105	40	62	49
Від 20 осіб, не більше 100	0	0	44	17	16	13
Від 10 до 20 осіб	16	9	37	14	14	11
Від 5 до 9 осіб	23	13	53	20	20	16
Менше ніж 4 особи	72	42	21	9	14	11
<i>Разом</i>	173	100	260	100	126	100

Випереджальними темпами зростає кількість клієнток у закладах, орієнтованих саме на категорію жінок, які постраждали від насильства. Так, кількість клієнток лише у притулку для жінок, які постраждали від насильства, Київського міського центру роботи з жінками, становила за роками 36%, 40% і 49% загальної кількості клієнток.

Частка клієнтів, які перебували в центрах з числом менше ніж 4 особи, з 2011 до 2013 р. зменшилася в 4,7 раза. Це свідчить про те, що доцільно більше розвивати центри, для яких жінки, які постраждали від насильства, будуть якщо не єдиною, то хоча б пріоритетною категорією клієнтів.

Форма власності закладів. Найбільша частка закладів, що надають стаціонарні послуги жертвам насильства, перебувають у комунальній власності – 58%. На другому місці заклади державної власності – 29%. До власності громадських або благодійних організацій належать 8% закладів, заклади приватної власності становлять лише 4% загальної кількості центрів.

Потужність закладів. 21% закладів розраховані на кількість клієнтів до 10 осіб; 29% – на кількість від 11 до 15 осіб; 38% закладів розраховані на 16–20 осіб; 12% – на клієнтів понад 21 особу. 63% закладів мають до 10 штатних працівників (включаючи адміністративний персонал, який не надає соціальні послуги), решта 37% – від 11 до 15 штатних працівників.

КАТЕГОРІЇ КЛІЄНТІВ, НА НАДАННЯ ДОПОМОГИ ЯКИМ СПРЯМОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ

Жінки, які постраждали від насильства, здебільшого отримують допомогу центрів, де вони є єдиною або пріоритетною категорією клієнтів (83%).

Проте діяльність багатьох центрів спрямована на декілька категорій клієнтів (до 16) (табл. 3). Поряд із жінками, які постраждали від насильства, тут отримують послуги особи, які звільнились з місць позбавлення волі, безхатьки, інші клієнти з асоціальною поведінкою – здебільшого чоловіки. Це викликає нові можливі загрози для постраждалих жінок, зокрема провокації і конфлікти всередині закладів.

Таблиця 3

Категорії, допомогу яким надають центри відповідно до їхніх положень (% від загальної кількості закладів)

Категорії отримувачів послуг	%
Особи, які постраждали від насильства	83
Особи, постраждали від стихійного лиха	54
Випускники інтернатних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	46
Жертви торгівлі людьми	46
Особи, які опинилися в складних життєвих обставинах, відповідно до постанови КМУ від 12 травня 2004 р. №608 (віком від 18–35 років)	42
Особи, які звільнились з місць позбавлення волі	29
Вимушені переселенці	13
Біженці	8
Одинокі матері з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах	4
Безпритульні	4
Жінки, які походять із багатодітних сімей, неблагополучних і неповних сімей	4
Жінки, які не мали підтримки родичів, друзів	4
Жінки, в яких відсутнє житло	4
Особи, стосовно яких вчинено злочин, або існує реальна загроза його вчинення	4
Жінки на сьомому-восьмому місяці вагітності (здебільшого які є особами з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в яких відсутнє місце постійного проживання)	4
Матері з дітьми віком від народження до 18 місяців, які опинилися в складних життєвих обставинах, у зв'язку з чим виникає високий ризик розлучення матері та дитини, загроза життю і здоров'ю матері чи дитини (здебільшого це особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в яких відсутнє місце постійного проживання, а також які мають низький батьківський потенціал)	4

Більшість клієнток закладів у 2013–2014 рр. були громадянками України. Лише у 4 із 32 закладів надавали соціальні послуги іноземкам з Вірменії, Молдови, Таджикистану, Сомалі, Гвінеї, Росії. Основними проблемами, з якими до центрів зверталися іноземки, були відсутність житла і реєстрації; необхідність відновлення документів, працевлаштування, присвоєння статусу біженки тощо.

ДОСТУПНІСТЬ ПОСЛУГ

Для оцінки доступності послуг до інструментарію було включено запитання «Через які причини жінки, постраждалі від насильства, не можуть потрапити в заклад, стати його клієнтками?» (табл. 4).

Таблиця 4

Розподіл відповідей працівників закладів стосовно перешкод, через які жінки, постраждалі від насильства, не можуть потрапити в заклад (% від загальної кількості закладів)

Перешкоди	%
Наявність психічного захворювання	79
Стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння жінки	75
Наявність соціально-небезпечних хвороб (туберкульоз, гепатит А тощо)	75
Інвалідність або хвороба, через яку особа потребує стороннього догляду	75
Обмежена кількість місць у закладі	42
Обмеження за віком	25
Неможливість перебувати в центрі з дітьми	17
Віддаленість закладу від місця постійного проживання	13
Відсутність фінансування закладу	4
Відсутність юридичного статусу «особа, яка постраждала від насильства»	4
Алкогольна чи наркотична залежність жінки	4

Найбільш зрозумілою причиною відмови прийому до центру є стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння жінки (75%).

Але значна частина відмов від влаштування до центрів стосується стану здоров'я: в переважній більшості центрів перепоною для клієнток щодо влаштування є наявність психічного захворювання і соціально небезпечних хвороб, інвалідність або хвороба, через яку особа потребує стороннього догляду (понад 75%).

Тобто жінки, які мають значні проблеми зі здоров'ям, у разі необхідності не мають доступу до більшості кризових центрів.

У 42% центрів жінки не можуть отримати необхідні послуги через відсутність місць, а у центри матері і дитини мають обмеження за віком: вони приймають лише жінок віком від 18 до 35 років. Це також є перешкодою для отримання допомоги у випадках насильства.

Різні обмеження щодо здоров'я і віку клієнток мають своє підґрунтя, але в цій ситуації необхідно відкривати інші центри (або відділення у вже існуючих) з більш «м'якими» обмеженнями, які дали б змогу надати можливість звертатися всім жінкам, незалежно від віку, стану здоров'я.

Іншим чинником, що обмежує доступ жінок до спеціалізованих закладів, є брак інформації про їхню адресу, послуги, умови їх надання тощо.

Більш докладний аналіз інформаційного простору жінок – представниць цільової групи, був зроблений на основі гнучких інтерв'ю з клієнтками таких центрів.

Передусім жінки нарікали на брак соціальної реклами (більшість такої інформації не зустрічали у ЗМІ; деякі згадували про тематичні білборди, буклети і листівки). На запитання «Як Ви дізнались, що такий центр існує?» 5 із 6 респонденток зазначили «від соціального оточення»,

---

а саме: небайдужа сусідка – медсестра, подруги, однокласниця, сестра, і лише одна клієнтка дізналася про заклад завдяки Інтернету:

«Я как-то села и посмотрела в Интернете – что можно сделать? Начала какие-то статьи читать... Но потом попала на этот психологический центр. И решила туда обратиться. Это был последний крик... И это была моя удача. Я обратилась, и мне помогли. Я считаю, что очень хорошо помогли» (Зоя, г. Желтые Воды).

Під час інтерв'ю респондентки неодноразово підкреслювали, що багато жінок, які потерпають від насильства, не мають доступу до мережі Інтернет, і тому отримати будь-яку інформацію про заклад для них досить важко.

«Городок у нас маленький. Не у всех есть компьютер – социальное положение не позволяет. Поэтому сложно. Считаю, что это мне просто повезло» (Зоя, г. Желтые Воды).

Важливо взяти до уваги, що для деяких представниць цільової аудиторії недоступними є взагалі усі електронні ЗМІ, у т.ч. телебачення, радіо.

«Я телевизор особо не смотрю. И радио не слушаю. У меня и телевизора дома-то не было, потому что все попропивали. Знаю, что в школе рассказывали о правах детей и говорили, куда можно обратиться. Ну что, я приду в милицию и скажу, что меня бьют. Возможно, и есть такая информация или передачи о том, как можно помочь людям. Но я о них не слышала» (Алена, г. Одесса).

Ще одна клієнтка наголосила, що жодного разу не бачила зовнішньої реклами центрів допомоги жінкам, які постраждали від насильства.

«Нигде не видела. И вот в Днепропетровске – ни на вокзале, ни по Карла Маркса, ни в ЦУМе, нигде такого не видела, чтобы была реклама, плакаты...» (Зоя, г. Желтые Воды).

При відповіді на запитання «Де, на Вашу думку, буде доцільним розташовувати рекламу стосовно організацій, що надають допомогу жінкам, які постраждали від насильства?» клієнтки закладів одноголосно зауважили про необхідність збільшення обсягів такої інформації, особливо на зовнішніх носіях.

«Даже не знаю. Наверное, на стендах вместо рекламы чего-либо должна быть такая информация. Потому что таких женщин, как я, миллион на сегодняшний день. Каждая вторая терпит насилие дома. Каждый второй мужчина пьёт, и издевается над детьми и женой. Государство здесь бессильно. Потому что всех не пересажает. ЛТП закрыты» (Ирина, г. Хмельницкий).

Перешкодою для влаштування жінки, яка постраждала від насильства, є також низький рівень довіри до подібних центрів, міфи про те, що отриману соціальну допомогу доведеться «відпрацьовувати».

«...Но, а если реально, то можно найти такую помощь. Пусть это временно. Но она нужна хотя бы для того, чтобы сесть и набраться сил. Моральных сил. Чтобы восстановиться для того, чтобы продолжать бороться дальше с жизнью этой. Но очень мало женщин об этом знают. Даже у меня на работе. Когда я об этом говорю, то они как-то недоверчиво реагируют. Почему? Не знаю» (Ирина, г. Хмельницкий).

«Я не слыхала никогда о таких центрах. Когда мне девочка рассказывала, то я даже не понимала вообще, о чем идет речь. Думала, что там сначала просто помогают, а потом отвезут куда-нибудь отработать помощь или продадут. А потом поговорила с психологами, с другими работниками и поняла, что ошибалась». (Алена, г. Одесса).

Водночас справдилась також гіпотеза, що більшість жінок, які постраждали від насильства, побоюються розголошу інформації про місце їх перебування; їх турбують питання конфіденційності та безпеки.

«Жінки мають знати про такі центри, але про них не мають знати чоловіки. Тому що вони й там багато лиха накояють» (Наталія, м. Хмельницький).

Ці побоювання мають дійсно серйозні підстави (про що йтиметься далі). Тому актуальним є більш активне інформування жінок усіма доступними засобами про заклади, які надають базовий пакет соціальних послуг (психологічне, юридичне консультування) та можуть забезпечити у разі необхідності ефективну переадресацію до закладів, які надають тимчасовий притулок.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КЛІЄНТІВ

Головним завданням кризового центру для жінок, які постраждали від насильства, є забезпечення їхньої безпеки від насильника. Проте це завдання центри не завжди можуть виконати. У таблиці 5 наведено розподіл відповідей на відкрите запитання «Які перешкоди виникають у забезпеченні безпеки клієнтів Вашого закладу, що постраждали від насильства?»

Таблиця 5

Перешкоди у забезпеченні безпеки клієнтів під час перебування у закладі

Перешкоди	Кількість відповідей
Безпечність клієнтів (часто жінка сама повідомляє кривднику, де перебуває)	5
Відсутність сигнальної кнопки (кнопки безпеки, тривожної кнопки)	3
Відсутність охорони	2
Чоловіки і жінки мають різні кімнати, але користуються спільним приміщенням (спільні кухня, санвузол, коридор)	1
Право обох батьків на спілкування з дитиною	1
Неможливість забезпечити анонімність клієнта під час співпраці з іншими державними установами	1
Заклад відкритого типу, інформація про послуги, які надаються, розповсюджена по всій області, що без проблем дає змогу кривдникам відшукати своїх жертв (наприклад: останній випадок, коли чоловік з віддаленого селища через Інтернет знайшов адресу двох соціальних закладів, які надають тимчасовий притулок, з метою повернути дружину на контрольовану ним територію).	1
Діти жінок, які постраждали від насильства, відвідують школи та садочки, біля яких також полюблює чатувати «люблячий батько» (агресор), для маніпулювання ними	1
Відсутність оперативної та відповідної реакції органів внутрішніх справ	1
Відсутність корекційного впливу на кривдника	1
Відсутність камер спостереження	1
Відсутність денного адміністратора	1

Отримані відповіді працівників закладів свідчать про те, що в багатьох центрах належним чином не забезпечено безпеку для жінок: не завжди гарантовано конфіденційність їх перебування, немає оперативного зв'язку з міліцією, бракує необхідного технічного обладнання («тривожні кнопки», камери відеоспостереження та ін.). Все це свідчить про необхідність розробки нових вимог щодо забезпечення безпеки жінок у центрах та неухильного їх дотримання в усіх центрах.

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ЛЮДСЬКИМИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНИМИ РЕСУРСАМИ

У центрах існує велика потреба в опануванні фахівцями додаткових знань, навичок щодо надання послуг особам, які постраждали від насильства.

Закономірно, що чим більш досвідченими є фахівці центрів, тим більш професійними стають запити на навчання.

Особливої уваги потребує надання допомоги практичним психологам на теми, зазначені респондентами:

- загальна психологія;
- особливості надання психологічної допомоги постраждалим від сімейного насильства, стан яких обтяжений посттравматичним стресовим розладом внаслідок ситуації, що склалася в країні;
- нові методи та підходи в роботі з особами, які постраждали від насильства;
- надання послуг медіації;
- методи та практичні навички надання психологічної допомоги особам, які постраждали від насильства.

Актуальним завданням є систематизація, узагальнення та поширення передового досвіду та сучасних соціальних технологій у роботі з особами, які постраждали від насильства, за широким колом питань; ознайомлення фахівців зі змінами у законодавчій базі.

Залишається проблемою підвищення кваліфікації працівників закладів: у кожному шостому центрі за 2013–2014 рр. навчання не пройшов жоден фахівець.

Різні можливості щодо підвищення кваліфікації фахівців мають різні центри, навіть в одних і тих самих містах. Значно кращою є ситуація в недержавних центрах зі значним стажем діяльності, значно гірше – у закладах, які фінансуються із державного або місцевого бюджетів. Наприклад, в Одесі працюють 2 центри: комунальна установа «Обласний центр соціально-психологічної допомоги» і реабілітаційний центр «Софія» для дівчат та жінок, які постраждали від різних форм насильства, Громадського руху «Віра, Надія, Любов».

На запитання «Чи забезпечено регулярне підвищення кваліфікації працівників закладу?» у комунальному центрі відповіли «Ні, участі у навчанні не брали». Недержавний центр надав таку відповідь: *«Щомісячно 7–9 працівників організації відвідують різноманітні навчальні семінари та тренінги, які організовуються партнерами організації – МБФ «Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», ВБО «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ», РАСТ, ЮНІСЕФ, USAID, ПРООН, Український жіночий фонд, Жіночий консорціум України, УВКБ ООН, МОМ та ін.»*

Відповідно кількість фахівців, які пройшли навчання в Одеському обласному центрі соціально-психологічної допомоги за 2013–2014 рр., дорівнює нулю, а в реабілітаційному центрі «Софія» фахівці пройшли 115 навчань.

Необхідно проаналізувати потребу працівників центрів у нових теоретичних і методичних знаннях, практичних навичках; вивчити ресурс державних, недержавних і міжнародних структур; розробити сучасні методичні рекомендації та забезпечити систематичне навчання фахівців закладів.

2. КЛІЄНТКИ ЦЕНТРІВ

У масиві деперсоналізованих даних міститься інформація про 135 жінок, які перебували в закладах у 2013–2014 рр. 24% із них перебували у соціальних центрах матері та дитини, 37% – у центрах соціально-психологічної допомоги, 39% – у центрах інших видів.

Таблиця 6

Терміни перебування клієнток у закладі

	Всього, %	Тип центру, осіб		
		Матері та дитини	Соц.-псих. допомоги	Інші
До 10 днів	5	1	4	1
11–30 днів	12	7	8	4
1–2 місяці	21	4	14	7
До 3 місяців	23	4	17	6
До 6 місяців	16	5	6	11
6 місяців – 1 рік	12	7	1	9
Понад 1 рік	23	4	0	15
<i>Разом</i>	<i>100</i>	<i>32</i>	<i>50</i>	<i>53</i>

Більшість клієнток (60%) проживали у центрах від одного до шести місяців. Кожній третій жінці для розв'язання її проблем був потрібен більш тривалий період, у т.ч. чверті – понад 1 рік. Короткострокове перебування підходить для незначної кількості жінок. Лише 17% клієнток проживали у центрах менше одного місяця.

Тривалість перебування у закладах визначається їхньою специфікою та положенням, на основі якого вони функціонують. Найкоротшим є термін проживання жінок у центрах соціально-психологічної допомоги. Він займає у середньому 2 місяці при рекомендованому за положенням терміні до 3 місяців. Більш тривалим може бути перебування жінок у центрах матері та дитини: від настання строку вагітності 7 місяців і до досягнення народженою дитиною віку 18 місяців. За даними опитування, середній термін проживання жінок у таких центрах становить близько 6 місяців, хоча кожна третя клієнтка проживала довше. Максимальний строк, зазначений у анкетах, становив у однієї клієнтки майже три роки.

За даними дослідження, найдовший термін перебування – у клієнток центрів, які створені НУО. Тут середній термін становить 11 місяців, адже кожна четверта клієнтка проживала понад рік, у т.ч. є випадки, коли цей строк тривав 3 і 6 років. Тому для половини клієнток таких центрів строк перебування продовжувався. Значно рідше практикується перебування клієнтів поза часовими межами, передбаченими положеннями, у центрах матері та дитини (1 випадок із 31 клієнтки) та центрах соціально-психологічної допомоги (5 із 50).

Чимало клієнток (понад третина) вибувають із закладів до закінчення максимально можливого терміну. Зазвичай рішення про вибуття приймає сама клієнтка. Але є випадки, коли відрахування є кроком, на який вимушені піти працівники закладу. Тут зазвичай ідеться про систематичне порушення клієнткою правил внутрішнього порядку, передусім зловживання алкогольними напоями.

Більшість жінок (70%) перебувають у центрах разом з дітьми, у т.ч. 35% – з однією дитиною, 25% – з кількома. Одна клієнтка проживала разом з онуком. Решта жінок (29%) перебували в центрі самі.

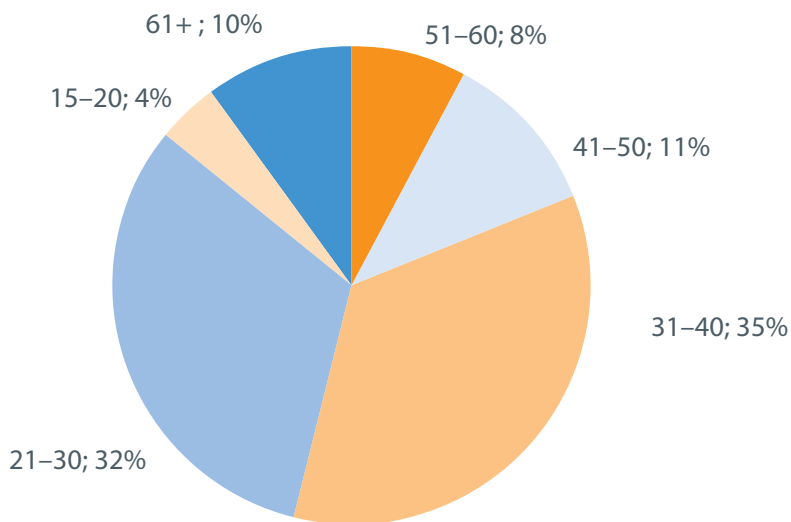
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КЛІЄНТОК ЦЕНТРІВ

Хоча соціальні працівники повідомляли про випадки, коли до них звертались по допомогу чоловіки, які постраждали від насильства, все ж таки здебільшого страждають і тому звертаються до спеціалізованих закладів жінки.

Це підтверджують дані Міністерства соціальної політики України. За його оперативною інформацією, протягом 2013 р. в Україні зареєстровано 144 848 звернень з приводу насильства в сім'ї, переважна більшість з них 85% (126 498 випадків) – звернення від жінок.

Найбільша частка (67%) клієнток – молодого та середнього віку 21–40 років. Чимало клієнток (29%) старші за 40 років, причому 18% – старші за 50, а 10% – віком 60 і більше років (рис. 1). Середній вік клієнток – 35,5 року. Наймолодшій клієнтці було 15 років, найстаршій – 83 роки.

Рисунок 1. Розподіл клієнток центрів за віком, %

Порівнюючи вік клієнток із віковими групами, на які орієнтована значна частина центрів – 18–35 років, можна зробити висновок, що жінки, які постраждали від насильства у більш старшому віці, мають, попри наявні потреби, меншу можливість отримати послуги спеціалізованих закладів.

Аналіз освітнього рівня клієнток спростовує міф про те, що на насильство наражаються виключно неосвічені жінки: 31% клієнток мають вищу і неповну вищу освіту, 55% – середню і лише 14% неповну середню.

Більшість клієнток належать до економічно активного населення (79%), проте незначна частина з них працює (27%), ще менше – отримують дохід, який дає змогу фінансово забезпечити

жінку та її дітей. Чимало жінок перебувають або у відпустці по догляду за дитиною (третина), або є де-факто безробітними. Кожна п'ята не має професії/спеціальності.

За сімейним станом клієнтки значуще відрізняються від загальної жіночої маси. Значно менша частка клієнток, які перебувають у шлюбі, а саме: 21% жінок одружені, 25% перебувають у цивільному шлюбі, 21% розлучені, 4% вдови й 21% незаміжні.

77% жінок мають дітей, 4% були вагітними на момент влаштування до закладу. Із тих, хто мав дітей, 46% мали 1 дитину, 30% – двох дітей, 13% – трьох, 11% – 4-х і більше.

За станом здоров'я: 66% практично здорові, 28% мали проблеми зі здоров'ям і 6% жінок мали інвалідність.

За типом поселення: 44% – мешканки Києва і обласних центрів; 25% – мешкають в інших містах; 31% – у селах і селищах. Цей факт спростовує поширену думку про те, що сільські жінки не звертаються до кризових центрів, й є вагомим аргументом на користь створення мережі центрів, орієнтованих на допомогу мешканкам сіл.

ДЕЯКІ ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ Й ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КЛІЄНТОК

Найбільш значущими чинниками, які підвищують уразливість жінок у ситуації насильства, є економічна, соціальна і психологічна залежність жінки від кривдника. Найчастіше така залежність формується внаслідок відсутності у жінки власного житла (або хоча б права на його частку). Цей чинник пригнічує жінку, вона автоматично потрапляє у залежність від чоловіка, співмешканця або інших людей, наприклад, свекрухи, які є власниками житла. Доволі швидко розбіжності у поглядах переходять у конфліктні ситуації, включаючи насильство, якому жінка не в змозі протистояти.

На момент влаштування у заклад лише 42% жінок мали власний дім чи квартиру. 22% жили у будинку/квартирі чоловіка або співмешканця; 14% орендували житло; 1% жили у гуртожитку, 12% зовсім не мали де жити, 1% жили у непридатному для проживання приміщенні.

Серед жінок, які взяли участь у глибинних інтерв'ю, 5 із 6 не мали на момент звернення до закладу власного житла. Оскільки житло, де проживали ці жінки, перебувало у власності іншої особи (чоловіка, співмешканця, матері), респондентки зазначали про відчутний психологічний і фізичний тиск не лише на них, а й на дітей, неможливість конструктивно протидіяти йому, адже «*ніти нікуди*».

«Обстоятельства сложились из-за мужа. Я проживаю в доме мужа вместе с нашими детьми. Это второй муж у меня. Мой муж психически неуравновешенный человек с садистскими наклонностями дома. На людях он ведет себя как нормальный человек. А дома – постоянное угнетение как физическое, так и моральное» (Ирина, г. Хмельницкий).

«... свекровь меня не хотела с самого начала, говорила, что я бедная, а ее сыну нужна только киевлянка с квартирой ... Нам, кроме свекрови и ее 1-комнатной, деваться некуда, да и снимать дорого, мы к ней и переехали» (Наталья, г. Киев).

«Свекровь все во мне раздражало: то не так постирала, то неправильно отбелила, то готовлю не вкусно, то за ее сыном не смотрю совсем, а все внимание уделяю только

ребенку. Сварю борщ, выйду из кухни, она его возьмет и специально пересолит. А мужу говорит потом, что у меня пересол, потому что мужики в голове». (Наталья, г. Киев)

Відсутність доступного за вартістю та соціального житла призводить до того, що значна частина жінок має миритися з насильством усіх видів, виховувати дітей в агресивному сімейному середовищі, задля того, щоб мати дах над головою. Значна частина сімейних скандалів проковується свекрухами і тещами, з якими молоді сім'ї змушені жити разом. Державі необхідно створити ринок доступного житла, розробити і впровадити програму соціального житла, що дасть змогу не тільки зменшити прояви домашнього насильства, а й пом'якшити сімейні кризи, що пов'язані з міжпоколінними.

Іншою поширеною причиною, яка провокує насильство з боку кривдника по відношенню до жінки, є її фінансова залежність. За отриманими даними, лише 33% жінок під час звернення до закладів мали можливість фінансово забезпечити себе і дітей, решта (67%) були матеріально залежними від кривдника.

«... Когда у меня был бизнес... ни в чем себе не отказывали. Но, к сожалению, в 2008 году, когда грянул кризис, бизнес развалился, как карточный домик. Я боялась лишиться материальной поддержки. Потому что у меня достаток прекратился... А он как зарабатывал, так и продолжал зарабатывать». (Зоя, г. Желтые Воды).

За результатами глибинних інтерв'ю, 4 із 6 жінок були повністю фінансово залежними від кривдника на момент звернення до закладів. Але рівень доходів двох інших жінок був нижчим необхідного прожиткового мінімуму. Ситуація ускладнюється у випадку, коли клієнтка та її співмешканець/чоловік або колишній чоловік мають спільну дитину. Зазвичай партнер не виплачує аліментів, тоді жінка повинна самотужки забезпечувати як себе, так і дитину. Також від дій кривдника потерпає дитина, волею обставин вона виховується у несприятливому для нормального життя середовищі.

«Так длилось около года, потом он начал драться со мной, свекровь меня выгоняла из дому зимой, чтобы я сына не третировала, а что он спивается, ей это нормально. Вообще, не стал даже денег давать на ребенка, работаю я через день по 12 часов на овощном лотке, ребенок в садике». (Наталья, г. Киев).

Нерідко трапляються випадки, коли кривдник клієнтки має алкогольну та/або наркотичну залежність. Це унеможлиблює нормальне з ним спілкування, пошук конструктивного виходу із конфліктних ситуацій, формує у жінки, інших членів родини психологічну співзалежність. З кожним днем людина деградує, посилюються її психічні розлади, і вже ніякі заходи не допомагають, щоб відновити нормальні стосунки.

«... Парень оказался наркоманом... Сначала были скандалы из-за того, что мало денег... когда первый раз попробовала, а потом видишь, что это происходит у тебя на глазах, то волей или неволей, будешь ждать наркотики». (Виктория, г. Одесса).

«... В общем, ссора за ссорой, муж стал поздно приходит и выпивший. Я ему говорю: Ты что, спишься хочешь, 3–4 раза в неделю пьяный». (Наталья, г. Киев).

«Но бывали случаи, например, когда я просыпаюсь в 6.00 утра, а он сидит с друзьями и выпивает. Постоянные драки. Бывало такое, что я ему говорила, что мне это не нравится. Спрашивала, как можно так жить и что он собирается делать дальше. А в ответ слышала, что если мне не нравится, то чтобы я уходила. И это все сопровождалось такими матами... Потом меня начал избивать сильно». (Алена, г. Одесса).

Гарантовані державою пільги та допомоги: 35% жінок на момент влаштування до закладу отримували соціальну допомогу; 23% – пенсію; 10% – інші соціальні виплати.

Проте доволі часто ці державні виплати не можуть забезпечити для жінки навіть мінімальний прожитковий мінімум. Траплялися й випадки, коли чоловіки оформляли усі соціальні виплати, пов'язані із народженням дитини, на себе, витрачали ці кошти на алкоголь, наркотики, а сім'я цих грошей взагалі не бачила.

«На сегодняшний день я остановила все социальные выплаты, чтобы у него все деньги закончились. Ведь все социальные выплаты он оформлял на себя. Даже мои декретные. Он оформлял доверенности через свою работу и оформлял все на себя. И это все пошло прахом. Ни детям, никому. Все на водку и на водку». (Ирина, г. Хмельницкий).

Відсутність соціальних і родинних зв'язків: 62% жінок не мали налагоджених родинних зв'язків, 55% не мали підтримки близького соціального оточення. Існує багато причин, що призводять до такого стану речей, проте найчастіше це: асоціальна поведінка родичів (зокрема, алко- і наркозалежність батьків молоді жінки або її дорослих дітей у випадку клієток старшого віку) або їх смерть.

Усі жінки, з якими були проведені інтерв'ю, також не мали налагоджених соціальних зв'язків. Клієтки або взагалі не мали батьків, а у випадках, коли мали, не спілкувались з ними з різних причин.

«Пока была жива мама, то все было замечательно. Мама умерла. Мы с сестрой разругались» (Виктория, г. Одеса).

«Родилась в Золотоноше, жила в селе под Золотоношей, но сейчас у меня никого нет, отец имеет другую семью и со мной не общается еще с лет 15, а мать умерла» (Наталья, г. Киев).

«Родня у меня с Хмельнитчины. Но отец был военным, и ездили по всему миру. Родители сейчас остались в Приднестровье. А я в тот момент, когда там была война, приехала сюда. Здесь вышла замуж. Здесь уже и осталась. Здесь и дети родились» (Ирина, г. Хмельницкий).

Невпевненість у власних силах: ця проблема зафіксована соціальними працівниками у 89% клієток при зверненні до закладів.

Під час інтерв'ю жінки доволі яскраво описували свій нестабільний психологічний стан до приходу у заклад.

«Не видела выхода... Абсолютно... Что мне делать и как мне поступить» (Зоя, г. Желтые Воды).

«...Я не знала ни куда мне идти, ни что мне делать. Если б не этот Центр, то я не знаю, что бы вообще со мной было» (Алена, г. Одесса).

«...Я человек терпеливый. Тянула-тянула все. Но уже больше нет сил. И, слава Богу, что я тут, потому что неизвестно чем бы это все закончилось» (Ирина, г. Хмельницкий).

«...Я уже просто сходила с ума...» (Наталья, г. Киев).

Необхідні сімейні навички: 82% мали необхідні навички ведення домашнього господарства; 62% – навички з догляду за дітьми.

Готовність до фактів сімейного насильства: 32% жінок, на думку соціальних працівників, могли провокувати агресивні дії з боку насильника; але лише 15% знали про шляхи запобігання агресії.

Зазначимо, що нерідко своїми словами та вчинками жінка може провокувати кривдника до вчинення насильства. У одному з інтерв'ю жінка зазначила, що попередньо вона була готова і усвідомлювала, що йде жити до людини, яка не рада її появи у своєму домі – свекрухи. Можна припустити, що вона передбачала виникнення конфліктних ситуацій, але не думала якого масштабу вони можуть сягати.

«Свекровь меня не хотела с самого начала, говорила, что я бедная, а ее сыну нужна только киевлянка с квартирой...» (Наталья, г. Киев).

Інша респондентка неодноразово поверталась до свого чоловіка *«заради дітей»*, попри те, що знала про його психічні розлади й алкоголізм.

Додатково підвищується уразливість жінки, яка має алкогольну або наркотичну залежність, суттєві психоемоційні розлади. Такі жінки часто поведуться агресивно не лише у відповідь кривднику. Вони схильні до істеричного типу реагування, маніпулятивно-провокативної поведінки у будь-якому соціальному оточенні, і навіть стосовно соціальних працівників закладів. Ці жінки є найбільш проблемними клієнтками, адже нічого не хочуть змінювати у своєму житті. Про наявність серед клієнток жінок із зазначеними проблемами зазначили майже усі центри соціально-психологічної допомоги і соціальні центри матері і дитини. Рідше, але також серед клієнток центрів матері і дитини є жінки з розумовою відсталістю. Ця категорія також є досить складною для досягнення в роботі з нею будь-якого позитивного результату.

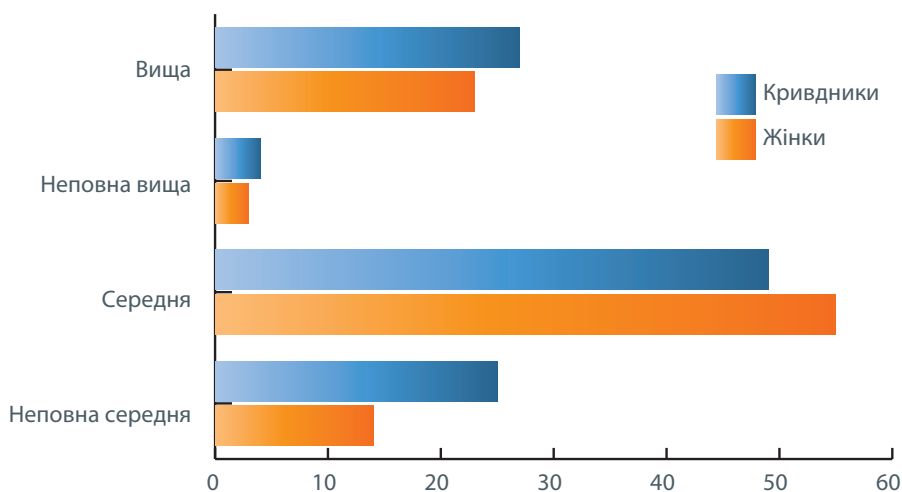
Отже, усі причини насильства стосовно жінки є комплексними (охоплюють її психологічну та економічну залежність та посилюються іншими негативними чинниками, передусім алкогольною та наркотичною залежністю кривдника, його психічними розладами та захворюваннями, вкрай упередженим ставленням з боку родичів, друзів та його знайомих.

3. ДАНІ ПРО КРИВДНИКІВ

Проведене дослідження вперше надало можливість зібрати інформацію про кривдників, зокрема, скласти їх соціально-демографічний портрет. Більшість кривдників (91%) – це чоловіки, 9% – жінки.

Приблизно половина кривдників мають вік 31–40 років (46%), кожен третій (33%) – віком старше за 40 років, кожен п'ятий (21%) молода людина 25–30 років. Кривдників молодше 25 років дослідженням не виявлено.

Рисунок 2. Рівень освіти жінок та їх кривдників, %

Загальний освітній рівень кривдників є нижчим за освітній рівень постраждалих від них жінок. Серед перших значно більше осіб з неповною середньою освітою, але чверть кривдників (26%) мають вищу та неповну вищу освіту (рис. 2).

Майже половина кривдників (45%) не працюють. Значно менше (41%) працевлаштовані, решта – на пенсії (8%) або дані про них відсутні. Чимало з кривдників мають алкогольну та/або наркотичну залежність.

«Парень работать не хотел... Он оказался тоже наркоманом. Я это выяснила немного позже...» (Виктория, г. Одесса).

«Мой муж психически неуравновешенный человек с садистскими наклонностями дома. На людях он ведет себя как нормальный человек. А дома – отбирание зарплаты. Водка. Друзья непонятные... На сегодняшний день все стало только хуже. Он нигде не работает. Получает пенсию по инвалидности – шизофрения. Так он, вроде, адекватный человек. А вот дома, особенно когда выпьет, очень страшный человек... Ему уже 54 года, родственников нет... У него астма. Нужно было ночью встать и подать баллончик. Когда он выпивший, то мог и задохнуться. Поэтому надо было встать. Поднять его. Дать баллончик. Помочь пошкнуть. Я думала, что он будет жить для семьи, своих детей. Я не без того, что бы он выпил. Все-таки мужчина. Коллектив. Друзья у него. Но это ужасно. Я работала практически на одну водку...» (Ирина, г. Киев).

«Дело в том, что он не только выпивал... Там, где выпивка, пошли и измены...» (Зоя, г. Желтые Воды).

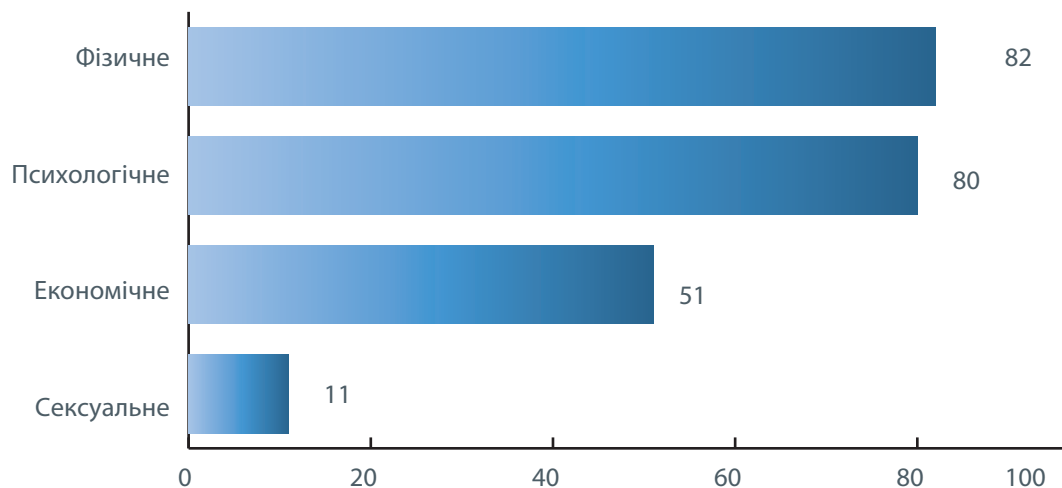
«... Мама не могла мне даже сделать паспорт. Ей было все равно, как я учусь и чем занимаюсь. Кушать дома практически не было чего, потому что все пропивалось... А еще, перед тем как приехать в Центр, я начала встречаться с мальчиком. В первый месяц все у нас было хорошо. А со второго месяца нашего знакомства тоже начались издевательства с его стороны...» (Алена, г. Одесса).

Найбільша частина кривдників 65% – партнери жінок, співмешканці (38%) і чоловіки (27%); 6% – сини; 4% – брати; по 3% – батьки і матері; по 2% сестри та вітчими; по 1% – доньки й онуки. 14% кривдників – це інші особи, зокрема, колишні чоловіки, мачуха, дорослі діти чоловіка від інших шлюбів, роботодавець, інші особи, які не є родичами жінки.

ВИДИ НАСИЛЬСТВА

Найбільш поширеними є фізичне (82%) і психологічне (80%) види насильства (рис. 3). Під фізичним насильством мається на увазі заподіяння тілесних ушкоджень (побиття, удушення, ляпаси та інше); стеження; тотальний контроль тощо. У 4 із 6 глибинних інтерв'ю жінки передусім згадували про фізичні страждання як причину звернення до центру.

Рисунок 3. Поширеність окремих видів насильства, %

«Я встигла зняти побої, так йому дали 15 діб відробити... Він і сусіда побив. І на міліцію кидався. І кажуть, що йому буде тільки умовний термін... Всі сусіди знають, який він... всі його там бояться» (Наталія, м. Хмельницький).

«Учителя в школі знали, що у мене плохая семья, и особо на это не обращали внимания. Я могла приходиться на занятия в слезах и синяках после того, как меня избивал отчим. Но я старалась особо не рассказывать о том, что случилось. Просто говорила, что с сестрой поругалась... А потом, когда я уже жила с парнем, он меня тоже начал избивать сильно... Я ушла...» (Алена, г. Одесса).

Результати дослідження засвідчують, що фізичне насильство буває доволі серйозним, адже його наслідками можуть бути ушкодження, які потребують кваліфікованої медичної допомоги і становлять серйозну загрозу здоров'ю жінки: *«Потом меня начал избивать сильно», «Я встигла зняти побої», «Он так избил меня, что даже сломал ребро. А лица вообще на мне не было».*

У зв'язку з цим актуальним завданням є криміналізація серйозних випадків насильства в сім'ї. Зокрема, потребує перегляду формулювання статті 173–2 КУпАП, яка передбачає санкції у разі «умисного вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо)». Адже вона потенційно дублюється із переліком злочинів, які зазначаються у КК України (зокрема ст. 125 «Умисне легке тілесне ушкодження» та ст. 126 «Побої і мордування»), а це на практиці створює плутанину, які саме прояви насильства в сім'ї потрапляють під адміністративну відповідальність, а які – під кримінальну. Оскільки важливо криміналізувати серйозні випадки насильства в сім'ї, то стаття 173–2 має бути переглянута таким чином, щоб вона покривала менш серйозні випадки насильства в сім'ї.

Зазвичай фізичне насильство поєднується з психічним, особливо, коли кривдники є психічно неврівноваженими, залежними від алкоголю та наркотиків. Усі 6 респонденток, з якими було проведено глибинні інтерв'ю, заявили, що, окрім інших видів насильства, вони потерпали від психологічного тиску, що включає: образи; приниження; нецензурну лексику; критику; лайки; інтриги; плітки; шантаж; погрози; залякування тощо.

«...Он стал морально угнетать. Уже не только, когда выпьет, но и трезвым. Я его во всем раздражала: не так села, не так стала... не там поставила, не то сделала... Потому что приходил в эйфории – где-то какие-то изменения были... Выпивки. И тут я мельтешила у него перед глазами. Моральная и материальная обстановка были очень тяжелыми...» (Зоя, г. Желтые Воды).

Порівняно рідше (50%) жінки звертаються за допомогою у ситуаціях економічного насильства. До нього відносять такі дії кривдника, як свідоме відбирання коштів, які належать жінці; відсутність її матеріальної підтримки з боку кривдника або його утримання, навіть коли жінка/співмешканка не в змозі самостійно забезпечити собі прожитковий мінімум; жорсткий контроль за її витратами; примушування до заробітків у будь-який спосіб, включаючи кримінальний (надання комерційних секс-послуг, виготовлення та продаж наркотиків), примус до придбання за власний кошт алкоголю та/або наркотиків тощо. Непоодинокими є випадки, коли чоловіки оформляють на свої карткові рахунки соціальні виплати, які здійснюються по народженні дитини, й витрачають їх виключно на власні потреби (розд. 2). Економічне насильство в усіх його видах також є доволі поширеним. Про його прояви під час інтерв'ю повідомили 5 з 6 респонденток.

«...Когда мне было 16 лет, то я работала официанткой, т.к. дома кушать было нечего» (Алена, г. Одесса).

«Я работала практически на одну водку. Я не могла ребенку даже 5 рублей дать в школу. Потому что я не имела права держать возле себя деньги. И когда я вернулась, то даже одного дня не прошло, чтобы он был нормальным человеком. Человек просто потребитель. Я думала, что, может, я что-то неправильно делаю. Но все было бесполезно. Там, где есть водка, там нет семьи» (Ирина, г. Хмельницкий).

«Он перестал даже денег давать на ребенка, работаю я через день по 12 часов на овощном лотке, ребенок в садике» (Наталья, г. Киев).

«У меня появился ребенок. Парень работать не хотел. Пришлось мне заниматься нетрадиционными видами деятельности. Парень оказался тоже наркоманом. Я это выяснила немного позже. Сначала были скандалы из-за того, что мало денег...» (Виктория, г. Одесса).

За відповідями працівників центрів, 11% їхніх клієток страждали також і від сексуального насильства, яке було заподіяно співмешканцями, чоловіками, колишніми чоловіками, батьками або вітчимами. На нашу думку, цей показник виявився дещо заниженим, оскільки на такі теми чимало жінок соромляться говорити. Під час інтерв'ю одна із 6 респонденток поділилась інформацією про те, як потерпала від загрози сексуального насильства, а саме: примусу до сексуальних контактів; спроби зґвалтування вітчимом.

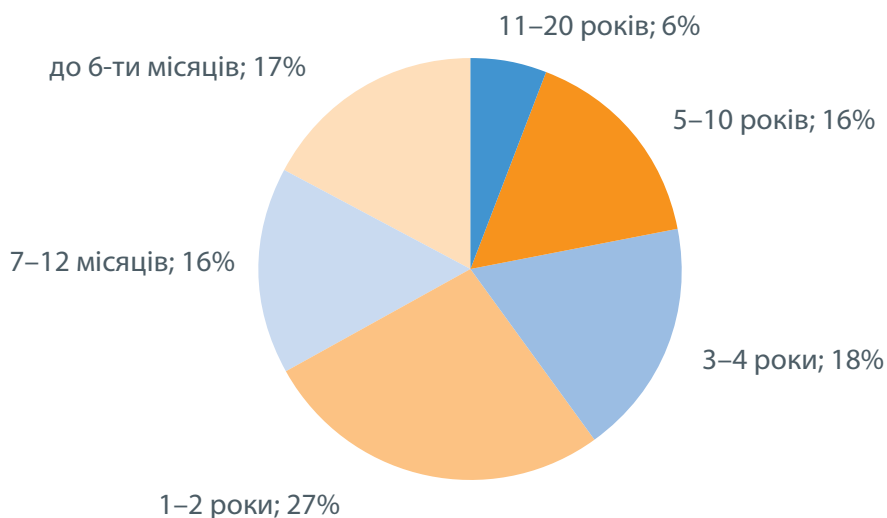
«...Отчим, который до этого просто избивал, пытался приставать ко мне, буквально лез на меня, когда был пьяным. Я убежала к соседям. Меня могло не быть дома неделями. Маме было все равно. Когда в последний раз он меня чуть не изнасиловал, то я решила убежать. Когда они там сидели, то я собрала те несчастные три вещички, которые у меня были, и ушла. Я не знала ни куда мне идти, ни что мне делать. Если б не этот Центр, то я не знаю, что бы вообще со мной было» (Алена, г. Одесса).

Зазвичай насильство є комплексним. На одну жінку припадає два види насильства. 43% клієток центрів страждали щонайменше від трьох його видів (фізичного, психологічного, економічного).

4. ПРОТИДІЯ НАСИЛЬСТВУ ТА ПОСЛУГИ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДІВ

Більшість жінок до звернення до центрів потерпали від насильства тривалий час. Про період менше 6 місяців ідеться лише для 17% клієток. Майже половина клієток терпіла насильство кілька років, у 22% воно тривало понад 5 років (рис. 4). Одна із клієток – 19-річна дівчина під час інтерв'ю зазначила: «Я могу посчитать буквально на пальцах лишь несколько месяцев, когда в моей жизни не было насилия» (Алена, г. Одесса).

Рисунок 4. Тривалість насильства, яке терпіла жінка до звернення до центру, %

Більше половини (60%) жінок звертались за допомогою з метою припинення насильства до влаштування до кризових центрів.

Таблиця 7

Установи, заклади, до яких самостійно звертались клієтки за допомогою, %

Установи, заклади	Зверталися	Рейтинг звертання
1. Міліція	52	1
5. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	44	2
2. Суди	35	3
3. Представники органів влади	29	4
6. Служба у справах дітей	28	5
4. Представники органів місцевого самоврядування	25	6
7. Територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	21	7
8. Приватні соціальні працівники/психологи інших закладів та організацій	21	8

Найчастіше жінки, які постраждали від насильства, звертаються до міліції – 52%. Відносно рідше – до центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (44%), суду (35%), представників

органів влади (29%), служб у справах дітей (28%), представників органів місцевого самоврядування (25%), територіальних центрів соціального обслуговування (21%), приватних соціальних працівників/психологів інших закладів, установ та організацій (21%) (табл. 7). Попри те, що 70% клієнток мали неповнолітніх дітей, до служби у справах дітей зверталися лише 28%.

Багато постраждалих жінок під час звернень до органів державної влади, установ і закладів стикалися із байдужістю та бездіяльністю їх співробітників. Факти відмови від прийняття заяв щодо сімейного насильства мали місце в територіальних центрах соціального обслуговування, органах місцевого самоврядування і судах. Відсутність реакції на звернення мала місце і в органах влади, міліції і судових органах.

Більш конструктивною виявилась позиція центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, міліції та органів місцевого самоврядування. Тут частіше за інших надають конкретні рекомендації та послуги з переадресації. Конкретні рекомендації щодо шляхів попередження насильства надавали тільки служба у справах дітей, центри соціальних служб і міліція (табл. 8).

Попри наявність багатьох актів, зокрема положення про порядок міжвідомчої взаємодії при зверненні з питань сімейного насильства, практично механізм взаємодії не працює. Він потребує перегляду, внесення відповідних змін. Актуальними завданнями є створення методичних рекомендацій із зазначеної проблематики та організація навчання дотичних працівників державної сфери.

Крім того, доцільно залучити до розв'язання проблеми сімейного насильства місцеві інститути громадянського суспільства: навчити місцеві жіночі організації запобігати насильству і боротися з ним на рівні громад, підтримувати їх ініціативи із організації допомоги жінкам, які постраждали від насильства.

Таблиця 8

До кого зверталась клієнтка і якими були результати звернення
(% до тих, хто звертався)

До кого зверталась	Реакція					
	Відмовлено у прийнятті заяви	Надано конкретні рекомендації щодо подальших дій	Не було відреаговано на звернення	Переадресовано до іншого закладу/установи/організації	Надано рекомендації щодо шляхів попередження насильства	Інше*
1. До міліції	0	42	9	18	7	24
2. До суду	4	26	5	0	0	65
3. До представників органів влади	0	24	18	18	0	40
4. До представників місцевого самоврядування	7	50	0	14	0	29
5. До центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	0	33	0	45	19	3
6. До служби у справах дітей	0	38	0	6	18	38
7. До територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	9	9	0	27	0	55

*«Інше» для міліції означає «розмови» – за матеріалами гнучкого інтерв'ю.

«Інше» для судів – це пояснення, чому вони не можуть прийняти заяву і які документи потрібні, щоб вони прийняли заяву.

ДОПОМОГА, ЯКУ ОТРИМУВАЛИ ЖІНКИ В ЦЕНТРАХ

Враховуючи багатовекторність проблем, з якими жінки звертаються до спеціалізованих закладів, останні пропонують своїм клієнтам комплексну соціальну допомогу (табл. 9).

Таблиця 9

Послуги, що були надані клієнткам у закладах, %

Види послуг	%	Рейтинг
Психологічні консультації	96	1
Захист від кривдника	89	2
Допомога в медичному обстеженні	70	3
Допомога одягом, взуттям, інша гуманітарна допомога	69	4
Встановлення/відновлення позитивних соціальних зв'язків	66	5
Надання практичних навичок догляду та виховання дитини	54	6
Налагодження позитивних стосунків з родичами	44	7
Допомога у вирішенні житлової проблеми	28	8
Допомога у влаштуванні на роботу	21	9
Оформлення державної соціальної допомоги	17	10
Допомога в оформленні/відновленні документів	16	11
Юридичні консультації	16	12
Послуги щодо отримання реєстрації	7	13
Допомога у влаштуванні на навчання	7	14

Переважна більшість жінок у центрах отримують не лише притулок, а й одночасно психологічні консультації (96%), фізичний захист від кривдника (89%), допомогу в медичному обстеженні, а в разі необхідності – лікування (70%), гуманітарну допомогу (69%), сприяння у встановленні або відновленні позитивних соціальних зв'язків (66%).

Чим молодше клієнтка з дітьми, тим актуальнішим для неї є формування практичних навичок з догляду та виховання дитини. Понад половина (54%) клієнток отримали і такі послуги. За наявності потреби співробітники центрів надають й інші види соціальних послуг, пов'язані з представленням інтересів клієнтки в різних державних органах, наприклад, при відновленні документів, оформленні реєстрації, подачі заяв на отримання державних допомог та багато іншого (від 44% до 7%).

Результати соціальної допомоги з боку фахівців центрів наведено в таблиці 10.

Порівняльний аналіз даних, представлених у таблицях 9 і 10, свідчить, що більшість наданих послуг забезпечили позитивний результат. Найкращим показником виявилася динаміка психоемоційного стану: 96% клієнток отримали допомогу психолога і 91% поліпшили свій психоемоційний стан. Практично усі, хто шукав захист від кривдника (89%), отримав його (86%). Високою є результативність зусиль центрів з відновлення або встановлення соціальних, у т.ч. родинних зв'язків клієнток, формування у них навичок з догляду за дітьми та інші. Більш складним виявляється завдання допомогти клієнтці знайти прийнятне житло (28% отримали цю послугу, 21% вирішили житлову проблему), працевлаштування (відповідно: 21% і 13%), відновлення документів (16% і 11%).

Таблиця 10

Якими були результати допомоги з боку працівників?, %

	%	Рейтинг
Поліпшено психоемоційний стан	91	1
Захист від кривдника	86	2
Сформовано нові соціальні зв'язки	73	3
Пройшла медичне обстеження (діти)	69	4
Отримала гуманітарну допомогу (одяг, взуття, засоби гігієни тощо)	66	5
Отримала практичні навички догляду та виховання дитини	56	6
Відновлено втрачені соціальні зв'язки	43	7
Відновлено/налагоджено стосунки з родичами	35	8
Отримала допомогу в догляді, лікуванні дітей	33	9
Вирішено житлову проблему	21	10
Оформлено державну соціальну допомогу	15	11
Влаштовано на роботу	13	12
Оформлено/відновлено документи	11	13
Отримала юридичну допомогу	11	14
Влаштовано на навчання	7	15
Отримала реєстрацію	4	16

Про ефективність перебування в центрах свідчать також зміни економічного та соціально-психологічного становища жінок, за оцінками соціальних працівників. Дані *таблиці 11* є переконливими аргументом на користь сталого поліпшення психологічного стану жінок, адже переважна більшість клієнток до моменту виходу із центрів відчували впевненість у власних силах (88%), мали налагоджені соціальні, у т.ч. родинні, зв'язки, знали про шляхи запобігання агресії (95%). Покращення психологічного стану жінок є результатом не лише психотерапевтичної роботи спеціалістів, а й вирішення низки матеріальних, юридичних, житлових (рідше) проблем клієнток. Все це дає підстави сподіватися соціальним працівникам, що клієнтки після перебування в центрах зможуть запобігти ситуації насильства, у т.ч. не провокуватимуть насильника на агресивні дії.

Таблиця 11

Економічні та соціально-психологічні характеристики клієнток на момент влаштування та виходу із центрів, %

Характеристики	На вході	На виході	Приріст показника
1. Мали власне житло	50	54	4
2. Мали можливість фінансово забезпечити себе і дітей	33	69	36
3. Отримували державні допомоги:			
3.1. Гарантовані державні пільги та допомоги сім'ям з дітьми	35	45	10
3.2. Пенсію	23	27	4
3.3. Інші соціальні виплати	10	13	3
4. Мали налагоджені родинні зв'язки	32	72	40

5. Мали підтримку близького соціального оточення	40	80	40
6. Були упевнені у власних силах	11	88	77
7. Мали необхідні навички ведення домашнього господарства	82	97	15
8. Мали необхідні навички з догляду за дітьми	62	91	29
9. Висока імовірність, що клієнтка провокуватиме насильника на агресивні дії	32	17	-15
10. Знають про шляхи попередження агресії	15	95	80

Кількісні дані про високу результативність допомоги, отриманої клієнтками у центрах, підтверджуються інтерв'ю з жінками. Останні підкреслювали низку обставин, завдяки яким вони вважають проживання у закладах і спілкування із їх працівниками дійсно корисним для себе, а саме:

- Відчуття безпеки.

«Я почувствовала, что тут есть защита. Здесь самые обыкновенные женщины. Я пришла, поздоровалась и почувствовала, что я с детьми в безопасности» (Ирина, г. Хмельницкий).

- Доброзичливе ставлення персоналу центрів до усіх клієнток незалежно від їхнього соціального статусу, налаштованість персоналу на позитивне розв'язання проблем.

«Дуже добре зустріли і приємно. Тут всі працівники дуже гарні і приємні. І бухгалтери, і всі дівчата. Видно, що вони співчують людям. Вони все розуміють... Ставлення добре тут до людей. Тому й на душі стає легше пережити такі зміни. Якщо люди хороші, то все нормально стає... Я таке ставлення могла очікувати тільки в селі серед знайомих. А от такого доброзичливого ставлення від сторонніх людей я не очікувала» (Наталія, м. Хмельницький).

«Встретили, как родных... Сначала дико было слышать: не волнуйтесь, мы все сделаем, мы вам поможем. А с другой стороны – складывалось впечатление, что этих людей знаешь уже много-много лет... Для них все равны, будь ты проститутка, наркоманка или алкоголичка. Ты для них человек. Они не делают акцент на то, что ты употребляешь наркотики. У них нет брезгливости к нам. Они все время улыбаются. И ты понимаешь, что когда к твоим проблемам относятся с чувством юмора, то становится легче. Они не заикливаются на проблеме» (Виктория, г. Одесса).

«...меня поразило, что меня встретили очень приветливо. Я уже настолько разочаровалась в жизни и думала, что этот мир настолько черствый. Что уже руку помощи нигде не подадут. Но, к удивлению, меня хорошо встретили, выслушали, пообщались со мной, помогли мне, подняли мой уровень самооценки» (Зоя, г. Желтые Воды).

- Належний кваліфікаційний рівень персоналу, що забезпечує пошук ефективних шляхів вирішення багатьох юридичних, психологічних питань.

«Если надо было пообщаться с психологом – без проблем. С юристом – тоже. И не надо было за кем-то ходить и вымаливать, чтобы меня выслушали. Юристы и психологи сами подходили и интересовались, что нужно и не беспокоит ли меня что-то. Давали советы. Ничего плохого не могу сказать... Здесь реально помогают, а не просто отписываются от человека. Так что помощь была даже больше, чем я ожидала. Я попала в сказку» (Виктория, г. Одесса).

«Во-первых, психолог сняла с меня депрессию. Полностью. Поработала, поговорила, подсказала... Убедила поверить в себя. Дала мне понять, что не надо унывать, не надо опускаться, а надо жить. Радоваться жизни. И также очень хороший юрист. Он мне подсказал, что можно обратиться с судебным иском по моим банкам. Потому что у меня остались кредиты... И я благодаря ему подала встречные иски... Да, все, что я ожидала, на что надеялась, я получила в этом центре, тут мне помогли» (Зоя, г. Желтые Воды).

- **Вміння персоналу оперативно реагувати на нагальні потреби клієнтки, додавати їй впевненості у собі, формувати навички і вміння обстоювання власних інтересів у державних закладах, установах.**

«Во-первых, я не осталась с детьми на улице. Я пришла сюда, мне и моим детям дали чистую постель. Дальше, я пришла сюда без денег, так как муж забрал мою зарплатную карточку. Мне сразу выдали паек. Я могу и детей накормить, напоить, обстирать, помыть... Это не просто услуги, а это... очень большая помощь на сегодняшний день» (Ирина, г. Хмельницкий).

Отже, головним результатом перебування у кризових центрах є не лише тимчасове забезпечення безпеки клієнтки та її дітей. Наслідками є також зміна життєвих настанов і покращення психологічного стану жінок і дітей, які постраждали від насильства, формування у них навичок виходу із складних життєвих обставин, конструктивного спілкування, подолання низки перешкод у забезпеченні економічної та фізичної незалежності від кривдника.

«Мне дали понять, что я человек, не унижали. Подняли мою самооценку, у меня появилась уверенность в завтрашнем дне. А дальше буду строить жизнь сама, ведь за тебя это никто не сделает...» (Наталья, г. Киев).

«Я стала более уверенной в себе и в своих силах. Раньше мне ничего не хотелось. Хотелось только в тепло. Больше мне не нужно было для счастья. А сейчас у меня грандиозные планы на будущее. Летом я буду работать. Потом я хочу поступить куда-то. Отучиться. Может, в каком-то общежитии буду жить. Стипендия будет. Надо будет сделать себе прописку. Может быть, найду нормального мальчика, который не будет распускать руки и ноги, и так далее. Для меня не стоит вопрос пить или не пить. Я не воспринимаю алкоголь. Потому что я с самого детства видела, что это такое. Поэтому я пить не буду. И мой будущий муж, который у меня, возможно, когда-то будет, тоже не будет пить. И дети у меня ни в коем случае не будут наблюдать то, что видела я» (Алена, г. Одесса).

«Приехав домой, мы сели с мужем за «стол переговоров». Я начала разговор первая. Что, мол, ты меня прости, если я была по жизни в чем-то виновата. Ведь я тоже в чем-то виновата. Но, давай поговорим... Не хотелось бы разрушать семью, оставлять сына без отца... Давай поговорим и подумаем, возможно, нам просто нужно начать жизнь с чистого листа. Не все так сложно, не все так плохо, как нам кажется... Живут же люди на такую зарплату. Тем более, городок маленький, не так много здесь нужно, как мы думаем с тобой... И то, что касается кредитов, тут тоже можно решить вопрос – ведь безвыходных положений не бывает... После возвращения из Центра все наладилось в семье... Он нашел в себе силы пересмотреть... Подумали... и решили, что надо жить дальше одной семьей и не оставлять сына без отца» (Зоя, г. Желтые Воды).

До цього за ініціативою працівників центрів може проводитися і певна профілактична робота з кривдниками. Відповіді співробітників центрів щодо вжитих стосовно кривдників заходів наведено у таблиці 12.

Таблиця 12

Заходи, вжиті щодо кривдників, %

Профілактична бесіда, проведена міліціонером	49
Профілактична бесіда, проведена працівником служби у справах дітей	31
Поставлено на облік міліції за вчинення насильства в сім'ї	19
Винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї	12
Винесено захисний припис	2
Визначено адміністративне правопорушення, передбачене ст. 173–2 КУпАП	9
Накладено штраф	13
Інше	31
<i>Ніяких дій</i>	12

Проте актуальним залишається питання щодо результатів цих заходів. Наприклад, 8% кривдників були направлені на проходження корекційних програм для осіб, які вчинили насильство в сім'ї. Жоден з них, за відповідями співробітників центрів, цю програму не пройшов.¹¹ Вочевидь, цей захід може стати дієвим лише за умов відстеження проходження кривдником корекційної програми та визначення адміністративної відповідальності за її ігнорування. Певні, проте неоднозначні результати дає і безпосереднє спілкування працівників центрів з кривдниками.

«Прежде всего вызывали мужа и свекровь для беседы в Центр, на время это помогло, с ними беседовали психолог и соцработник, они затихли... Муж после разговора с психологом стал к нам с ребенком мягче. Поменял работу... Выйдя из Центра, я решила заняться поиском недорого жилья. И муж вроде не против. Когда его матери нет рядом, он другой человек» (Наталья, г. Киев).

Значно слабшим є результат впливу на кривдника, якщо він має алкогольну та/або наркотичну залежність. Адже в цьому випадку такі люди потребують спеціалізованої наркологічної допомоги, доступ до якої сьогодні вкрай обмежений, а ефективність незадовільна. Проте це питання має бути предметом окремого дослідження.

«Пристрастие к алкоголю у мужа. Как пил понемногу, так и пьет ежедневно. Я считаю, что это уже алкоголизм. Лечить мы это в нашем городе не можем, потому что у нас нет таких специалистов. Но и в центре этого решит тоже не могут, потому что у них совершенно другой профиль. Поэтому придется обращаться в Кривой Рог, Днепропетровск – уже к специалистам» (Зоя, г. Желтые Воды).

Іншою вельми актуальною проблемою є відсутність соціального житла. Значна частина жінок, які постраждали від насильства, навіть за допомогою спеціалістів центрів не можуть розв'язати проблему і знайти прийнятне житло. При цьому ідеться не лише про місце фак-

¹¹ За даними Мінсоцполітики, протягом 2013 р. на профілактичному обліку в органах МВС з приводу вчинення насильства в сім'ї перебувало 95 204 особи, що на 13,4% менше порівняно з показниками 2012 р. (протягом 2012 р. на профілактичному обліку в органах МВС перебувало 107 951 особа). За період 2013 р. органами внутрішніх справ для проходження корекційних програм було направлено 5 590 осіб, які вчинили насильство в сім'ї, що становить 5,8% загальної кількості осіб, які перебували на обліку (протягом 2012 р. для проходження корекційних програм було направлено лише 2,8% загальної кількості осіб, які перебували на обліку). Із загальної кількості направлених корекційні програми пройшло лише 1500 осіб, що становить 1,5% (протягом 2012 р. корекційні програми пройшли лише 0,7% загальної кількості направлених).

тичного проживання, а й неможливість оформити реєстрацію, та відповідно отримати згідно з нормами чинного законодавства соціальні виплати.

«Не удалось решить проблему с жильем... Потому, что прописки нет, а есть регистрация. Юрист как ни бился – ничего сделать не мог. А ведь сколько домов пустующих есть в деревнях Черноморского района. Не хотят. Бедная девушка-юрист полгода мучилась. Безрезультатно. Хотя я и в домовой книге есть. И выписка из домовой есть. Не хотят давать даже временно. Предлагают 6 соток под застройку и все» (Виктория, г. Одесса).

«Это только жилье, они не могут решить эту проблему» (Наталья, г. Киев).

За результатами перебування жінок у центрі та вжитих стосовно кривдників заходів насильство припинилося у 20% випадків; у 43% – клієнтка і кривдник більше не спілкуються; у 19% – проявів насильства стало менше, лише в 7% ситуація не змінилася.

Отже, отримані дані дають підстави для висновку про високу ефективність діяльності центрів, що надають послуги жінкам, які постраждали від проявів насильства, та про необхідність розвитку мережі таких соціальних закладів.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Покращення соціального захисту жінок, які постраждали від насильства, та забезпечення їх доступу до якісних соціальних послуг, включаючи отримання тимчасового притулку, можливо за умов:

1. Вдосконалення нормативно-законодавчої бази

Це завдання стосується як чинного законодавства, так і низки відомчих і міжвідомчих наказів, інструкцій, а саме:

- Криміналізувати серйозні випадки насильства в сім'ї: стаття 173–2 КУпАП має бути переглянута таким чином, щоб вона покривала менш серйозні випадки насильства в сім'ї, а для більш серйозних випадків слід використовувати статтю 125 «Умисне легке тілесне ушкодження» та статтю 126 «Побої і мордування» КК України.
- Законодавчо врегулювати питання щодо тимчасового вилучення з сім'ї особи, яка вчиняє насильство, як альтернативний варіант – забезпечення притулку постраждалим.
- Визначити юридичну відповідальність кривдника за ігнорування проходження корекційних програм.
- Розробити і впровадити систему соціального замовлення з боку органів місцевого самоврядування для надання соціальних послуг НУО у сфері запобігання насильству, створення притулків для жінок, які постраждали від насильства.
- Розробити і впровадити державну програму соціального житла, що дасть змогу не тільки зменшити прояви домашнього насильства, а й пом'якшити сімейні кризи, що пов'язані з міжпоколінними конфліктами.
- Переглянути положення про порядок міжвідомчої взаємодії при зверненні з питань сімейного насильства, адже сьогодні цей механізм не є дієвим.
- Проаналізувати перелік суб'єктів надання послуг (наприклад, безпритульних, біженців тощо) щодо уникнення провокацій і конфліктів всередині закладів, внести відповідні зміни до базових документів (положень, статутів тощо) і практичної діяльності.
- Удосконалити нормативні документи, що регулюють діяльність комунальних закладів, які надають допомогу із забезпеченням тимчасового притулку, зокрема:
  - в центрах соціально-психологічної допомоги не передбачено норми харчування для дітей віком до 3 років, що ускладнює, а в деяких випадках унеможлиблює перебування в притулку жінки з дитиною такого віку;
  - потребує конкретизації перелік жінок, які можуть отримувати допомогу в соціальному центрі матері та дитини, зокрема внесення до їх переліку жінок, причина відмови від новонародженої дитини яких може бути зумовлена вчиненням стосовно неї насильства.

2. Системна методична і навчальна діяльність

Актуальною залишається розробка методичних матеріалів із зазначених вище питань, проведення спільних навчальних заходів для працівників різних державних установ, закладів, які є суб'єктами реалізації механізму міжвідомчої взаємодії, при зверненні з питань сімейного насильства.

Щороку потрібно організовувати навчально-методичні заходи для психологів, соціальних працівників, які працюють у соціальних закладах, до яких можуть звертатися жінки, які постраждали від насильства. Особливо не задоволеною є потреба у засвоєнні спеціалістами закладів сучасних технологій соціальної роботи з представниками цільової групи, практичних навичок кризового консультування тощо.

3. Більш ефективно використовувати існуючі інституціональні можливості

- Більш активно розвивати спеціалізовані центри, де жінки, які постраждали від насильства, будуть якщо не єдиною, то хоча б пріоритетною категорією клієнтів.
- Передбачити надання допомоги особам похилого віку, які постраждали від домашнього насильства (зокрема жінкам), в територіальних центрах соціального обслуговування (надання соціальних послуг), у тому числі із забезпеченням, за необхідності, притулку в стаціонарних відділеннях для постійного або тимчасового проживання.
- Відкрити нові центри (або відділення при уже існуючих), які б не обмежували доступ до послуг всім постраждалим жінкам, незалежно від віку і стану здоров'я.
- У сільських регіонах створювати центри, орієнтовані на допомогу мешканкам сіл, або відновити інститут фахівців із соціальної роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, які надавали б допомогу безпосередньо в територіальних громадах.
- Залучити до розв'язання проблеми сімейного насильства місцеві інститути громадянського суспільства: навчити місцеві жіночі організації запобігати насильству і боротися з ним на рівні громад. Підтримати ініціативи НУО, які мають відповідні ресурси, для роботи з цільовою групою.

4. Належна інформаційна підтримка жінок, уразливих до насильства

В усіх територіальних громадах потрібно розмістити інформацію (збільшити її обсяги), спрямовану на жінок, уразливих до сімейного насильства. Вочевидь, сьогодні бракує інформації про місцеві заклади, які надають постраждалим жінкам реальну допомогу, включаючи тимчасовий притулок. Більш активного поширення потребують матеріали про права осіб, які постраждали від сімейного насильства, та відповідальність кривдників. При цьому важливо враховувати, що частина цільової аудиторії має вкрай обмежений доступ до сучасних інформаційних носіїв (Інтернет, телебачення, радіо).

ДОДАТОК: ІСТОРІЇ ЖИТТЯ КЛІЄНТОК СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ЗАКЛАДІВ

ІСТОРІЯ 1

*Наталія, м. Київ, 30 років, одружена, виховує 5-річного сина.
У центрі перебувала з лютого по березень 2014 року.*

Народилася я у селі, неподалік Золотоноші. З близьких родичів зараз у мене нікого немає. Мати померла, батько знайшов іншу сім'ю, а зі мною не спілкується років, мабуть, з 15-ти. Я закінчила курси продавців у Золотоноші, але не працювала довго, оскільки познайомилась зі своїм майбутнім чоловіком на весіллі у подруги в Черкасах. Через 5 місяців вийшла заміж. На даний момент проживаю з чоловіком, 5-річним сином та свекрухою у однокімнатній квартирі у Києві на Троєщині.

Моя історія – це історія не одного дня. Вона триває уже близько 7 років. Свекруха не хотіла бачити мене в ролі своєї невістки з дня нашого знайомства. Постійно говорила, що я бідна, а її сину потрібна виключно киянка з квартирою і тільки так. Коли ми одружились, то два перших роки жили в гуртожитку у кімнаті друга чоловіка, який тоді перебував на заробітках у Норвегії. Після його повернення нам довелось з'їжджати. Окрім свекрушиної однокімнатної квартири, нам з чоловіком діватись було нікуди, адже винаймати квартиру дорого. Так ми і переїхали до матері Славка. Моєму синові, Сашку, на той момент уже виповнилось 3 роки, тут проблеми і почались... Раніше з матір'ю мого чоловіка ми рідко спілкувались, а тепер кожного дня бачимо один одного. Свекруху в мені все дратує: то я не так випрала, то не так відбілила, то готую несмачно, чи не дбаю про її сина зовсім, а увагу приділяю лише дитині. Бувало, варю борщ, вийду ненадовго з кухні, а вона візьме та й пересолить його спеціально, а потім моєму чоловіку говорить, що у мене пересол, бо, окрім чоловіків, ні про що інше я не думаю.

Спочатку я все це терпіла, але якось на День народження сина до нас прийшов кум і подарував мені квіти. Моєму чоловікові вона сказала, що це через те, що я з ним сплю і не відомо від кого син. У той момент я не витримала і назвала її «старою бридкою жабою». Так йшли день за днем, сварка за сваркою. Чоловік перестав давати гроші на дитину, став приходити пізно, ще й напідпитку. Я його постійно питала: «Ти що, спитись хочеш? Чи можна 3–4 рази на тиждень повертатись додому п'яним?» Свекруха, звичайно ж, ставала на бік свого сина, казала, що у хороших дружин чоловіки не п'ють. Так тривало близько року, потім чоловік почав «піднімати на мене руку», а свекруха виганяла мене з дому навіть взимку, щоб я її сина не діставала. Те, що він пив, її мало хвилювало, до цього вона ставилась спокійно.

Я працювала в овочевому магазині через день по 12 годин на добу, син у цей час знаходився в садочку. Якимось, у вихідний, коли людей на ринку було багато і все швидко розкупили, я прийшла додому на дві години раніше. Коли зайшла, то побачила, що за столом сидить чоловік, свекруха і сусідка з третього поверху, а дитина на балконі без нагляду бігає. У мене аж «душа у п'яти упала», а свекруха говорить: «До нас прийшла Оленка, напекла пирогів, Славі так подобається, а от від тебе нічого не дочекаєшся». А я їй відповідаю: «Знаю чому ви Олену сюди запросили...». У неї є своя квартира і живе вона сама. Славко навіть слова не сказав на мою підтримку, а вечері ми знову посварились і він знову підняв руку.

Зранку, вся в сльозах, я пішла до сусідки. Вона порадила мені звернутись до Центру. Моя подруга працює медсестрою неподалік і знає про існування такого закладу уже достатньо давно. Коли я потрапила на прийом до соцпрацівника і розповіла, що відбувається в моїй родині, мені порадили зібрати речі та документи і приходити сюди. Зустріли мене добре. Все, що мені потрібно було – це взяти з собою усі необхідні документи. Попередили, що можуть і без документів оформити, але свій паспорт та свідоцтво про народження дитини я і так завжди з собою у сумочці ношу. Вдома важливих паперів я ніколи не залишала, щоб свекруха, часом, не забрала, адже уже був колись випадок... Яюсь зникло наше свідоцтво про укладення шлюбу. Тоді чоловік зі скандалом забрав його у неї з комоду з постільною білизною.

У Центрі нас зустріли чудово. Зі мною працював психолог, соціальний працівник, навіть дільничного міліціонера залучили задля вирішення мого питання. Він ходив до чоловіка та свекрухи проводити роз'яснювальну бесіду. Пояснив їм, що з дитиною на вулицю мене виставляти не можна, а також, що буде вживати всіх можливих заходів відповідно до закону. Попросив самостійно розібратись у своїх домашніх чварах без втручання сторонніх осіб. Чоловік спочатку навіть приходив до Центру, але потім сказав, що не буде оббивати порогів і коли до мене повернеться розум, то я сама додому прийду.

Багато жінок, які сюди звертаються, часто мають житлові проблеми, потерпають від насилля та відчаю. Коли я поселялась, то жили ми тут удвох з сином, а через 2 дні прийшла дівчина 26-ти років з двома дітьми. Її чоловік хотів викинути з балкону у стані білої гарячки. З того часу у Центрі ми проживали разом: Оля з дітьми, я та мій син. На жаль, немає достатньо інформації про такі центри для простих жінок, багато хто не знає, що взагалі таке існує. У мене склалося враження, що центри не дуже зацікавлені, щоб про них знали масово. Справді, йдеш по вулиці, бачиш купу рекламних плакатів, і жодного про такий важливий заклад та послуги, які він надає. В жіночих консультаціях також немає ніякої інформації. Для людей, які потерпають від насилля, – це вихід. Якби не моя сусідка, то я б також ніколи про нього не дізналась. Нехай хоч на маленький термін, але я змогла перепочити, дитина стала спокійнішою, адже у мене зовсім нікого немає.

Центр справив на мене гарне враження. Ставились тут до нас добре, з повагою, з розумінням, не ображали. Мій конфлікт зі свекрухою намагалися вирішити всі, але вона нікого не хоче слухати, а головне – нікому не вірить. Мій чоловік дуже м'який за своєю натурою і не вміє самостійно приймати рішення. Йому здається, що мати старша, мудріша, з більшим досвідом і поганого робити не хоче. Спочатку до Центру для бесіди із психологом та соцпрацівником запросили мого чоловіка та свекруху. На деякий час вони навіть заспокоїлись. Свекруха поїхала до своєї сестри, сказавши, що я її зганьбила на всю округу своєю поведінкою, коли пішла з дитиною від них. Говорила, що перед людьми я її виставила справжнім монстром. Казала, що насправді моя основна ціль – відібрати її квартиру, але такі слова – це повна маячня. Соціальний педагог займався з дитиною. Синочок став спокійнішим, почав часто малювати. Йому подобається, що ніхто не кричить не свариться, що є інші дітки, з якими вони граються і весело проводять час. Приємно, що я і моя дитина ще комусь потрібні. Давали навіть дитячий одяг, пригощали печивом та мандаринами. Проблем і конфліктів між мною та персоналом Центру взагалі не виникало. Тут нам справді було дуже добре і я безмежно вдячна всім працівникам, але потрібно яюсь налагоджувати своє життя, ми скоро йдемо до школи.

Із проблем, які не вдалось вирішити, залишилась тільки проблема з житлом, а от з дитиною ми і зараз ходимо до Центру, щоб просто пограти, поспілкуватись із психологом, соціальним педагогом, з усіма. Мені, врешті-решт, дали зрозуміти, що я людина, підняли мою самооцінку,

---

поселили у моїй душі впевненість у завтрашньому дні. Спочатку, особливих очікувань та сподівань щодо Центру у мене не було, я просто сходила з глузду. А тепер мені вже не так страшно. Далі намагатимусь будувати життя самостійно, адже краще за тебе цього ніхто не зробить. Знаю, що у будь-яку хвилину зможу попросити допомоги та підтримки, знайти прихисток. Зараз вирішила зайнятися пошуком недорого житла, і чоловік, начебто, не проти. Коли його матері немає – він зовсім інша людина. Може, тепер Слава перегляне своє ставлення до сім'ї, сподіваюся, що все зміниться на краще. Після розмови з психологом він став до нас з дитиною більш уважним, змінив роботу. Зараз працює таксистом, виходить у нічні зміни (вночі вищі тарифи і зарплата, відповідно, вища). Думаю, що всі доклали максимум зусиль. Навіть мій чоловік намагався поговорити зі свекрухою спокійно, як його навчила психолог, але я вже говорила, що це розмова «в нікуди». У неї така ненависть, що просто моторошно стає часом, та й я її не люблю, хоча спочатку дуже хотіла їй сподобатися.

Свекруха поїхала на півроку до двоюрідної сестри у Суми на дачу. Думаю, що повернеться вона аж у вересні, а ми до того часу з'їдемо на орендовану квартиру. Ми з чоловіком плануємо відкласти якусь суму. Є варіанти, що маленьку квартиру можна зняти на Троєщині за 2800–3000 грн на місяць, може у нас і вийде. Зараз я живу в тій же квартирі, де й жила раніше.

Пробувши у Центрі протягом місяця, я зрозуміла, що потрібно повертатися додому, щоб не втратити чоловіка. Щоправда, він присмирнів, і навіть матусі своїй сказав, щоб вона мене і дитини не чіпала, а раніше боявся їй слово сказати. Правда, не впевнена, що це на довго, але час покаже.

*Наталія, Хмельницька обл.,
одружена, має двох дітей*

Проживаю я у селі, неподалік міста Хмельницький. Працюю різноробочою у приватного підприємця. Опинилась у Центрі через сімейний конфлікт – постраждала від чоловіка. До звернення у Центр терпіла насилля протягом чотирьох років. Перший рік ще можна було якось змиритись, а потім таке почалося... При виникненні непорозумінь у родині доходило навіть до таких конфліктів, що доводилось викликати міліцію. На виклик приїжджало кілька міліціонерів, забирали чоловіка, але все одно через деякий час відпускали, та історія починала повторюватись спочатку, знову і знову. Останній раз я встигла зняти побої, і чоловік за свою поведінку отримав 15 днів виправних робіт. На жаль, ніякого результату після подібних звернень не було, позитивних змін у його діях не спостерігалось. Про такий жохливий характер і вдачу мого чоловіка знали всі: і родичі, і сусіди, але боялися не те, щоб допомогти, навіть не хотіли з ним зайвий раз спілкуватись.

Звернутися до Центру мені порекомендувала знайома, але сама б я ніколи не дізналась про його існування. Спочатку я пішла до служби захисту населення. Працівники служби звернули мою увагу, що у місті є заклад, де захищають від насилля – називається «Центр матері та дитини». Влаштуватися до Центру мені було не важко. Завідувач відділення пояснила що потрібно, розказала як проїхати, залишила свій номер телефону. По приїзді вона допомогла оформити всі необхідні документи для подальшого поселення. Проблем зі збором документів не виникло взагалі. Після пройденого медогляду нас з дітьми поселили.

Зустріли нас добре. Люди, які тут працюють, дуже люб'язні і приємні. Одразу видно, що вони співчують, все розуміють і входять у твоє становище. Разом з працівниками Центру ми обговорювали кожен крок, який потрібно зробити для подолання усіх моїх труднощів. Тут запропонували не лише психологічну підтримку, а й допомогу з житлом, оскільки до села я повертатись не буду – боюсь за дітей і за себе. Мені знайшли житло, пояснили як можна вирішити усі юридичні проблеми, що виникли між мною та чоловіком. Подібні питання вирішуються не так уже й швидко. На даний момент уже проходять суди, ще необхідно вирішити питання з майном. Може, хоч що-небудь дітям залишиться.

Найбільше вразило ставлення усіх працівників Центру до мене та моїх дітей. На таке спілкування я могла розраховувати лише серед справжніх друзів і добрих знайомих, а тут чужі люди такі доброзичливі, що я навіть не очікувала. Проблем у спілкуванні з персоналом у мене не виникало зовсім. На даному етапі свого життя я отримала колосальну підтримку. Мені та моїм дітям надали психологічну допомогу, майже вирішена проблема з житлом, а інші проблеми будемо вирішувати уже після переїзду до нової оселі. Нерозв'язаних проблем у мене не лишилось, працівники Центру для цього доклали немало зусиль, а я сприяла нашій співпраці. Заклад дуже хороший, і таких закладів має бути ще більше, щоб було куди звернутися, адже у подібному становищі може опинитись будь-хто. Дуже погано, що інформація про подібні Центри не є широкодоступною для всіх жінок, але вважаю, що чоловіки не повинні знати про їх місцезнаходження, бо багато лиха накопять.

Зараз я маю багато планів, але на даний момент – трохи розгублена. Поки вирішується питання з житлом, хочу дітей у садочок влаштувати, планую знайти роботу і жити спокійно у своєму новому домі.

ІСТОРІЯ 3

Олена, Одеська обл., незаміжня.

Перебувала у Центрі протягом трьох місяців.

Живу я у невеликому містечку Одеської області у Велико-Михайлівському районі, неподалік Одеси. В дитинстві у мене були дуже хороші стосунки з мамою, а от батька я бачила рідко – десь раз на рік. Коли мені виповнилося 8 років, то мама привела в дім чоловіка, який був молодший за неї приблизно років на вісім. Раніше мама проводила зі мною багато часу, приділяла мені увагу, а коли з ним зійшлася, то стала багато пити і забула як мене й звати. Якщо їй щось не подобалося, то могла вигнати мене на вулицю навіть о 3–4 годині ночі. Їй було все одно, як я вчуся і чим займаюся. Я приходила додому о 12 годині ночі, коли всі спали, і виходила о 6-й ранку, хоча могла спати до 8-ї, бо школа знаходилася поруч. Але їй було все одно. Їсти вдома практично не було чого, всі гроші йшли на алкоголь, а речі продавались. Коли мені було 16 років, то я працювала офіціанткою, щоб заробляти собі хоч на їжу. Так я отримала свій перший досвід роботи, щоправда, мені неповнолітній і без паспорта були не дуже раді.

Я дочекалася, поки мені виповнилось 18 років і пішла з дому. Подруги розповіли, що є спеціальний заклад «Віра. Надія. Любов» і одного разу однокласниця мене навіть туди привела. Я маю свідоцтво про середню освіту. Закінчила 9 класів. Школу відвідувала рідко. Особливо часто погулювала уроки в 9-му класі у дні, коли виходила на зміну офіціанткою. Далі я навчання не продовжувала і ніякої професії за освітою не маю. Вчителі в школі знали, що в мене погана сім'я, і особливо на це не звертали уваги. Я могла приходити на заняття в сльозах і синцях, після того, як мене бив вітчим, але намагалася багато не розповідати про те, що трапилось. Просто говорила, що з сестрою посварилася.

Зараз я з мамою не спілкуюся зовсім, з вітчимом теж і не хочу в подальшому. Вони для мене повністю чужі люди. Маму я не бачила вже більше року і навіть рада цьому тому, що не хотілося б її бачити, хіба що тільки зі сторони, але ніяк не жити з нею. Навіть коли вона попросить у мене вибачення, то я не зможу забути все, що зі мною трапилось. Як вони могли мене взимку в 15-градусний мороз виганяти на вулицю босоніж? Тоді я навіть запалення легенів підхопила. Родичів особливо не бачила, вони жили в селі, а я не знала куди можна піти. Не було такого місця, куди б я могла зайти і бути впевненою, що мене звідти не виженуть. Була ще сестра. Вона старша за мене на 10 років, але коли прийшов вітчим, то вона поїхала з дому.

Раніше я зустрічалась з хлопцем. З ним ми прожили 4 місяці. Перший місяць у нас все було добре, а буквально з другого місяця наших зустрічей почались знущання з його боку. Ми жили разом і траплялися випадки, коли я прокидаюся о 6-й ранку, а він сидить з друзями і п'є. Один з них уже лежить біля телевізора. Відбувалися постійні бійки. Я йому не раз говорила: «Мені це не подобається!», питала: «Як можна так жити? Що ти збираєшся робити далі?». У відповідь чула нецензурні вислови і що якщо мені це не подобається, то щоб я йшла від нього. Хлопець почав мене сильно бити. Останній раз, перед тим, як мене привели до Центру, він так сильно побив мене, що навіть зламав ребро. На мені взагалі вільного від синців місця не залишилось.

Подруги привели мене до Центру. Тут я проживала сама. Мені допомогли оформити паспорт, надали медичну допомогу, відвели до міліції та зняли побої. Мого співмешканця шукали, але ніхто його так і не знайшов, бо він теж знімав квартиру і ніякої прописки у нього не було. Скажу також, що від насилля я потерпала з самого дитинства: з 8 років і аж до 18. До влаштування у Центр я можу буквально на пальцях однієї руки підрахувати дні, в які я не потерпала від

насилля. Мене били дуже сильно. Буквально перед тим, як піти з дому, вітчим, який до цього просто бив, намагався чіплятися, ліз до мене у нетверезому стані. Після таких випадків я тікала до сусідів. Мене могло не бувати вдома тижнями, а мамі було все одно. Останнього разу він мене ледь не згвалтував. Тоді я вирішила втекти. Коли вони сиділи на кухні, я збирала ті нещасні три одежини, які у мене були, і пішла. Діватись мені було нікуди, я не знала що мені робити. У мене навіть паспорта не було. Якби не цей Центр, то не знаю, що б взагалі зі мною було. Я прийшла до своєї подруги, і вона сказала, що у неї є знайомі, які працюють в громадській організації «Віра. Надія. Любов», вони зможуть допомогти. У Центрі я поговорила з психологом, щоправда, більше плакала, ніж розмовляла. Для мене це було великою психологічною травмою. Потім ми поїхали до міліції, де я також все розповіла.

Перший місяць перебування у Центрі у мене часто траплялися зриви, психіка була порушена і зараз теж, зрідка, трапляється. Але психологи мені справді допомогли. Якби не вони, я не знаю, що б взагалі зі мною було. В голову часто погані думки лізли... Раніше, за допомогою я зверталась лише до подруги тому, що не знала більше з ким я можу поговорити, але ніколи нічого не чула про подібні Центри. Коли мені знайома розповідала, то я взагалі не розуміла про що йде мова. Думала, що там спочатку просто допомагають, а потім відвезуть куди-небудь відпрацьовувати допомогу або продадуть. А після нашої розмови з психологами та іншими працівниками я зрозуміла, що помилялася. Інформація про такі заклади є малодоступною, але зараз я всім своїм друзям розповідаю про них, навіть тим, хто має хороші сім'ї. Може їх знайомим знадобиться підтримка, адже адреси таких закладів ніхто не пише. Якщо ти проходиш повз, то, можливо, побачиш вивіску з назвою, а взагалі важкувато дізнатися. Рекламу потрібно давати, але не по телевізору. От я, наприклад, телевізор особливо не дивлюся і радіо не слухаю. У мене й телевізора вдома не було, тому що все попропивали. Знаю, що в школі розповідали про права дітей та говорили, куди можна звернутися, але що я прийду в міліцію і скажу, що мене б'ють? Зараз я маю радіо, телевізор та Інтернет, але за роботою я не маю достатньо часу, щоб за всім стежити. Можливо, і є така інформація або передачі про те, як можна допомогти людям, але я про них не чула.

Влаштуватися до Центру було не важко. Спочатку я не сама приходила, а зі знайомою. Зустріли мене дуже добре, там хороші люди працюють, які підтримують і допомагають, налаштовують на позитив. Спочатку мені було трохи ніяково. Я була повністю побита, в синцях, думала, що коли на мене таку подивляться, то скажуть, щоб я йшла собі... Але зі мною почали гарно спілкуватися: ні образ не було, з мене не насміхалися, нічого подібного з їхнього боку. Разом з працівниками Центру ми сходили до міліції, зняли побої в присутності психолога, бо я сама не могла все нормально розповідати. Сама я тоді й два слова зв'язати не могла, тому що постійно плакала. Були нервові зриви. Перший місяць мого перебування у Центрі я тільки те й робила, що лежала і плакала, інколи виходила поїсти. Мені взагалі нічого не хотілося. Разом з працівниками Центру ми обговорювали вирішення моїх проблем, як мені потрібно оформляти свої документи, адже без документів ти – «ніхто». Згодом мені допомогли оформити паспорт. Наступного місяця, коли мені вже зробили паспорт, і я пішла на роботу, то стала забувати про все погане, що сталось. Зараз планую оформити трудову книжку.

Якщо чесно, то на таку допомогу я навіть не сподівалась. Думала, що зі мною просто посидять і поговорять, а потім про мене забудуть. Але мені подзвонили, сказали, що можуть допомогти, хоча я розумію, що я не одна така. Багатьом людям потрібна підтримка як моральна, так і матеріальна. До мене дуже добре ставилися. Іноді здавалося, що сприймають мене, як свою дитину. Соціальні працівники, з якими я спілкувалася, навіть приносили мені поїсти. Я могла вільно заходити і виходити коли захочу, навіть пізно вночі, але мені цього не хоті-

---

лось. Я ходила тільки на роботу і поверталась сюди. Мені зовсім не хотілось ходити гуляти кудись. На роботі я просила, щоб мене відпускали в певні години, щоб ночами не ходити і все. Вдень я виходила в магазин або куди потрібно було, а так – не було необхідності. Працівники закладу допомогли вирішити мої психологічні проблеми і юридично допомогли вирішити деякі питання. Найбільше мене вразило хороше ставлення як волонтерів, так і соціальних працівників. Ніколи не було такого, що звернешся до них з якимось проханням, а вони просто над тобою посміються. Завжди допомагали і ставились як до особистості, як до людини.

Щоправда, наразі залишилось безліч невіршених питань. Зараз я хочу отримати освіту, вступити кудись, працювати, але це вже ближче до осені. Може бути, щось вийде, бо зараз без освіти не можна, а все життя пропрацювати офіціанткою не дуже хочеться. Маю багато планів на майбутнє. Хочеться і свій будинок, і свою сім'ю. Чесно зізнатись, цього хоче кожна дівчина, якщо так можна сказати. Я ніколи не буду ставитися до своєї дитини так, як до мене ставились в дитинстві. Іноді мені хочеться запитати свою маму чому вона не віддала мене в інтернат, якщо не могла прогодувати? Навіщо було мене весь час так мучити? Зараз я починаю потроху довіряти людям, але з обережністю. Після мого хлопця і вітчима мені це дуже складно робити. Перші, кому я почала довіряти, це психологи, з якими я розмовляла. До цього я старалася нікому нічого не розповідати. Боялася, що мене будуть цим дорікати і говорити, що я погана тому, що у мене нічого немає. Боялася глузувань, а вони були першими людьми, яким я довірилася.

Працівники Центру зараз допомагають відновлювати прописку. Я знову хочу звернутися до Центру за юридичною допомогою, але часу не вистачає, бо працюю. Коли оформлю прописку – піду вчитися і можна буде просуватися далі. Я вважаю, що вони робили все, що могли, все, що від них залежало. Зрозуміло, що вони не куплять мені будинок, адже це також прості люди зі своїми життєвими історіями, але вони мене підтримали у складному становищі. Соціальні працівники залишалися зі мною, коли я приходила з роботи і мені треба було виворитися. Ось як дитина приходив з школи і розповідає про те, що відбулося за день своїй мамі. Я не мала такої можливості у дитинстві. Я шукала людину, якій можна було б щось розповісти. Раніше я була просто «сірою мишкою». У школі у моїх однолітків вже були телефони, хороші речі, вони розмовляли про комп'ютери, їм усім давали в школу кишенькові гроші, а у мене такого не було. Працівники Центру залишалися зі мною навіть до пізнього вечора, хоча у людей були свої сім'ї, свої діти, свої проблеми. Дійсно, все, що можна було зробити для мене, вони зробили, у мене залишились лише приємні враження. Я й зараз звертаюсь до них за допомогою, і вони ніколи не відмовляють. Я буду вдячна цим людям все своє життя. Навіть зараз, коли до них приходжу, то бачу, як вони спілкуються з іншими. Туди приходять різні люди, не тільки з побиттями, як у мене, але до всіх вони ставляться дуже добре. Коли у мене є вільний час, хоч пару годин, то я намагаюся сюди приїхати, бо відчуваю себе тут як вдома. Працівники виносять і печиво з цукерками, коли вони у них є, ніколи не забирають додому. Телевізор тут також можна посидіти подивитися і диван тут м'який.

У Центрі я знаходилась протягом 3 місяців сама. Мене ніхто не виганяв. Просто я вийшла на роботу і почала заробляти гроші. Я розуміла, що не одна така, комусь також потрібна допомога. І якщо є можливість переїхати, то я вирішила зняти собі кімнату, а на моє місце прийде людина зі схожою ситуацією, кому допомога потрібна буде більше, ніж мені тепер. Тож я сама так вирішила. Після виходу з Центру я змінилася, стала більш впевненою в собі і в своїх силах. Раніше мені нічого не хотілося, тільки в тепло і більше мені нічого не потрібно було для щастя, а зараз я маю грандіозні плани на майбутнє. Влітку я буду працювати, потім піду вчитися. Може, в якомусь гуртожитку буду жити, стипендія буде. Можливо знайду нор-

---

мального хлопчика, який не буде розпускати руки і ноги, і так далі. Єдине не змінилось – моє ставлення до алкоголю. З самого дитинства я бачила, що це таке, і тому пити ніколи не буду, і мій майбутній чоловік, який у мене, можливо, колись буде, також. Мої діти ні в якому разі не спостерігатимуть те, що бачила я.

Ні з вітчимою, ні з мамою я бачитись не хочу. До них не приїжджаю, бо у мене там немає родичів. Хлопець, з яким я зустрічалася, жив у місті. Я показала міліції його квартиру, але там вже нікого не було, він її винаймав. Я сподіваюся, що також з ним більше ніколи не зустрінуся в своєму житті. Психологічно я все пам'ятаю, ще боюся якихось відносин з хлопцями, поки почекаю. На даний момент я більше зайнята своєю роботою. Хочу отримати освіту і ні про які стосунки думати не хочу. До Центру я часто приходжу. Звідси точно не проженуть. Це те місце, яке можна назвати «рідним домом», де тобі допоможуть і я сподіваюся, що зі мною нічого поганого вже ніколи більше не станеться.

ІСТОРІЯ 4

Зоя, м. Жовті Води Дніпропетровської області, одружена, виховує 15-річного сина.

Перебувала у Центрі протягом двох тижнів.

Я маю вищу освіту. Моя професія – інженер-технолог. За плечима великий досвід роботи у різних галузях. Останнім часом займалась бізнесом у сфері хлібобулочних і кондитерських виробів.

Постраждала я від свого чоловіка. Коли був бізнес, то їздили відпочивати всією сім'єю, заробляли добре, ні в чому собі не відмовляли. У 2008 році сталася криза і бізнес розвалився, як картковий будиночок. З цього періоду все й почалося... Чоловік почав пити і дорікати мені, що я збанкрутувала сім'ю, тому що залишилися кредити і незакриті борги. Весь час я чула одне і те ж... Почались «випивки», закиди, приниження... До цього я жила нормальним повноцінним життям і не замислювалась над психологічною допомогою. Я була повністю зайнята власним бізнесом, а взагалі-то все було нормально. Гарна сім'я із своїми устоями та традиціями. Все було успішно, але з часом обставини загострилися: чоловік почав випивати і не тільки... Там, де була випивка, були й зради, – я це відчувала, але не перевіряла, бо не можу стежити за людиною і щось там дізнаватися, дзвонити, підслуховувати, лізти в чужий телефон і смс-ки переглядати. Ні, я цього не робила. Але кожна жінка завжди відчуває, коли їй зраджують, та й люди мені декілька разів натякали... Я це все розуміла і переводила на жарт, щоб не видно було по мені, що я дійсно здогадуюсь. Так було легше. Нехай думають, що я дурна, ніж, що я все знаю і продовжую жити з таким чоловіком. Я боялася позбутися матеріальної підтримки, тому що жити спочатку добре, а потім погано – це завжди складніше, ніж навпаки – спочатку жити погано, а потім добре... Я боялася. Мені перестав надходити дохід, а у мого чоловіка бізнес процвітав – він як заробляв, так і продовжував заробляти.

Чоловік став контролювати гроші, придивлятися, прислуховуватися, слідкувати скільки взяла, куди понесла. Став сам ходити за продуктами, щоб я десь щось собі там не купила, не кажучи уже навіть про одяг. Склалась такі стосунки, що навіть цукерок я купити не мала права. Коли чоловік був напідпитку, то починав грубити і морально гнітити. Згодом таке приниження стосовно мене продовжувалось навіть коли чоловік був повністю тверезим. Я його у всьому дратувала: не так сіла, не так встала, не туди поставила, не те зробила... Приходив у ейфорії після своїх зрад і алкоголю, а тут я, мигочу у нього перед очима... Моральна атмосфера стала вкрай напруженою, а матеріальне становище надзвичайно тяжким.

Урешті-решт, у мене вже просто не залишилося сил, здавалось, виходу із ситуації, що склалась, просто не було. Яюсь ввечері сіла почитати в мережі Інтернет, що можна зробити, знайшла декілька статей на цю тему і натрапила на повідомлення про Центр соціально-психологічної допомоги. Звичайно ж, я вирішила туди звернутися. Це був останній крик душі... Подумала: «Можливо, це удача?». Так, дійсно, це була моя удача. Я звернулася і вважаю, що мені дуже добре допомогли. Але інформацію про такі Центри отримати не просто. Містечко у нас невелике, не всі мають комп'ютер вдома – соціальний стан не дає змоги. Вважаю, що це мені просто пощастило. Інформації про Центр ніде не бачила ні у Дніпропетровську, ні на вокзалі, ні по Карла Маркса, ні в ЦУМі, ніде не бачила, щоб була реклама чи плакати...

До Центру було не важко влаштуватись. Спочатку я подзвонила, потім приїхала. Прийняли мене шанобливо і з розумінням. Мене вислухали, з робітниками Центру я обговорювала як можна вирішити мої проблеми. Вони допомогли, порадили, і я їм дуже вдячна. По-перше, психолог повністю зняла з мене депресію, поговорила, підказала, переконала повірити в себе,

---

дала мені зрозуміти, що не треба сумувати, не треба опускати руки, а треба жити і радіти кожному дню життя. Також у них дуже хороший юрист. Мені порадили подати зустрічні судові позови про непогашені кредити до банків. Без консультації юриста я б не змогла вирішити дану проблему. Та навіть більше: я не знала, що її взагалі можна вирішити. Думала, що якщо банк подав до суду, він завжди правий. Виявляється, що це не так, і можна подавати зустрічні позови. Сума здавалася мені непосильною, я не знала де взяти гроші і все пропало, але після поради юриста у мене з'явилася надія. Він пояснив, що ця сума накопичується, як сніговий ком, вона завищена і незаконна. Уже давно потрібно було «зупинити» цю суму, а банки сподіваються на те, що людина просто не розбереться до кінця, включили лічильник і все. Юрист підказав як це все правильно зробити, як правильно написати позов, до кого звернутися. Усі види допомоги, на які я розраховувала, мені повністю надали. Все, на що я очікувала, на що сподівалася і розраховувала, я отримала у цьому Центрі. Я вже настільки розчарувалася в житті і думала, що цей світ такий черствий, що вже руку допомоги ніде не подадуть. Але, на подив, мене добре зустріли, вислухали, поспілкувалися зі мною, допомогли мені підняти рівень самооцінки.

Нічого поганого сказати не можу, такого прийому я не очікувала. За ці два тижні я багато міркувала про те, що багато в чому я була не права, багато чого теж залежить від жінки. Свого часу, коли я була бізнес-леді, він, напевно, відчував себе пригнобленим. Весь час нашого перебування з дитиною у Центрі він телефонував, а я говорила: «Не хвилюйся, ми в Дніпропетровську, у нас все добре». Приїхавши додому, ми сіли за «стіл переговорів», і я почала розмову першою. Мовляв: «Ти мені пробач, якщо я була по життю в чомусь винна, адже я теж не ідеал. Давай поговоримо... Не хотілося б руйнувати сім'ю, залишати сина без батька. У нього якраз перехідний період. Давай подумаємо. Можливо, нам просто потрібно почати життя з чистого аркуша. Не все так складно, не все так погано, як нам здається... Люди ж якось живуть на невелику зарплату. Тим більше, містечко маленьке, не так багато тут потрібно, як ми думаємо з тобою... І те, що стосується кредитів, тут теж можна вирішити питання, адже безвихідних ситуацій не буває».

До цього я намагалася розмовляти з чоловіком, але усі розмови проходили якось по-іншому. Були взаємні образи: він мені – я йому... Це все переходило в скандал. Але, приїхавши з Центру, ми просто поговорили. Я не допускала, щоб він нервував, злився, намагалася погасити агресію, переконати його і думаю, що у мене це вийшло досить-таки непогано. Все налагодилося в сім'ї. Він знайшов у собі сили подумати і вирішив, що треба жити далі однією сім'єю і не залишати сина без батька.

Основною причиною моїх проблем є вплив алкоголю на чоловіка. Він як пив потроху, так і п'є щодня по 200 грамів. Я вважаю, що це вже алкоголізм. Лікувати ми це в нашому місті не можемо тому, що у нас немає відповідних фахівців. Але і в Центрі питання алкогольної залежності також вирішити не можуть, оскільки це вже зовсім інший профіль. Доведеться звертатися у Кривий Ріг, Дніпропетровськ – до фахівців. Я думаю, що все-таки я його переконаю почати лікування. Треба, щоб він усвідомив, що це дійсно і треба багато працювати, щоб подолати залежність.

У цілому я задоволена допомогою, яку мені надали у Центрі. Я вважаю, що такі заклади треба відкривати навіть у маленьких містах, можливо, філії. Не кожна жінка, що потерпає від насилля та не має коштів на життя, може поїхати хоча б у область. А допомоги потребують дуже багато людей навіть у нашому місті. Багато хто пиячить, чоловіки знущуються над дружинами, тому у мене є бажання відкрити подібний заклад у нашому маленькому місті. Після перебування

у Центрі я по-іншому подивилась на речі, багато переосмислила, зайнялась пошуком роботи. Нещодавно знайшла роботу в Інтернеті. Стала трохи заробляти. Тепер мені легше і зручніше жити. Відчула, що вношу якусь частку до сімейного бюджету, самооцінку підняла. Поки я там перебувала, періодично дзвонив чоловік. Спочатку він не знав де я, а потім я вже йому сказала про своє місцеперебування. Не повертатися додому більше двох тижнів мені не було сенсу, тому що і він дзвонив, питав, і я за цей період багато чого зрозуміла. Пробувши там два тижні, я вирішила, що далі затягувати не потрібно. Зараз ми живемо разом, однією сім'єю, в одній квартирі, ведемо спільне господарство. Якби не алкоголь, то все взагалі було б прекрасно. І якби, не дай Боже, у мене виникла аналогічна кризова ситуація, то я б звернулась саме до цього Центру вдруге.

ІСТОРІЯ ЖИТТЯ 5

*Ірина, м. Хмельницький, має двох дочок.
Продовжує перебувати у Центрі.*

У Центрі я знаходжусь уже протягом двох місяців з двома дочками. Старшій доньці 8 років, а молодшій – 7. Маю середню освіту, працюю. Так склалися життєві обставини, що раніше дев'ять років я працювала бухгалтером, а зараз уже три роки працюю прибиральницею. Сама я хмельничанка і рідня у мене з Хмельниччини. Батько був військовим. Ми з сім'єю їздили по всьому світу. На даний момент батьки живуть у Придністров'ї, а я тоді, коли там була війна, переїхала сюди жити. Тут і заміж вийшла, тут і діти народилися.

Я проживаю у будинку чоловіка разом з нашими дітьми. Мій чоловік – психічно невірноважена людина з садистськими нахилами. На людях він поводить себе як нормальний, а вдома відбувається постійне пригнічення з його сторони як фізичне, так і моральне і психологічне. Відбирає зарплату, пиячить, заводить якихось сумнівних друзів. Я довго терпіла, поки з міліцією не забрала дітей і не приїхала сюди. Вже вдруге я у цьому закладі. Два роки тому я також тут проживала деякий період. Але, як будь-яка звичайна жінка, хочу сім'ю, батька для дітей, будинок. Намагалася налагодити стосунки з чоловіком, але на сьогодні все стало тільки гірше. Він ніде не працює. Отримує пенсію по інвалідності (шизофренія). Так він, начебто, адекватна людина, а ось вдома, особливо коли вип'є, стає дуже страшним. Все це почало впливати на дітей. Моя менша донька стала задихатися, з'явився задушливий кашель через постійні нерви. Так як я людина терпляча, тягнула-тягнула все, але вже більше немає сил... І, слава Богу, що я з дітьми зараз у Центрі, бо невідомо, чим би це все закінчилося.

Два роки тому я вже зверталась до цього закладу задля налагодження стосунків з чоловіком. В той момент я була готова розірвати шлюб. Але коли ми з ним зустрілися, то мені просто стало його шкода. Подумала, що людина в такому віці нікому не потрібна – йому вже 54 роки. У нього немає ні родичів, нікого. У мене прокинулось материнське почуття до нього, адже для мене він був наче третьою дитиною. Мій чоловік хворий на астму. Коли вночі у нього трапляється напад, потрібно встати і подати йому балончик, допомогти бризнути, а якщо він напідпитку, то може і задихнутися. З іншого боку, треба і прибрати, і випрати, їсти наварити. Я тоді мало тут пробула – близько тижня – і вирішила повернутися в сім'ю. Вважала, що якщо людині показати, що таке добро, то вона буде до цього прагнути, цінуватиме турботу. Окрім сім'ї з маленькими дітьми, у нього більше нікого немає. Я сподівалась, що він буде жити для родини і для своїх дітей. Звичайно ж, не без того, щоб він колись випив, все-таки чоловік, колектив, друзі у нього. Але, насправді, це жахливо. Я працювала практично тільки на одну горілку і не могла дитині навіть 5 гривень дати в школу тому, що не мала права тримати у себе гроші. І коли я повернулася, то навіть одного дня не минуло, щоб він був нормальною людиною. Я думала, що, може, я щось неправильно роблю, може, до нього потрібен інший підхід, але це все марно. Там, де є горілка, там немає сім'ї. Проблеми у моїй сім'ї тривають уже близько 10 років. Зазвичай у сімейні труднощі ніхто не хоче втручатись, а тим більше – їх вирішувати. За допомогою я зверталась до опікунської ради. Вони навіть приходили і провели бесіду з чоловіком. Але нічого не допомогли. Він лише зробив вигляд, що слухав, кивав головою, казав: «Добре, все буде нормально», але як тільки закривалися за ними двері, починався жах. Ставало ще гірше. Міліція? А що міліція? Це сторонні люди. Вони не можуть сказати: «Ти погано себе

поводиш!» Він і так це прекрасно усвідомлює. Напевне, вплинути на нього неможливо. Людина хвора і поводить себе просто як споживач. До міліції я вперше звернулася колись дуже давно, коли була вагітна другою дитиною і вночі втікала від нього зі старшою дочкою. Результату ми не отримали ніякого. Кажуть: «А що ми зробимо?» З такими людьми міліція тільки бесіду проводить і все. ЛТП зараз немає, а він такий, що під забором ніколи не впаде, коли напідпитку. Як пристойна людина йде додому, щоправда, хитається. А вдома вже... коли горілка на шизофренію, то ні сну нема, нічого. Зранку він про все забуває. В такі дні я сплю з дітьми в кімнаті, і завжди переживаю, що засну, а він може щось з дітьми зробити. Тому практично сну не було.

Якщо чесно, то я не дуже хотіла звертатись до міліції, але нерви вже не витримали. Поруч живе його друг, у такому ж стані, як і мій чоловік. Я працюю на роботі з 7-ї години ранку до 9-ї вечора. Два дні працюю і два – вдома. Спеціально вибрала собі такий графік. Одного разу, коли я прийшла додому о 10 вечора, мене з моїми дітьми обрали об'єктами для знущань і биття. Від безвиході я звернулася до правоохоронних органів для того, щоб врятувати своїх дітей. На сьогодні я зупинила всі соціальні виплати, щоб у нього всі гроші закінчилися. Адже всі соціальні виплати він оформляв на себе, навіть мої декретні. Він оформляв довіреності через свою роботу і оформляв все на себе, абсолютно все це пішло прахом. Ні дітям, нікому. Все на горілку. А зараз він бігає і просить повернутися в сім'ю, бо закінчилися гроші. Він мене навіть дорікає, як я могла все зупинити і забрати гроші з сім'ї. Як могла? Через горілку я забрала, менше пити буде. У нього є пенсія. Нехай п'є за свої гроші. Він вже почав маніпулювати будинком. Коли ми одружилися, то будинок був приватизований на нього. Але краще я буду під парканом, але в таке життя ніколи не повернуся більше. Мої красиві, розумні та хороші дівчатка заслуговують кращого життя, іншого. Хочу, щоб вони вчилися на гарному прикладі.

Вперше я дізналась про існування Центру від двоюрідної сестри. Вона також тут жила деякий час – пішла від чоловіка з трьома дітьми. Зараз вони розлучені. Я була у неї на квартирі, і вона мені тоді порадила. Я звернулася до опікунської ради, пояснила ситуацію і мені дали сюди направлення. Але інформації про Центр мало. Навіть коли я їхала сюди на таксі з речами, коли їх перевозила, то спробувала дати водієві візитку Центру. Сказала, що може комусь стане в нагоді, адже він возить людей і може бути комусь буде корисна така інформація. Таких жінок, як я, насправді, дуже багато. Водій на це мені сказав, що такою рекламою займатися не буде. Люди не вірять у те, що реально можна знайти допомогу. Нехай це тимчасово, але вона потрібна хоча б для того, щоб сісти і набратися сил, щоб відновитися і продовжувати боротися далі. Коли я розповідаю про Центр на роботі, то всі якось недовіркою реагують. Чому? Не знаю. Інформація про такі заклади, як на мене, повинна бути, на білбордах, замість реклами тому, що кожна друга потерпає від домашнього насилля, кожен другий чоловік п'є і знущається над дітьми та жінкою. Тут держава безсила. Слава Богу, коли я сюди поселялась, то черги не було, але насправді черга сюди існує. Для того, щоб оформити документи на поселення потрібно зробити флюорографію, здати аналізи і все. Нічого складного немає. Це можна зробити протягом дня. Я прийшла і мені стало спокійно. Я відчула, що тут є захист. Тут звичайнісінькі жінки. Я прийшла, привіталася і відчула, що я з дітьми в безпеці. Говорила з психологом. Алла Федорівна показує одну ситуацію, показує іншу ситуацію, але у кожної жінки є вибір. Все треба робити поступово. Наприклад, сьогодні треба піти туди-то і взяти таку-то довідку. Тобто треба ставити перед собою мету. І, як каже Алла Федорівна, розірвати трикутник

насильства. Якщо жінка до цього готова, то його треба розривати. Наприклад, залучившись підтримкою соціального працівника я відкликала соціальні виплати.

Коли забирала речі і переїжджала до Центру, соціальні працівники зателефонували в міліцію. Через 10 хвилин міліція вже була на місці. Разом зі мною зайшли в будинок, і я спокійно забрала речі. На сьогодні навіть з приводу розлучення мене консультують. Тут є безкоштовний адвокат, який проводить консультації і допомагає скласти заяви. Працюють всі так, наче в домашній обстановці з тобою розмовляють. Не дають «замкнутися в собі». По-перше, я не залишилася з дітьми на вулиці. По-друге, я прийшла сюди абсолютно без грошей, а нам з дітьми відразу видали пайок, дали чисту постіль. Я можу дітей і нагодувати, і напоїти, і помити, і речі випрати. Це не просто послуги, а колосальна допомога. Складається враження, що тут знають один одного вже 100 років. Я цього не очікувала. Коли жінка бачить тупик і не бачить просвіту, то просто стає злою на весь світ. А коли тебе сприймають такою, як ти є, ти можеш нічого не приховувати про себе і ситуацію, що склалась, то йде розрядка. Відчуваєш, що ти не один. Тут працюють люди з досвідом, вони знають як в такій ситуації потрібно себе поводити з людиною, яка потрапила у скрутне становище. Якщо я щось не розумію, то йду і знову питаю, прошу, щоб мені знову все пояснили.

Мій чоловік більше не отримує грошей на дітей, я забрала свої речі. Зараз я збираю довідки на розлучення. І це теж дуже важливо для мене. Тому що у всі соціальні служби, які мають відношення до грошей, неможливо йти самому. Там на тебе не зважають, а коли ти приходиш з кимось авторитетним, то все по-іншому. Людина заходить і відрекондовується соціальним працівником з такого-то закладу, просить дати відповідь на конкретне запитання. Сама б я цього не вирішила.

Працівники закладу доклали достатньо зусиль для того, щоб вирішити мої проблеми. Швидше, ніж вони зробили, зробити не можна було. Значною мірою спілкування з працівниками Центру на мене справило великий вплив. Я така людина, яку треба підштовхувати (ну погано, значить погано, ну немає – значить, немає), а коли людині кажуть: «Пішли!», то я йду і розумію, що це правильне рішення і мені треба йти.

Після перебування у Центрі я зробила висновок, що свої проблеми можу вирішити тільки я. Зараз я живу сьогоднішнім днем і не живу печатками й папірцями з приводу розлучення. Адже життя і папірці – це різні речі. Надалі мені буде досить складно, я це розумію. Двоє маленьких дітей, неповних 2000 грошей із зарплатні. А ще треба буде знімати житло. Це буде важко. Та знаю, що якось, але все складеться. Не буду загадувати наперед, але я точно знаю, що своїх дітей я захистила від насилля. Мені набридло ходити у шрамах і синцях, у мене вже просто немає фізичних сил.

Якби можна було оцінювати заклад, в якому мені допомогли, за п'ятибальною шкалою, то я б поставила оцінку п'ять з плюсом. Так не допомагають навіть родичі. Робота працівників Центру полягає у тому, щоб підтримати, порадити, але рішення залишається за самою жінкою. І як швидко вона все буде робити, від того залежатиме результат. Подивіться, тут всього 2 кімнати, а скільки жінок... Ті три місяці, які надаються жінці для владнання своєї кризової ситуації, – це мало. Період розлучення супроводжується якимись матеріальними розтратами, проблемами, пригніченим психологічним станом. Треба розширювати мережу таких установ і збільшити час перебування жінок у них.

Зараз я маю плани на майбутнє. Хочу зняти якесь тимчасове житло і піти туди жити разом з дітьми, щоб вони нормально могли ходити до школи. Щоб я мала змогу нормально ходити на роботу і мала можливість матеріально забезпечити своїх дітей. Прагну повністю розірвати всі стосунки зі своїм чоловіком, навіть юридичні. Жити спокійно. Повертатись з роботи і знати, що на тебе чекають діти, а не сварки і бійки.

ОЦІНКА ОБІЗНАНОСТІ ПРО ІСНУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ООН ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЩОДО ЖІНОК ТА ДОТИЧНИХ ДО НЕЇ ЗАКОНІВ

Підготовлено для: **Фонду народонаселення ООН**

Підготовлено: **Інна Волосевич**, старший дослідник, відділ досліджень ринків послуг, GfK Ukraine

Тетяна Костюченко, дослідник, відділ досліджень ринків послуг, GfK Ukraine

Зовнішні консультантки: **Надія Комарова**, національний консультант ФН ООН,

Тамара Марценюк, к.соц.н., доцентка кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія»

ЗМІСТ

1. Засади дослідження.....	83
2. Методологія.....	85
3. Знання українського та міжнародного законодавства щодо рівних прав і можливостей та заборони насильства.....	86
4. Досвід дискримінації та насильства.....	99
4.1 Досвід дискримінації.....	99
4.2 Досвід насильства серед жінок та обізнаність про випадки насильства.....	100
5. Висновки та рекомендації.....	103

1. ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW – далі Конвенція) 12 березня 1981 року і відтоді взяла на себе зобов'язання втілювати її положення на практиці, а також подавати національні доповіді щодо заходів, вжитих для виконання зобов'язань, принаймні один раз на чотири роки. У 2010 році було подано об'єднану періодичну шосту і сьому доповідь про виконання Україною Конвенції, також зроблено низку кроків за результатами спостережень і рекомендацій, зазначених у Конвенції. У вересні 2014 року Україна має подати восьму періодичну доповідь до Комітету Конвенції. Робота над доповіддю триває під керівництвом Департаменту сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми Міністерства соціальної політики України.

Фонд народонаселення ООН надає підтримку Уряду України у здійсненні зобов'язань міжнародних договорів у сфері гендерної рівності та Міністерству соціальної політики України у підготовці восьмої періодичної доповіді до Комітету з подолання усіх форм дискримінації щодо жінок. Для оцінки обізнаності населення України про існування Конвенції та можливості її реалізації було проведено опитування дорослого населення України. **Метою опитування** є отримання валідних і надійних даних щодо обізнаності українського населення про наявність міжнародних та національних законодавчих документів, що уможливають дотримання положень Конвенції.

Серед міжнародних законів, які регулюють питання щодо дискримінації та насильства стосовно жінок, окрім Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), є такі:

- Загальна декларація прав людини 1948 р.
- Конвенція про заборону торгівлі людьми та експлуатації проституції третіми особами 1949 р.
- Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
- Додаткова конвенція про заборону рабства, работоргівлі, а також аналогічних рабству інститутів і практики 1956 р.
- Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дівчатами, і покарання за неї – доповнення до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р.
- Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок 1993 р.

Окремі документи в українському законодавстві також регулюють питання запобігання дискримінації, досягнення гендерної рівності та запобігання насильству щодо жінок. Зокрема, на цей час чинними документами є:

- Конституція України від 28.06.1996 р., розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»
- Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8.09.2005 р., розділ IV «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у соціально-економічній сфері»
- Кодекс законів про працю, статті 1–2 (рівність трудових прав усіх громадян)
- Постанова Кабінету Міністрів України про протидію торгівлі людьми від 20.09.1999 р.

-
- Закон України «Про протидію торгівлі людьми від 20.09.2011 р.
  - Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р.

Припущення, сформульовані на початку аналізу даних щодо обізнаності українського населення із наявністю міжнародних та українських законів, були такими:

- поінформованість про закони щодо заборони насильства краща, ніж про закони щодо дискримінації;
- вищий рівень обізнаності щодо законів спостерігатиметься серед молоді, осіб з вищою освітою та у великих містах.

Припущення стосовно кращого знання законодавства щодо насильства базувалося на тому, що упродовж останніх років мали місце кілька інформаційних кампаній та ініціатив з даної тематики. Наприклад, кампанія «16 днів проти ґендерного насильства» проводиться світовою громадськістю щорічно з 1991 року – завжди у період з 25 листопада до 10 грудня. Генеральний секретар ООН започаткував Міжнародну кампанію «Разом подолаємо насильство щодо жінок»¹², яка триватиме з 2008 до 2015 р. Вона закликає уряди всіх держав, громадянське суспільство, молодь, бізнес-структури, журналістів об'єднатися і дати відсіч глобальній епідемії насильства над жінками та дівчатами. Однією з довготривалих кампаній є «16 днів проти ґендерного насильства», яка проходить в Україні з початку 2000 р. за активної участі громадських організацій, до якої долучаються профільні міністерства. Крім того, «Ла Страда – Україна» має Національну «гарячу лінію» боротьби з насильством та захисту прав дітей. Питання запобігання насильству в сім'ї і забезпечення ґендерної рівності реалізувалися кількома великими міжнародними проектами. Зокрема, за підтримки Європейського Союзу у 2010–2012 рр. було реалізовано проект ЄС «Права жінок та дітей в Україні – комунікаційний компонент» Програмою рівних можливостей та прав жінок в Україні, що є спільним проектом Європейського Союзу та Програми розвитку ООН.

---

¹² <http://www.un.org/en/women/endviolence/>

2. МЕТОДОЛОГІЯ

Опитування було проведене на базі регулярного Омнібусу GfK Ukraine за квотною маршрутною вибіркою, яка охоплювала 1000 респондентів, з квотами за областю, розміром населеного пункту, віком та статтю респондента. Вибірка репрезентативна для населення України старше 16 років за статтю, віком, регіоном проживання та розміром населеного пункту. Метод опитування – особисте інтерв'ю вдома у респондента. Максимальна похибка вибірки становить 3,1% (для показників зі значенням від 45%).

Запитання для включення до анкети Омнібусу щодо обізнаності з тематичними пунктами Конвенції, міжнародними та українськими законами, а також щодо досвіду дискримінації і насильства були сформульовані спеціалістами Фонду народонаселення у співпраці з дослідниками GfK Ukraine, Надією Комаровою та Тамарою Марценюк.

Запитання були структуровані у два тематичні блоки анкети – 1) щодо обізнаності про національне та міжнародне законодавство, яке має забезпечувати дотримання і виконання положень Конвенції ООН; 2) щодо особистого досвіду та обізнаності про випадки дискримінації та насильства. Відповіді на ці запитання анкети були проаналізовані як загалом, так і за соціально-демографічними характеристиками: статтю, віком, рівнем освіти, регіоном проживання і типом населеного пункту. Розподіл за регіонами та областями такий:

- Київ
- Північ – Житомирська, Київська, Чернігівська, Сумська;
- Захід – Волинська, Рівненська, Тернопільська, Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька;
- Центр – Хмельницька, Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Полтавська;
- Південь – Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька;
- Схід – Харківська, Луганська, Донецька.

Польовий етап тривав з 2 до 15 червня. Для аналізу даних вибірку було зважено таким чином, щоб статево-віковий розподіл респондентів відповідав даним Державної служби статистики України станом на 1 січня 2013 року.

3. ЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ТА ЗАБОРОНИ НАСИЛЬСТВА

Закони, які забороняють різні форми насильства у сім'ї стосовно жінок, знають загалом краще, ніж закони, які покликані поліпшити становище жінок на ринку праці та представленість у політиці. Близько половини опитаних **знають про ті українські закони**, які забороняють *торгівлю людьми*, зокрема сексуальну або трудову експлуатацію жінок (45%). На другому місці за рівнем знання – ті українські закони, які забороняють експлуатацію проституції жінок третьою особою, навіть за згоди самих жінок (40%). Стосовно *домашнього насильства* більше третини респондентів знають про існування українських законів, що забороняють фізичне та сексуальне насильство у сім'ї стосовно жінок (відповідно 39% та 36%), гірше знають про закони, які забороняють психологічне та економічне насильство у сім'ї (відповідно 29% та 23%).

Стосовно рівної *представленості у бізнесі та політиці* від 20% до 24% респондентів дали позитивну відповідь на запитання щодо українських законів, які гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях, органах державної влади та у бізнесі нарівні з чоловіками (відповідно 24, 24% та 20%).

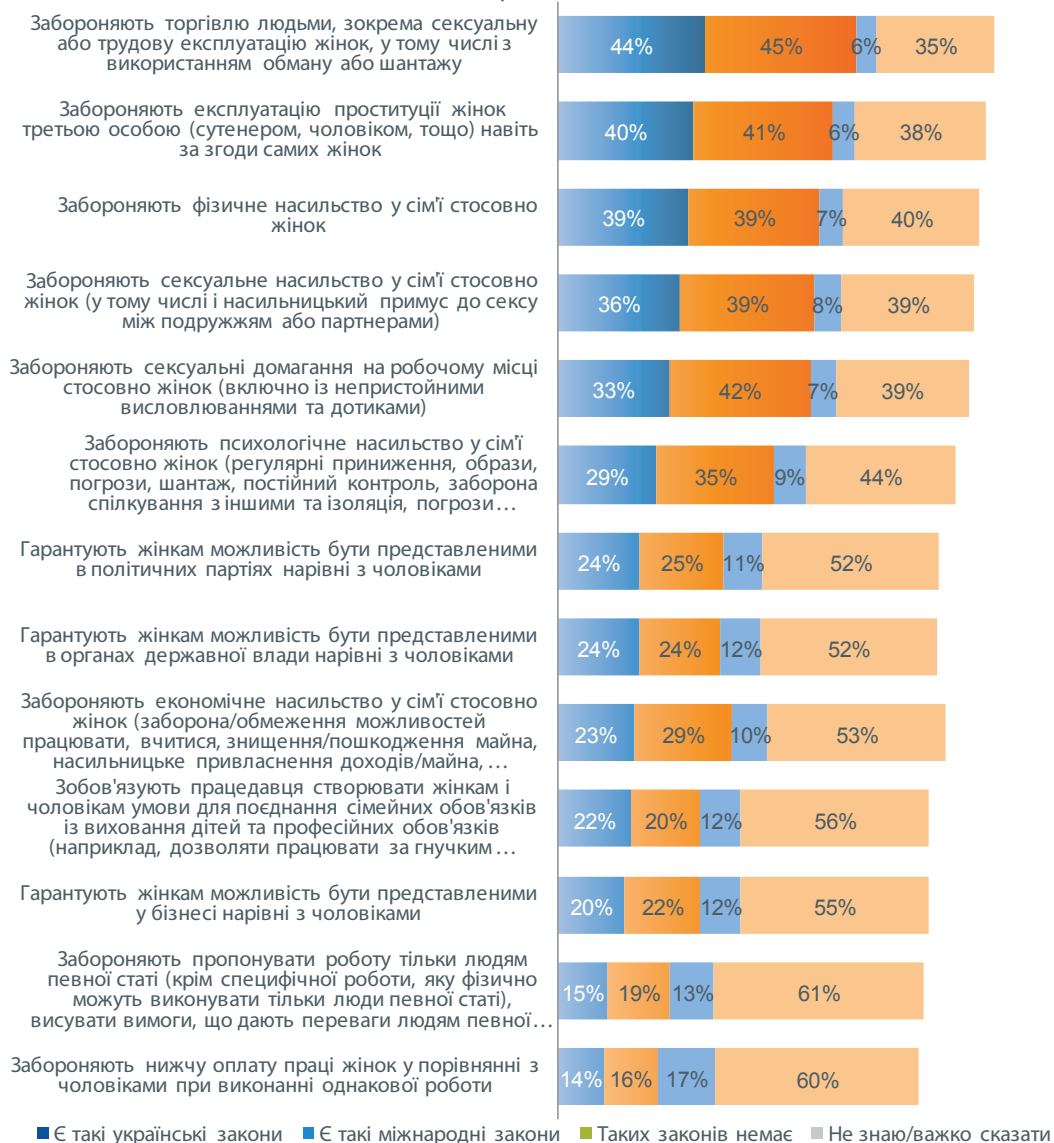
Щодо *відносин із працедавцем* третині опитаних відомі українські закони, які забороняють сексуальні домагання на робочому місці, але лише 22% опитаних знають про наявність в Україні законів, що зобов'язують працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків. Найгірше опитані знають про існування українських законів, які забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі чи встановлювати нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи (14% та 15% відповідно). На *рисунку 3.1* наведено дані щодо рівня поінформованості українського населення про низку аспектів, які зазначені у CEDAW і регулюються окремими як національними, так і міжнародно-правовими актами.

Рівень **знання міжнародних законів** виявився найвищим щодо законів, які забороняють *торгівлю людьми*, зокрема сексуальну або трудову експлуатацію жінок (45%), *сексуальні домагання на робочому місці* (42%) та експлуатацію проституції жінок третьою особою (41%). Від 29% до 39% опитаних знають про міжнародні закони, які забороняють різні форми *домашнього насильства*, причому у випадку психологічного та економічного насильства значуще більше опитаних знають про міжнародно-правові акти, ніж про українські закони (психологічне 35% vs. 29%, економічне – 29% vs. 23%).

Найбільше опитані впевнені у **відсутності українських законів**, які *забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками* при виконанні однакової роботи (17%) та *пропонування роботи людям певної статі* (13%).

Рис. 3.1. Знання про існування законів щодо рівності прав і можливостей та заборони насильства стосовно жінок

(Вся вибірка, N=1000)

У таблиці 3.1 наведено розподіл знання про наявність міжнародних та українських законів за статтю. Різниця у рівні обізнаності про закони між жінками і чоловіками є статистично значущою тільки у випадку знання українських законів, що гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях нарівні з чоловіками – про такі закони знають 27% жінок і 21% чоловіків.

У таблиці 3.2 наведено **відмінності за віковими групами**. Найбільш обізнаною з існуванням низки українських законів (як пов'язаних з насильством, так і антидискримінаційних) є вікова група 30–39 років, а найменш обізнаною найчастіше виявляється вікова група старше 60 років.

Таблиця 3.1

Знання про існування законів – розподіл за статтю
(Вся вибірка, N=1000; чоловіки, N=453; жінки, N=547 (%))

Закони	Стать	Є такі українські закони	Є такі міжнародні закони
Забороняють торгівлю людьми, зокрема сексуальну або трудову експлуатацію жінок, у тому числі з використанням обману або шантажу	Чоловік	43	43
	Жінка	44	46
	Загалом	44	45
Забороняють експлуатацію проституції жінок третьою особою (супутником, чоловіком тощо) навіть за згоди самих жінок	Чоловік	42	40
	Жінка	39	42
	Загалом	40	41
Забороняють сексуальні домагання на робочому місці стосовно жінок (включно із непристойними висловлюваннями та дотиками)	Чоловік	33	40
	Жінка	33	43
	Загалом	39	39
Забороняють сексуальне насильство у сім'ї стосовно жінок (у тому числі і насильницький примус до сексу між подружжям або партнерами)	Чоловік	36	38
	Жінка	36	41
	Загалом	36	39
Забороняють фізичне насильство у сім'ї стосовно жінок	Чоловік	39	37
	Жінка	39	39
	Загалом	33	42
Забороняють психологічне насильство у сім'ї стосовно жінок (регулярні приниження, образи, погрози, шантаж, постійний контроль, заборона спілкування з іншими та ізоляція, погрози самогубством, ігнорування іншої людини)	Чоловік	29	33
	Жінка	29	36
	Загалом	29	35
Гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях нарівні з чоловіками	Чоловік	21*	23
	Жінка	27*	26
	Загалом	24	25
Гарантують жінкам можливість бути представленими в органах державної влади нарівні з чоловіками	Чоловік	23	23
	Жінка	25	2
	Загалом	24	24
Забороняють економічне насильство у сім'ї стосовно жінок (заборона або обмеження можливостей працювати, вчитися, робити кар'єру, знищення або пошкодження майна, насильницьке привласнення доходів або майна, насильницьке позбавлення їжі, одягу, ліків)	Чоловік	22	27
	Жінка	23	30
	Загалом	23	29
Зобов'язують працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків (напр., дозволяти працювати за гнучким графіком)	Чоловік	22	18
	Жінка	22	22
	Загалом	22	20
Гарантують жінкам можливість бути представленими у бізнесі нарівні з чоловіками	Чоловік	18	21
	Жінка	21	23
	Загалом	20	22

Забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі (крім специфічної роботи, яку фізично можуть виконувати тільки люди певної статі), висувати вимоги, що дають переваги людям певної статі	Чоловік	14	17
	Жінка	16	19
	Загалом	15	19
Забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи	Чоловік	15	15
	Жінка	13	17
	Загалом	14	16

* Різниця є статистично значущою на рівні 0,90.

*** Різниця є статистично значущою на рівні 0,99.

Таблиця 3.2

Знання про існування законів – розподіл за віком

(Вся вибірка N=1000; 16–19 років, N=61; 20–29 років, N=176; 30–39 років, N=169; 40–49 років, N=169; 50–59 років, N=176; 60 років і старші, N=249 (%))

Закони	Вікова група	Є такі українські закони	Є такі міжнародні закони
Забороняють торгівлю людьми, зокрема сексуальну або трудову експлуатацію жінок, у тому числі з використанням обману або шантажу	16–19 років	41	47
	20–29 років	46	51
	30–39 років	56***	45
	40–49 років	41	44
	50–59 років	43	44
	60 років або старше	37**	40
	Загалом	44	45
Забороняють експлуатацію проституції жінок третьою особою (сутенером, чоловіком, тощо) навіть за згоди самих жінок	16–19 років	45	45
	20–29 років	46	47
	30–39 років	49**	46
	40–49 років	37	39
	50–59 років	39	45
	60 років або старше	32**	32
Загалом	40	41	
Забороняють фізичне насильство у сім'ї стосовно жінок	16–19 років	37	44
	20–29 років	44	44
	30–39 років	43	44
	40–49 років	35	36
	50–59 років	40	39
	60 років або старше	35	31
Загалом	39	39	
Забороняють сексуальне насильство у сім'ї стосовно жінок (у тому числі і насильницький примус до сексу між подружжям або партнерами)	16–19 років	38	48
	20–29 років	41	41
	30–39 років	38	44
	40–49 років	33	35
	50–59 років	37	42
	60 років або старше	32	34
Загалом	36	39	

Забораляють сексуальні домагання на рабочому місці стосовно жінок (включно із непристойними висловлюваннями та дотиками)	16–19 років	36	45
	20–29 років	38	45
	30–39 років	36	47
	40–49 років	28	41
	50–59 років	36	44
	60 років або старше	28	34
	Загалом	33	42
Забораляють психологічне насильство у сім'ї стосовно жінок (регулярні приниження, образи, погрози, шантаж, постійний контроль, заборона спілкування з іншими та ізоляція, погрози самогубством, ігнорування іншої людини)	16–19 років	35	44
	20–29 років	32	40
	30–39 років	38**	36
	40–49 років	28	34
	50–59 років	24	34
	60 років або старше	24	30
	Загалом	29	35
Гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях нарівні з чоловіками	16–19 років	23	34
	20–29 років	23	27
	30–39 років	31**	30
	40–49 років	21	23
	50–59 років	25	22
	60 років або старше	22	20
	Загалом	24	25
Гарантують жінкам можливість бути представленими в органах державної влади нарівні з чоловіками	16–19 років	24	31
	20–29 років	21	26
	30–39 років	29	28
	40–49 років	21	22
	50–59 років	25	23
	60 років або старші	24	20
	Загалом	24	24
Забораляють економічне насильство у сім'ї стосовно жінок (заборона або обмеження можливостей працювати, вчитися, робити кар'єру, знищення або пошкодження майна, насильницьке привласнення доходів або майна, насильницьке позбавлення їжі, одягу,	16–19 років	23	31
	20–29 років	26	35
	30–39 років	27	35
	40–49 років	19	24
	50–59 років	22	27
	60 років або старші	19	25
	Загалом	23	29
Зобов'язують працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків (наприклад, дозволяти працювати за гнучким графіком)	16–19 років	21	20
	20–29 років	27	24
	30–39 років	25	19
	40–49 років	17	20
	50–59 років	25	21
	60 років або старші	17*	18
	Загалом	22	20

Гарантують жінкам можливість бути представленими у бізнесі нарівні з чоловіками	16–19 років	19	28
	20–29 років	22	25
	30–39 років	22	25
	40–49 років	19	22
	50–59 років	21	21
	60 років або старше	16	18
	Загалом	20	22
Забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі (крім специфічної роботи, яку фізично можуть виконувати тільки люди певної статі), висувати вимоги, що дають переваги людям певної статі	16–19 років	13	20
	20–29 років	15	22
	30–39 років	16	21
	40–49 років	17	16
	50–59 років	18	20
	60 років або старші	11*	15
	Загалом	15	19
Забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи	16–19 років	15	17
	20–29 років	15	17
	30–39 років	16	19
	40–49 років	17	15
	50–59 років	12	14
	60 років або старші	9**	14
	Загалом	14	16

* Різниця є статистично значущою на рівні 0,90.

** Різниця є статистично значущою на рівні 0,95.

*** Різниця є статистично значущою на рівні 0,99.

Таблиця 3.3 містить результати порівняння поінформованості про законодавство щодо рівних прав і можливостей та/або заборону насильства за **рівнем освіти**. Різниця у рівні знання про існування українських законів серед респондентів із вищою освітою порівняно з розподілом загалом за вибіркою незначуща. Водночас респонденти з *початковою/базовою середньою освітою* є менш поінформованими про існування в Україні більшості відповідних законів, ніж респонденти з вищими ступенями освіти.

Таблиця 3.3

Знання про існування законів – розподіл за рівнем освіти

(Вся вибірка, N=1000; початкова/базова середня освіта, N=105; повна загальна середня освіта, N=341; незакінчена вища освіта, N=239; вища освіта, N=272 (%))

Закони	Освіта	Є такі українські закони	Є такі міжнародні закони
Забороняють торгівлю людьми, зокрема сексуальну або трудову експлуатацію жінок, у тому числі з використанням обману або шантажу	Початкова/базова середня	29***	30
	Повна загальна середня	43	47
	Незакінчена вища	43	40
	Вища освіта	46	48
	Вся вибірка	44	45
Забороняють експлуатацію проституції жінок третьою особою (сутенером, чоловіком тощо) навіть за згоди самих жінок	Початкова/базова середня	30**	19
	Повна загальна середня	37	42
	Незакінчена вища	42	42
	Вища освіта	44	44
	Вся вибірка	40	41
Забороняють фізичне насильство у сім'ї стосовно жінок	Початкова/базова середня	29**	21
	Повна загальна середня	36	38
	Незакінчена вища	43	41
	Вища освіта	41	41
	Вся вибірка	39	39
Забороняють сексуальне насильство у сім'ї стосовно жінок (у тому числі насильницький примус до сексу між подружжям або партнерами)	Початкова/базова середня	26***	24
	Повна загальна середня	35	40
	Незакінчена вища	40	40
	Вища освіта	38	41
	Вся вибірка	36	39
Забороняють сексуальні домагання на робочому місці стосовно жінок (включно із непристойними висловлюваннями та дотиками)	Початкова/базова середня	24*	23
	Повна загальна середня	30	43
	Незакінчена вища	37	42
	Вища освіта	36	44
	Вся вибірка	33	42
Забороняють психологічне насильство у сім'ї стосовно жінок (регулярні приниження, образи, погрози, шантаж, постійний контроль, заборона спілкування з іншими та ізоляція, погрози самогубством, ігнорування іншої людини)	Початкова/базова середня	20***	21
	Повна загальна середня	28	34
	Незакінчена вища	32	36
	Вища освіта	33	38
	Вся вибірка	29	35
Гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях нарівні з чоловіками	Початкова/базова середня	18	11
	Повна загальна середня	25	25
	Незакінчена вища	21	22
	Вища освіта	25	29
	Вся вибірка	24	25

Гарантують жінкам можливість бути представленими в органах державної влади нарівні з чоловіками	Початкова/базова середня	17*	9
	Повна загальна середня	23	25
	Незакінчена вища	22	22
	Вища освіта	28	28
	Вся вибірка	24	24
Забороняють економічне насильство у сім'ї стосовно жінок (заборона або обмеження можливостей працювати, навчатися, робити кар'єру, знищення або пошкодження майна, насильницьке привласнення доходів або майна, насильницьке позбавлення їжі, одягу, ліків, контроль усіх витрат, якщо цього не потребує виживання)	Початкова/базова середня	14***	15
	Повна загальна середня	20	26
	Незакінчена вища	26	31
	Вища освіта	26	34
	Вся вибірка	23	29
Зобов'язують працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків (наприклад, дозволяти працювати за гнучким графіком)	Початкова/базова середня	25	10
	Повна загальна середня	18	21
	Незакінчена вища	25	20
	Вища освіта	23	21
	Вся вибірка	22	20
Гарантують жінкам можливість бути представленими у бізнесі нарівні з чоловіками	Початкова/базова середня	15	7
	Повна загальна середня	18	22
	Незакінчена вища	18	21
	Вища освіта	23	27
	Вся вибірка	20	22
Забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі (крім специфічної роботи, яку фізично можуть виконувати тільки люди певної статі), висувати вимоги, що дають переваги людям певної статі	Початкова/базова середня	7***	7
	Повна загальна середня	12	16
	Незакінчена вища	19	21
	Вища освіта	18	22
	Вся вибірка	15	19
Забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи	Початкова/базова середня	8*	5
	Повна загальна середня	12	15
	Незакінчена вища	12	16
	Вища освіта	17	20
	Вся вибірка	14	16
Гарантують жінкам можливість бути представленими в органах державної влади нарівні з чоловіками	Початкова/базова середня	17*	9
	Повна загальна середня	23	25
	Незакінчена вища	22	22
	Вища освіта	28	28
	Вся вибірка	24	24
Забороняють економічне насильство у сім'ї стосовно жінок (заборона або обмеження можливостей працювати, навчатися, робити кар'єру, знищення або пошкодження майна, насильницьке привласнення доходів або майна, насильницьке позбавлення їжі, одягу, ліків, контроль усіх витрат, якщо цього не потребує виживання)	Початкова/базова середня	14***	15
	Повна загальна середня	20	26
	Незакінчена вища	26	31
	Вища освіта	26	34
	Вся вибірка	23	29

Зобов'язують працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків (наприклад, дозволяти працювати за гнучким графіком)	Початкова/базова середня	25	10
	Повна загальна середня	18	21
	Незакінчена вища	25	20
	Вища освіта	23	21
	Вся вибірка	22	20
Гарантують жінкам можливість бути представленими у бізнесі нарівні з чоловіками	Початкова/базова середня	15	7
	Повна загальна середня	18	22
	Незакінчена вища	18	21
	Вища освіта	23	27
	Вся вибірка	20	22
Забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі (крім специфічної роботи, яку фізично можуть виконувати тільки люди певної статі), висувати вимоги, що дають переваги людям певної статі	Початкова/базова середня	7***	7
	Повна загальна середня	12	16
	Незакінчена вища	19	21
	Вища освіта	18	22
	Вся вибірка	15	19
Забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи	Початкова/базова середня	8*	5
	Повна загальна середня	12	15
	Незакінчена вища	12	16
	Вища освіта	17	20
	Вся вибірка	14	16

* Різниця є статистично значущою на рівні 0,90.

** Різниця є статистично значущою на рівні 0,95.

*** Різниця є статистично значущою на рівні 0,99.

Рівень поінформованості про законодавство залежно від регіону проживання (табл. 3.4) також різниться. Найбільш поінформованими щодо існування українських законів (як антидискримінаційних, так і пов'язаних з насильством) є мешканці Півночі, на другому місці – мешканці Києва, на третьому – мешканці Заходу та Півдня і найменш поінформованими є мешканці Центру та Сходу.

Таблиця 3.4

Знання про існування законів – розподіл за регіонами

(Вся вибірка N=1000; Київ, N=66; Північ, N=121; Захід, N=209; Центр, N=232; Південь, N=149; Схід, N=223 (%))

Закони	Регіон	Є такі українські закони	Є такі міжнародні закони
Забороняють торгівлю людьми, зокрема сексуальну або трудову експлуатацію жінок, у тому числі з використанням обману або шантажу	Київ	38	34
	Північ	69***	63***
	Захід	51	54**
	Центр	36**	38**
	Південь	43	39
	Схід	33***	38**
	Вся вибірка	44	45

Забороняють експлуатацію проституції жінок третьою особою (сутенером, чоловіком тощо) навіть за згоди самих жінок	Київ	35	41
	Північ	60***	58***
	Захід	41	59***
	Центр	34	28
	Південь	55***	37
	Схід	27***	32***
	Вся вибірка	40	41
Забороняють фізичне насильство у сім'ї стосовно жінок	Київ	31	37
	Північ	62***	57***
	Захід	41	56***
	Центр	32**	29***
	Південь	47**	28***
	Схід	27***	30***
	Вся вибірка	39	39
Забороняють сексуальне насильство у сім'ї стосовно жінок (у тому числі насильницький примус до сексу між подружжям або партнерами)	Київ	37	42
	Північ	54***	55***
	Захід	43	58***
	Центр	31	31
	Південь	34	28***
	Схід	27***	29***
	Вся вибірка	36	39
Забороняють сексуальні домагання на робочому місці стосовно жінок (включно із непристойними висловлюваннями та дотиками)	Київ	34	45
	Північ	50***	56***
	Захід	35	58***
	Центр	30	30***
	Південь	35	35
	Схід	23***	35
	Вся вибірка	33	42
Забороняють психологічне насильство у сім'ї стосовно жінок (регулярні приниження, образи, погрози, шантаж, постійний контроль, заборона спілкування з іншими та ізоляція, погрози самогубством, ігнорування іншої людини)	Київ	36	37
	Північ	40***	45**
	Захід	35	52***
	Центр	22**	26***
	Південь	32	24***
	Схід	22***	28**
	Вся вибірка	29	35
Гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях нарівні з чоловіками	Київ	31	34
	Північ	36***	29
	Захід	30	34***
	Центр	17**	12***
	Південь	29	30
	Схід	15***	21
	Вся вибірка	24	25
Гарантують жінкам можливість бути представленими в органах державної влади нарівні з чоловіками	Київ	39***	28
	Північ	34**	28
	Захід	25	34***
	Центр	15***	12***
	Південь	31	29
	Схід	17**	21
	Вся вибірка	24	24

Забороняють економічне насильство у сім'ї стосовно жінок (заборона або обмеження можливостей працювати, навчатися, робити кар'єру, знищення або пошкодження майна, насильницьке привласнення доходів або майна, насильницьке позбавлення їжі, одягу, ліків, контроль усіх витрат, якщо цього не потребує виживання)	Київ	29	42**
	Північ	35***	43***
	Захід	28	44***
	Центр	16**	19***
	Південь	24	21**
	Схід	14***	19***
	Вся вибірка	23	29
Зобов'язують працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків (наприклад, дозволяти працювати за гнучким графіком)	Київ	30	26
	Північ	19	22
	Захід	30***	32***
	Центр	19	10***
	Південь	21	19
	Схід	18	19
	Вся вибірка	22	20
Гарантують жінкам можливість бути представленими у бізнесі нарівні з чоловіками	Київ	26	38***
	Північ	30***	23
	Захід	23	28
	Центр	14**	8***
	Південь	21	29
	Схід	15	22
	Вся вибірка	20	22
Забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі (крім специфічної роботи, яку фізично можуть виконувати тільки люди певної статі), висувати вимоги, що дають переваги людям певної статі	Київ	31***	26
	Північ	7**	13
	Захід	23***	31***
	Центр	9**	10***
	Південь	15	16
	Схід	11	19
	Вся вибірка	15	19
Забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи	Київ	32***	25
	Північ	12	11
	Захід	16	20
	Центр	6***	8***
	Південь	17	20
	Схід	13	18
	Вся вибірка	14	16

** Різниця є статистично значущою на рівні 0,95.

*** Різниця є статистично значущою на рівні 0,99.

Різниця у рівні знання законодавства також наявна між жителями **різних населених пунктів** (табл. 3.5). Основним тут є те, що значно більше *жителів сіл*, ніж жителів міст, знають українські закони, які забороняють фізичне, психологічне, економічне та сексуальне насильство у сім'ї стосовно жінок. Крім того, у маленьких містах з кількістю населення *до 50 тис. жителів* населення значно краще обізнане про закони, що забороняють сексуальне насильство в сім'ї та сексуальні домагання на робочому місці, та закони, які гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях, державній владі та бізнесі.

Можливим поясненням щодо рівня поінформованості щодо законів серед жителів сіл та невеликих міст є те, що інформаційні кампанії про запобігання насильству у сім'ї, які щорічно проводяться в Україні останнім часом, більш результативно впроваджувалися у місцевих громадах, локальних

спільнотах, ніж великих містах. Це свідчить про те, що ефективнішою є просвітницька робота на локальному рівні – у місцевих громадах, ніж у великих національних масштабах.

Таблиця 3.5

Знання про існування законів – розподіл за типом населеного пункту
(Вся вибірка N=1000; село, N=304; місто (до 50 тис.), N=225; місто (51–500 тис.), N=248; місто (понад 500 тис.), N=223 (%))

Закони	Розмір населеного пункту	Є такі українські закони	Є такі міжнародні закони
Забораляють торгівлю людьми, зокрема сексуальну або трудову експлуатацію жінок, у тому числі з використанням обману або шантажу	Село	48	47
	Місто (до 50 тис.)	47	47
	Місто (51–500 тис.)	46	48
	Місто (понад 500 тис.)	32***	36***
	Вся вибірка	44	45
Забораляють експлуатацію проституції жінок третьою особою (сутенером, чоловіком тощо) навіть за згоди самих жінок	Село	43	40
	Місто (до 50 тис.)	43	45
	Місто (51–500 тис.)	37	46
	Місто (понад 500 тис.)	36	35*
	Вся вибірка	40	41
Забораляють фізичне насильство у сім'ї стосовно жінок	Село	48***	37
	Місто (до 50 тис.)	44	44
	Місто (51–500 тис.)	33*	46**
	Місто (понад 500 тис.)	27	27**
	Вся вибірка	39	39
Забораляють сексуальне насильство у сім'ї стосовно жінок (у тому числі насильницький примус до сексу між подружжям або партнерами)	Село	46***	40
	Місто (до 50 тис.)	42*	45*
	Місто (51–500 тис.)	29**	44
	Місто (понад 500 тис.)	25	27
	Вся вибірка	36	39
Забораляють сексуальні домагання на робочому місці стосовно жінок (включно із непристойними висловлюваннями та дотиками)	Село	38	41
	Місто (до 50 тис.)	39*	47
	Місто (51–500 тис.)	29	48*
	Місто (понад 500 тис.)	23	31***
	Вся вибірка	33	42
Забораляють психологічне насильство у сім'ї стосовно жінок (регулярні приниження, образи, погрози, шантаж, постійний контроль, заборона спілкування з іншими та ізоляція, погрози самогубством, ігнорування іншої людини)	Село	37***	35
	Місто (до 50 тис.)	33	41*
	Місто (51–500 тис.)	24	38
	Місто (понад 500 тис.)	20	25***
	Вся вибірка	29	35

Гарантують жінкам можливість бути представленими в політичних партіях нарівні з чоловіками	Село	27	21
	Місто (до 50 тис.)	30*	28
	Місто (51–500 тис.)	21	24
	Місто (понад 500 тис.)	19	27
	Вся вибірка	24	25
Гарантують жінкам можливість бути представленими в органах державної влади нарівні з чоловіками	Село	25	22
	Місто (до 50 тис.)	31**	30*
	Місто (51–500 тис.)	21	22
	Місто (понад 500 тис.)	19	25
	Вся вибірка	24	24
Забороняють економічне насильство у сім'ї стосовно жінок (заборона або обмеження можливості працювати, навчатися, робити кар'єру, знищення або пошкодження майна, насильницьке привласнення доходів або майна, насильницьке позбавлення їжі, одягу, ліків, контроль усіх витрат якщо цього не потребує виживання)	Село	29**	28
	Місто (до 50 тис.)	27	34
	Місто (51–500 тис.)	16**	30
	Місто (понад 500 тис.)	17**	25
	Вся вибірка	23	29
Зобов'язують працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків (наприклад, дозволяти працювати за гнучким графіком)	Село	22	20
	Місто (до 50 тис.)	26	23
	Місто (51–500 тис.)	17	20
	Місто (понад 500 тис.)	23	18
	Вся вибірка	22	20
Гарантують жінкам можливість бути представленими у бізнесі нарівні з чоловіками	Село	24	19
	Місто (до 50 тис.)	25*	25
	Місто (51–500 тис.)	16	19
	Місто (понад 500 тис.)	14**	28**
	Вся вибірка	20	22
Забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі (крім специфічної роботи, яку фізично можуть виконувати тільки люди певної статі), висувати вимоги, що дають переваги людям певної статі	Село	20	18
	Місто (до 50 тис.)	16	19
	Місто (51–500 тис.)	9	18
	Місто (понад 500 тис.)	12	18
	Вся вибірка	15	19
Забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи	Село	15	12
	Місто (до 50 тис.)	18	16
	Місто (51–500 тис.)	11	17
	Місто (понад 500 тис.)	11	20
	Вся вибірка	14	16

* Різниця є статистично значущою на рівні 0,90.

** Різниця є статистично значущою на рівні 0,95.

*** Різниця є статистично значущою на рівні 0,99.

4. ДОСВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ ТА НАСИЛЬСТВА

Досвід дискримінації

Серед усіх опитаних від 2% до 14% зазначали, що стикалися з якоюсь із форм дискримінації у своєму оточенні. У реальності проникнення дискримінації може бути суттєво вищим через табуованість тематики, нездатність респондентів розпізнавати дискримінацію (про це свідчить те, що про існування жодного антидискримінаційного закону із запропонованого переліку в Україні не знає і половина українців). Найчастіше із зазначених проявів дискримінації опитані стикалися із відмовою працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання обов'язків із виховання дітей та професійних обов'язків – про це як особистий досвід або досвід родичів/друзів зазначили 14% респондентів. Близько 10% відповідей набрали такі прояви дискримінації, як нижча оплата праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однієї і тієї самої роботи і вакансії тільки для людей певної статі.

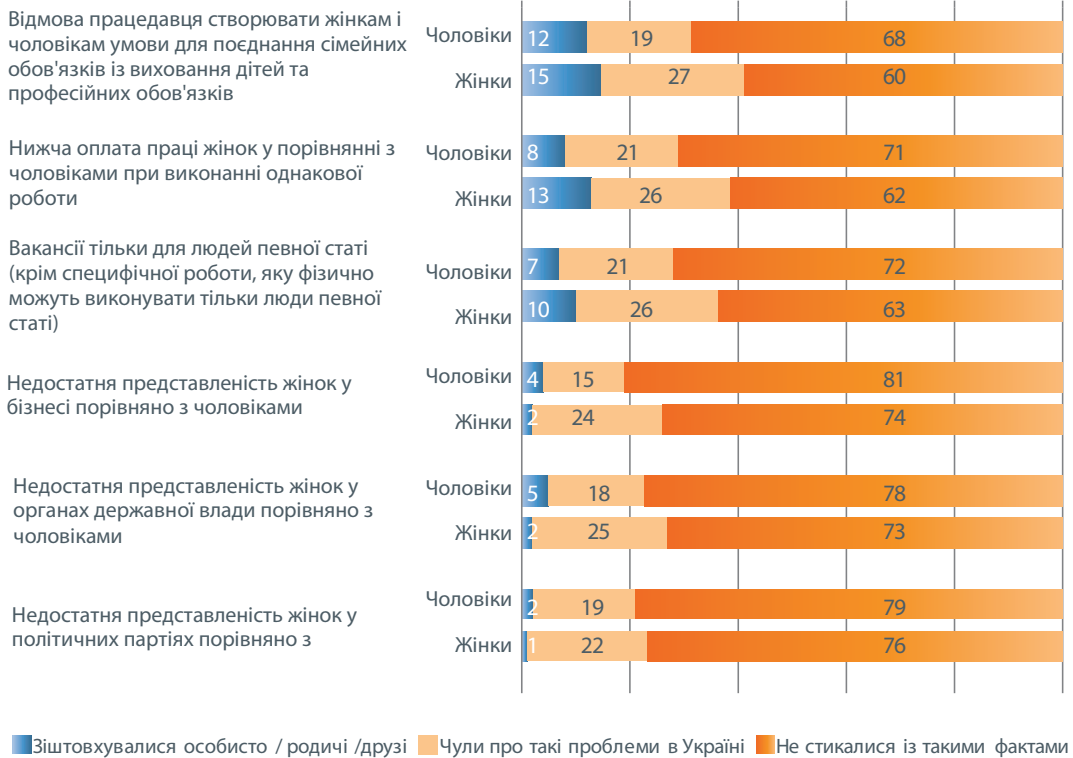
Рис. 4.1. Досвід та обізнаність про випадки дискримінації

(Вся вибірка, N=1000)

Жінки частіше, ніж чоловіки, стикалися з проблемами дискримінації при працевлаштуванні, а також чули про відповідні проблеми.

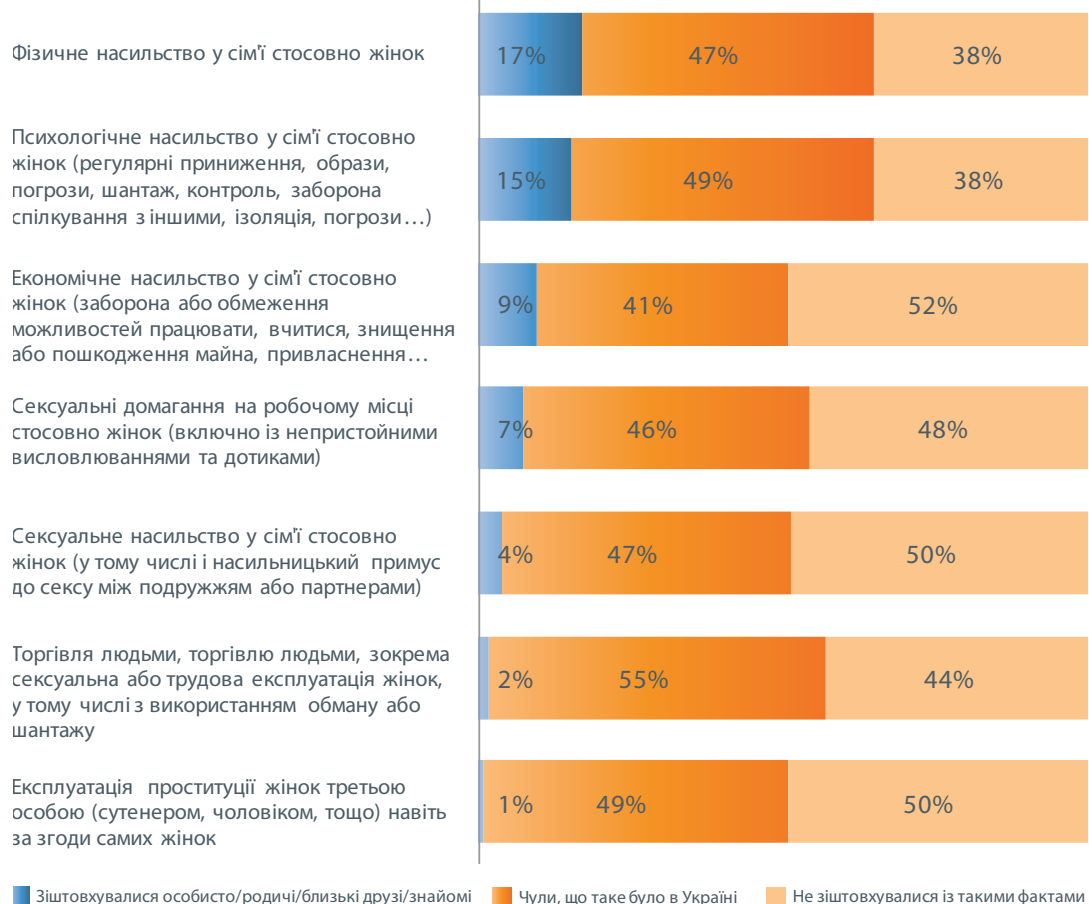
Рис. 4.2. Досвід та обізнаність про випадки дискримінації – розподіл за статтю
(Чоловіки, N=453; жінки, N=547)

Досвід насильства серед жінок та обізнаність про випадки насильства

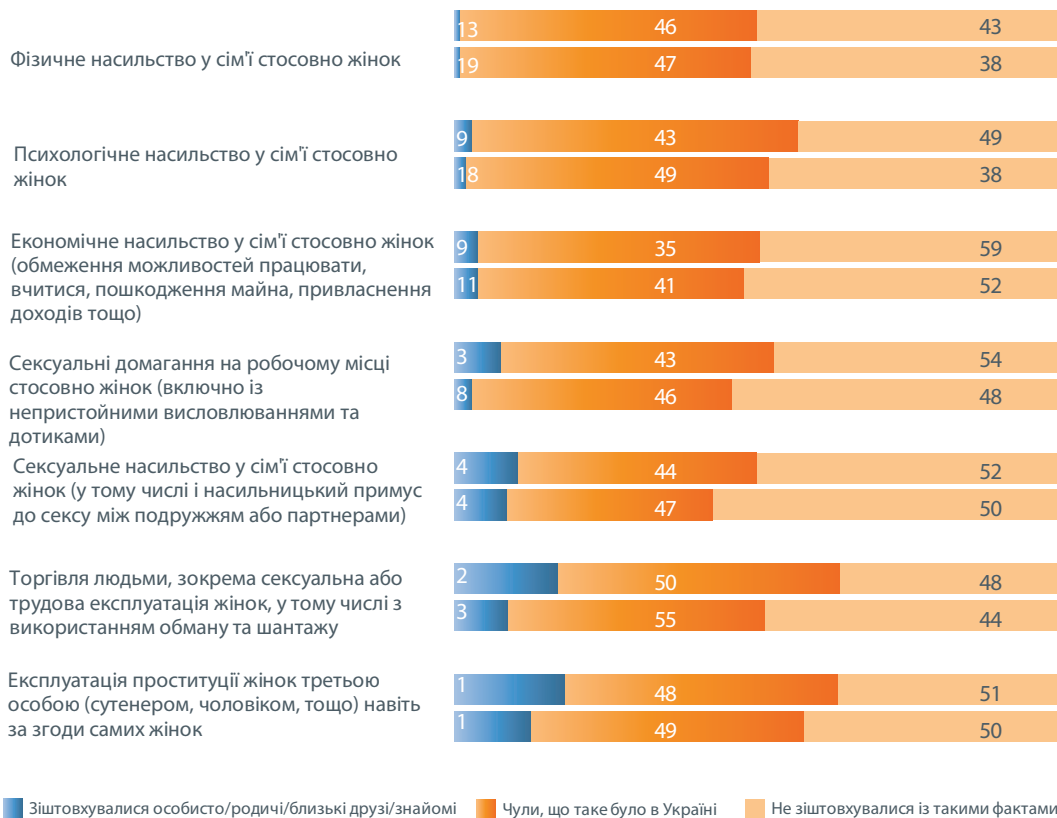
Про випадки різних форм домашнього насильства серед найближчого кола друзів і родичів зауважили від 4% до 17% опитаних – найчастіше згадували фізичне (17%) та психологічне насильство (15%). Зізнання в досвіді інших типів насильства у сім'ї – економічному та сексуальному – менш поширені, можливо, вони менше розпізнаються респондентками як форми насильства. Саме образливі слова та побої найчастіше ідентифікують як насильство, адже переважно на ці форми насильства був акцент у соціальній рекламі.

Рис. 4.3. Досвід та обізнаність про випадки насильства щодо жінок
(Вся вибірка, N=1000)

Жінки значущо частіше стикалися з фізичним і психологічним насильством, а також з сексуальними домаганнями на робочому місці й частіше чули про відповідні проблеми.

Рис. 4.4. Досвід та обізнаність про випадки насильства щодо жінок – розподіл за статтю
(Чоловіки, N=453; жінки, N=547)

Для оцінки рівня поширеності як особистого досвіду потерпілих від трудової чи сексуальної експлуатації, так і різних форм домашнього насильства, більш доцільним є проведення окремого спеціального дослідження із використанням анкети для самозаповнення (шляхом кидання анкет з питаннями щодо досвіду насильства без контактів респонденток у скриньки).

5. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Рівень обізнаності щодо різних положень Конвенції та дотичних до неї українських законів серед дорослого населення порівняно невисокий і становить від 14% до 44%, рівень обізнаності про міжнародні закони – від 16% до 45%. Загалом закони про протидію насильству знають краще, ніж антидискримінаційні закони: найбільше знають про існування законів щодо протидії торгівлі людьми, а найменше – про існування законів, що забороняють пропонувати роботу тільки людям певної статі), висувати вимоги, що дають переваги людям певної статі, та тих, що забороняють нижчу оплату праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи.

Щодо поширеності випадків дискримінації, то від 2% до 14% стикалися із цим особисто або знають, що стикалися їхні друзі чи родичі. У реальності проникнення дискримінації може бути суттєво вищим через табуованість тематики, нездатність респондентів розпізнавати дискримінацію (про це свідчить те, що про існування жодного антидискримінаційного закону із запропонованого переліку в Україні не знає і половина українців).

Про випадки різних форм домашнього насильства серед найближчого кола друзів і родичів зауважили від 4% до 17% опитаних – найчастіше згадували фізичне (17%) та психологічне насильство (15%). Саме образливі слова та побої найчастіше ідентифікують як насильство, адже переважно на ці форми насильства був акцент у соціальній рекламі¹³.

Краща обізнаність про випадки насильства та вища поінформованість про українські закони, які регулюють цю сферу, порівняно з поінформованістю про дискримінацію дають підстави припускати, що вищий рівень поінформованості про існування певних законів сприяє кращому усвідомленню існування проблеми, і навпаки. Наприклад, знання про «гендерний розрив» (gender gap) у рівні заробітної плати жінок порівняно з чоловіками за виконання подібної роботи та за подібну кваліфікацію разом зі знанням про існування законодавчих актів, які регулюють дану сферу життя, могли б заохотити насамперед жінок до аргументованого обстоювання своїх трудових прав, стати підґрунтям для низового активізму у цій сфері.

Напрямами подальшої інформаційної роботи можуть стати насамперед ті тематичні компоненти Конвенції, про які населення менш обізнане. Це стосується українського законодавства, яке 1) гарантує можливість жінкам мати доступ до владних позицій, бути представленими в органах влади, політичних партіях та бізнесі нарівні з чоловіками та 2) забезпечує рівність у сфері зайнятості (заборона нижчої оплати праці жінок порівняно з чоловіками при виконанні однакової роботи, пропонування роботи тільки людям певної статі, зобов'язання працедавця створювати жінкам і чоловікам умови для поєднання сімейних і професійних обов'язків тощо). Також при подальшій роботі щодо поінформованості населення слід звернути увагу на меншу поінформованість щодо відповідного законодавства серед мешканців Центру та Сходу. У середньостроковій перспективі для розширення поінформованості молоді про закони доцільно або включити у програму середньої школи окремий курс про права людини, в рамках якого вивчати трудові права і, в тому числі, питання запобігання насильству у сім'ї та торгівлі людьми; або ретельніше ознайомлювати дітей із їхніми правами протягом вивчення кількох предметів «Правознавство».

¹³ Дані за період з 01.01.2014 до 01.06.2014.

Для ключових агентів, які так чи інакше залучені до законодавчої діяльності, впливають на впровадження політики ґендерної рівності в Україні та на рівень поінформованості населення про наявність тих чи інших законів, можна виокремити такі рекомендації:

Для Верховної Ради України

Узгодити Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» з іншими нормативно-правовими актами (зокрема, адміністративним і кримінальним кодексами); прискорити прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з тим, щоб ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція).

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» є радше декларативним документом, адже не містить чітких механізмів подання скарг та покарань за порушення прав. Згідно з думкою експертів і експерток законодавча база України стосовно ґендерних питань і питань насильства в сім'ї потребує подальшої інституціоналізації, вдосконалення, аби бути ефективним засобом у боротьбі з дискримінацією та запобіганням ґендерній нерівності.

Для Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

Привертати більшу увагу інформуванню громадян з питань забезпечення прав людини у сфері подолання ґендерної нерівності загалом і насильства у сім'ї зокрема (принаймні через такий ресурс, як веб-сторінка), розміщувати статистичну інформацію про порушення прав жінок, а також про судові позови з даного питання тощо.

Для Президента України

Запровадити окремого Омбудсмана з ґендерної рівності як незалежну структуру, яка б розв'язувала питання, пов'язані виключно із порушенням прав людини на основі належності до певної статі.

Для Міністерства соціальної політики України

Залучати більше фахівців для роботи із питань ґендерної рівності, аби краще інформувати громадськість; зокрема, доцільно використовувати експертну базу, яка сформувалася за останні десять років в Україні.

Для Міністерства внутрішніх справ

Запровадити здійснення на постійній основі навчання (як на рівні вищої освіти, так і підвищення кваліфікації) правоохоронців стосовно питань запобігання насильству в сім'ї. Працівники міліції також повинні сприяти поширенню інформації про запобігання насильству в сім'ї.

Для Міністерства освіти і науки України

1. Запровадити у шкільну програму обов'язковий курс стосовно прав людини, до якого включити питання ґендерної рівності та подолання насильства у сім'ї.
2. Запровадити у навчальну програму із журналістики обов'язковий курс «ґендер і медіа»; а для правоохоронців – «ґендерна рівність і подолання насильства в сім'ї»; для державних службовців – «ґендер і політика».
3. Виділити фінансування та педагогічне навантаження на створення кафедр ґендерних студій при університетах, які мають відповідну науково-дослідницьку базу.

Для університетів

Запровадити до університетської програми певних напрямів підготовки чи то обов'язкового, чи вибіркового курсу стосовно питань ґендерної рівності та подолання насильства у сім'ї; у разі необхідності (відсутності кадрів, які б могли викладати такі курси) направити на навчання потенційних викладачів і викладачок, або запросити для викладання кваліфіковані кадри.

Для неурядових організацій

1. З метою здійснення більш активного впливу «знизу» на органи влади, жіночим, ґендерним, правозахисним тощо організаціям слід об'єднатися задля спільної мети – подолання ґендерної нерівності та насильства в сім'ї.

2. Активніше налагоджувати зв'язок зі ЗМІ задля ефективного висвітлення своїх напрацювань; здійснювати спільні інформаційні кампанії, зокрема, використовуючи певні інформаційні приводи, як-от Міжнародний день боротьби жінок за свої права.

Для політичних партій

Ввести питання забезпечення ґендерної рівності в українському суспільстві до програм партій. У програмах практично усіх політичних партій України ґендерні питання є непопулярними, вони зазвичай викривлено тлумачаться і зводяться переважно до вирішення соціальних питань, як-от сім'я, материнство – дитинство, охорона здоров'я, алкоголізм тощо. Демографічна криза і вихід з неї – проблема, на яку звертають увагу майже усі політичні сили. Лише в програмі партії «Удар» існує тематичний блок про ґендерну політику. Це чи не єдина в Україні політична сила, яка містить подібну інформацію.

Для засобів масової комунікації

1. Виробити внутрішньоетичні принципи стосовно висвітлення питань насильства у сім'ї, ґендерних стереотипів, ґендерної нерівності тощо. Телебачення продовжує залишатися потужним транслятором ґендерно-рольових стереотипів.

2. Привертати більше уваги питанням ґендерної (не) рівності та подоланню насильства у сім'ї.

3. Активно долучатися до висвітлення соціальних подій, які проводяться органами державної влади, НУО. Позитивним прикладом успішної співпраці різних акторів, як ЗМІ, так і органів державної влади, міжнародних організацій, експертів тощо є кампанія «Стоп насильству!».

4. Брати участь у тренінгах з питань ґендерної рівності, подолання ґендерних стереотипів, висвітлення явища насильства в сім'ї тощо, організованих міжнародними проектами, органами державної влади, НУО.

